

การจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา
ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2560
ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

การจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา
ตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2560

**THE MANAGEMENT OF NATURAL DYES WEAVING GROUPS
AT BAN PHAN NA VILLAGE, PHAN NA SUB-DISTRICT,
SAWANG DAEN DIN DISTRICT IN, SAKON NAKHON PROVINCE**

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTERGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

2017

วิทยานิพนธ์เรื่อง (Title)	การจัดการกลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
ผู้วิจัย	นางฉวีวรรณ สาริบุตร
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	พ.ศ.อ. ดร.สมเกียรติ สมพงษ์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร.สุวัฒน์ ไพไหล

คณะกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ อ.จรรยา สุวรรณทัต ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.จรรยา สุวรรณทัต)

ลงชื่อ ศ.ศรีปริญา ฐปกระจำง กรรมการ (ผู้ทรงคุณวุฒิ)
(ดร.ศรีปริญา ฐปกระจำง)

ลงชื่อ พ.ศ.อ.ดร.สมเกียรติ สมพงษ์ กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก)
(พ.ศ.อ.ดร.สมเกียรติ สมพงษ์)

ลงชื่อ ดร.สุวัฒน์ ไพไหล กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม)
(ดร.สุวัฒน์ ไพไหล)

ลงชื่อ รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ)

ลงชื่อ ดร.ทวิช บุญธิรัมย์ กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(ดร.ทวิช บุญธิรัมย์)

ลงชื่อ อ.อรุณี ชุมณี เลขานุการ
(อาจารย์อรรุณี ชุมณี)

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน อนุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	การจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
ชื่อผู้เขียน	ฉวีวรรณ สาริบุตร
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2560
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	พ.ศ.อ. ดร.สมเกียรติ สมพงษ์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร.สุวัฒน์ ไพไหล

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) การจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร 2) แนวทางการพัฒนาการจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีเชิงพรรณนาวิเคราะห์เนื้อหา ข้อมูล มาสรุปผล และเสนอแนะ

ผลการวิจัย พบว่า 1)กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติมีการจัดการกลุ่มในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การจัดการด้านการบริหารกลุ่ม การจัดการด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการด้านทุน การจัดการด้านการวางแผนการผลิต การจัดการด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การจัดการด้านการตลาด การจัดการด้านการเงินและบัญชี โดยกลุ่มมีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิก มีระเบียบข้อบังคับของกลุ่มที่ชัดเจน 2) แนวทางการพัฒนาการจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนครดังนี้ กลุ่มควรเปิดโอกาสให้ผู้มีความรู้ ความสามารถ และมีความสนใจได้เข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่ม เพื่อร่วมพัฒนากิจกรรมของกลุ่ม และเป็นการสร้างความเข้มแข็ง และยั่งยืนให้กับกลุ่ม ควรส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องการทำงาน ให้สามารถทำงานได้ ในทุก ๆ ขั้นตอน และมีการเพิ่มทักษะความรู้ความคิด และประสบการณ์ใหม่ ๆ รวมทั้งความรู้ในการตลาดให้แก่สมาชิก และควรมีการฟื้นฟูอนุรักษ์ และสืบทอดการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติให้คงอยู่ในหมู่บ้านต่อไป

คำสำคัญ : การจัดการกลุ่ม, ผ้าย้อมสีธรรมชาติ, กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ, การอนุรักษ์

Abstract

Thesis Title	The Management of Natural Dyes Weaving Groups at Ban Phan Na Village Phan Na Sub-District Sawang Daen Din District in Sakon Nakhon Province.
Researcher	Chaweewan Saribut
Degree	Master of Arts
In the Program of	Integrated Local Development
Year	2017
Principal Thesis Advisor	Pol. Col. Dr.Somkait Somphong
Associate Thesis Advisor	Dr.Supat Pilai

The purpose of this were to study: 1) the management of natural dyes weaving groups, at Ban Phan Na Village Phan Na Sub-District Sawang Daen Din district in Sakon Nakhon Province. 2) guidelines for management development of natural dyes weaving groups at Ban Phan Na Village Phan Na Sub-District Sawang Daen Din District in Sakon Nakhon Province. The study utilized variety of qualitative methods to obtain rich data such as depth interview and focus group. Then, data were analyzed through descriptive method and content analysis to find the conclusion and suggestion.

The study result found that: 1) the management of natural dyes weaving groups consisted of many aspects including the group administration, the management of learning process, the management of capital, the management of production plan, the management of product development, the management of financing and accounting. And well management system especially in defining the role and responsibilities of members. 2) The guideline for development of natural dyes weaving groups at Ban Phan Na Village Phan Na Sub-District Sawang Daen Din district in Sakon Nakhon Province are as followings: the groups should open for those who are competent and interested in order to strengthen and sustain the group. The group should encourage members to exchange knowledge about the process and operations, generating new ideas and experiences as well as marketing knowledge to inherit and sustain natural dyes fabric waving in the community.

Keywords: group management, natural dye fabric, natural dye fabric groups, conservation

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยได้รับความกรุณาช่วยเหลือ แนะนำอย่างดี จากอาจารย์หลายท่าน ผู้วิจัยใคร่ขอกล่าวนามไว้เป็นเกียรติ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ พ.ต.อ.ดร.สมเกียรติ สมพงษ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำข้อคิดเห็นต่าง ๆ รวมทั้งคอยให้กำลังใจ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จ

ขอขอบพระคุณ ดร.สุวัฒน์ ไพไหล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่ได้กรุณาให้ข้อคิดด้านต่าง ๆ เอาใจใส่ ชี้แนะ ประเด็นทั้งข้อการศึกษาวิจัย แนวทางในการค้นคว้าข้อมูลเก็บรวบรวมข้อมูล รวมถึงให้คำปรึกษา ในเรื่องการการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อเรียบเรียงจัดทำรูปเล่มมาโดยตลอด จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จ และสมบูรณ์ด้วยความเรียบร้อย

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่านที่ได้กรุณาชี้แนะและให้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

ขอขอบพระคุณกลุ่มทอผ้าไหมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน ในการเก็บข้อมูล ร่วมกับผู้วิจัยมาโดยตลอด ทำให้ได้ข้อมูลครบถ้วนด้วยดี

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ พี่ ๆ น้อง ๆ ทุกคน พร้อมทั้งครอบครัวของผู้วิจัย และเพื่อน ๆ ทุกคน ที่ให้การสนับสนุนให้กำลังใจมาโดยตลอดจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์

ฉวีวรรณ สาริบุตร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
คำถามสำคัญในการวิจัย.....	4
ขอบเขตหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่อง.....	4
ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย.....	5
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำ.....	7
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ.....	11
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเอง.....	13
แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	16
บริบทกลุ่มทอผ้าข้อมสี่ธรรมชาติ.....	24
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	33
กรอบความคิดในการวิจัย.....	47

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบในการวิจัย/วิธีการและเทคนิคที่ใช้ในการวิจัย.....	48
ประชากรและวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง.....	50
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	51
วิธีการเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	51
สถานที่ใช้ในการวิจัย.....	52
ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย.....	52
ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	53
4 ผลการวิจัย	
วัตถุประสงค์ที่ 1. ศึกษาการจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ตำบลพันทนาอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร.....	54
วัตถุประสงค์ที่ 2 ศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการของกลุ่มทอผ้า ย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนาตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร...	58
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย.....	63
อภิปรายผลการวิจัย.....	66
ข้อเสนอแนะ.....	70
บรรณานุกรม.....	72
ภาคผนวก ก. แบบสัมภาษณ์.....	80
ภาคผนวก ข. ภาพประกอบ.....	86
ประวัติผู้วิจัย.....	94

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน.....	53

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	กรอบความคิดการวิจัย.....	47
1.	ต้นคราม.....	86
2.	การทำสีจากธรรมชาติ.....	87
3.	การย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ.....	88
4.	บนการเงินฝ้าย (กรอผ้า) ล้าง คั้นหูก (มัดหมี่).....	89
5.	การทอผ้า.....	90
6.	การสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่ม.....	91
7.	ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม.....	92
8.	การร่วมกิจกรรม และประชุมกลุ่ม.....	93

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานความรู้ของประชาชนในสังคม ซึ่งมักได้รับการเรียกขานต่างกันไป เช่น ภูมิปัญญาชาวไทย ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ โดยภูมิปัญญาจัดเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญยิ่งของมนุษย์ และสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ประสบการณ์และความหยั่งรู้อย่างละเอียด เพื่อการปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ของชุมชน ท้องถิ่น และสังคมของตนเอง ขณะที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ สิ่งที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง แก้ปัญหาเอง เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นเวลานาน มีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง (ประภากร แก้ววรรณ และคณะ, 2549) เป็นองค์ความรู้ของท้องถิ่นหรือสิ่งที่บุคคลในท้องถิ่นคิดขึ้นจากสติปัญญาและความสามารถของท้องถิ่นตนเอง (ยุพาพร जानประดับ, 2544) เป็นองค์รวมของระบบความรู้ และความคิดของผู้คนที่ใช้ในการดำรงชีพ แม้มีลักษณะเฉพาะถิ่น ทว่าได้มีการปรับตัวตามระบบนิเวศสังคมวัฒนธรรม ทั้งนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาพนิเวศโดยรอบที่ผู้คนอาศัยพึ่งพาธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับท้องถิ่นอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงหรือแลกเปลี่ยนกับองค์ความรู้จากภายนอกเพื่อปรับให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่นนั้น ๆ (เบญจวรรณ นาราสิจน์, 2552) ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังหมายถึงความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่สัมพันธ์กับวิถีคิด วิถีปฏิบัติ และวิธีให้คุณค่าของกลุ่มชนอีกด้วย (ชวน เพชรแก้ว, 2547, หน้า 20)

หัตถกรรมท้องถิ่นหรือสิ่งประดิษฐ์ด้วยมือที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน มีความหลากหลายประเภท เช่น ผ้าทอ เครื่องจักรสาน งานแกะสลัก ฯลฯ ล้วนมีที่มาจากความต้องการสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น ถือกันว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทหนึ่ง ในจำนวนนี้ คือ ผ้าไหม และผ้าฝ้าย ที่มีรากฐานมาจากสังคมเกษตรกรรม ที่มีการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม เพื่อนำไหมและฝ้ายมาทอเป็นผืนผ้าสำหรับใช้ในโอกาสต่าง ๆ โดยมีการออกแบบและทอเป็นลวดลายต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (เบญจวรรณ นาราสิจน์, 2552)

หัตถกรรมทอผ้าบ้านเป็นงานฝีมือที่เชื่อมโยงถึงศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีการดำรงชีวิตของคนพื้นบ้านในแต่ละยุคสมัย ตามกาลเวลาและการหล่อหลอมให้เหมาะสมกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมจนเป็นเอกลักษณ์ของพื้นบ้านตน ภูมิปัญญาเหล่านี้สร้างขึ้นด้วยฝีมือเชิงศิลปะเพื่อถ่ายทอดและสะท้อนคุณค่าของชุมชนที่เป็นอยู่ลงในเนื้องานทั้งการบ่งบอกลักษณะที่ตั้งของชุมชนรวมถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ ที่แสดงออกมาอย่างประณีต สวยงาม และทักษะในงานฝีมือนี้อาจถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้งานศิลปหัตถกรรมการทอผ้าพื้นบ้านเป็นสิ่งบอกเล่าความเป็นมาของเชื้อชาติ ชุมชนนั้นได้เป็นอย่างดี (พัฒนา กิตติอาษา, 2532)

การทอผ้าเพื่อใช้สอยภายในครอบครัว มีการถ่ายทอด วิธีการทอผ้าให้แก่สมาชิกในครอบครัวที่เป็นเพศหญิง ถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้หญิงสะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งหน้าที่ทางสังคม ผ้าจึงมีบทบาททั้งในชีวิตประจำวัน และพิธีกรรมที่มีรากฐานของประเพณี และความเชื่อในการบูชาบรรพบุรุษสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์การมีชีวิตในโลกหน้าและ การเกิดใหม่ ซึ่งนับว่าเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรม การทอผ้าของไทยมีมาแต่ โบราณ จากอดีตจนถึงปัจจุบันมนุษย์ได้พัฒนากระบวนการทอผ้าทั้งรูปแบบ เทคนิคการย้อมสี และการออกแบบลวดลาย ดังปรากฏในจดหมายเหตุและพงศาวดารครั้งสมัยสุโขทัย อยุธยา และ กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการทอผ้าตามกลุ่มชนต่าง ๆ ของไทย เช่น ข่า กระโสี กระเลิง ต่วย ฯลฯ ผ้าทอใน ประเทศไทยแสดงถึง ศิลปะภูมิปัญญาของแต่ละชุมชน (จूरिरदनं केरौकेवूँ และคณะ, 2539, หน้า 1)

จังหวัดสกลนครตั้งอยู่ในเขตอีสานเหนือ มีภูพานเป็นแหล่งอาหารป่าและมีหนองหารเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตร มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งภาษา และการแต่งกาย จะมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง โดยเฉพาะการแต่งกายจะนิยมใช้ผ้าพื้นเมืองเพราะมีการทอผ้าไว้ใช้เองเกือบทุกหมู่บ้าน ปัจจุบันมีการรวมกลุ่มกันของแม่บ้านที่ทอผ้าพื้นเมืองในแต่ละอำเภอของจังหวัดสกลนคร อำเภอสว่างแดนดินก็เป็นอีกอำเภอหนึ่งที่มีการทอผ้าในหลายตำบล แต่ที่ประสบความสำเร็จและเป็นที่รู้จัก คือตำบลพันนา ผ้าที่ชาวบ้านทอส่วนมากจะเป็นผ้าที่ย้อมจากสีธรรมชาติ เช่น ผ้าย้อมสีจากเปลือกไม้ ผ้าย้อมสีจากคราม ผ้าย้อมสีจากโคลน และผ้าย้อมสีจากการย้อมคราม แต่ในปัจจุบันผ้าที่ชาวบ้านทอและย้อมมากที่สุดคือ ผ้าย้อมคราม ส่วนมากเป็นการผลิตเพื่อไว้ใช้ในครอบครัว เมื่อเหลือใช้ในครัวเรือน ชาวบ้านก็สามารถนำไปจำหน่ายเป็นรายได้อีกทางหนึ่ง

ผ้าย้อมครามเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาแต่โบราณ เป็นผลิตภัณฑ์ที่สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการย้อมคราม ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชาวบ้านซึ่งถือกำเนิดจากแนวคิดและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและผ่านการทดลองใช้หลายชั่วอายุคนจนได้ชื่อว่าผ้าย้อมครามมีคุณสมบัติป้องกันรังสี อุลตราไวโอเล็ตได้ 100 เปอร์เซ็นต์ประเทศไทยไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่ามีการใช้ผ้าย้อมครามตั้งแต่เมื่อใด แต่มีการผลิตและใช้กันในผำภูไท สกลนครเป็นจังหวัดแรกของ

ประเทศไทยที่ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าข้อมคราม และพัฒนาผ้าข้อมครามให้มีมาตรฐานสามารถนำผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมครามจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าแทรกแซงตลาดที่กำลังหันกลับมายังวิถีการผลิตที่ปลอดภัยและมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จึงได้ฟื้นฟูพัฒนาการทอผ้าข้อมครามอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2545 มาตลอดจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านบ้านพันนาได้มีการรวมกลุ่มเป็นการฟื้นฟูการทอผ้าข้อมคราม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่คิดเส้นฝ้ายได้ทนนานและมีสีเข้ม แต่วิธีการทอควบคุมยาก ต้องอาศัยทักษะสูงแต่ไม่เกินความสามารถของกลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา และได้ส่งผ้าข้อมครามหลายสะเก็ดกรรมเข้าประกวดในระดับจังหวัด และได้รับรางวัลชนะเลิศของจังหวัดสกลนคร และถือเป็นลายประจำจังหวัดสกลนคร (สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสกลนคร, 2555, หน้า 3)

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการจัดการกลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา โดยเฉพาะผ้าข้อมครามเพื่อให้เกิดความยั่งยืน เพราะพื้นที่ดังกล่าวมีการทอผ้าข้อมครามเป็นจำนวนมาก แล้วก็ยังมีศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านพันนา การศึกษาว่ากลุ่มผู้ทอผ้าข้อมครามในพื้นที่ดังกล่าว มีการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม และแนวทางในการพัฒนา รูปแบบวิธีการ ทอผ้า รวมถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากการทอผ้า เพื่อประโยชน์ต่อการส่งเสริมการทอผ้าข้อมสีธรรมชาติเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการของกลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการของกลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. การจัดการกลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร มีรูปแบบอย่างไร
2. แนวทางการพัฒนากลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร มีอะไรบ้าง อย่างไร

ขอบเขตหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชื่อเรื่อง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตของการศึกษาออกเป็น 3 ด้าน คือ

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยทำการศึกษากลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ บ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษา การจัดการ การมีส่วนร่วม ของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติทั้งรูปแบบ กระบวนการ และการทอผ้าที่ทำขึ้นจาก ฝ้าย รวมทั้งศึกษาลักษณะการ สืบทอดและการพัฒนาภูมิปัญญาในการทอผ้า และศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมและ เป็นอุปสรรคในการ ดำรงอยู่ของการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ เพื่อหาแนวทางในการพัฒนากลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ต่อไป
3. ขอบเขตด้านเวลา การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเริ่มศึกษาตั้งแต่ เดือนตุลาคม พ.ศ. 2559 จนถึง เดือนตุลาคม พ.ศ. 2560

กลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษานี้ ประกอบด้วย

1. ประชาชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา จำนวน 242 ราย สมาชิกเครือข่าย จำนวน 309 ราย
2. กลุ่มตัวอย่าง เลือกจากประชากรแบบเฉพาะเจาะจง
 - 2.1 กลุ่มคณะกรรมการบริหาร ได้แก่ ผู้ที่ได้รับคัดเลือกเป็นกรรมการกลุ่มทอผ้าย้อมสี ธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
 - 2.2 กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติที่เป็นสมาชิก ได้แก่ บุคคลที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกของ กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร จำนวน 25 ราย
 - 2.3 กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติที่ไม่ได้เป็นสมาชิก ได้แก่ บุคคลที่ไม่ได้สมัครเข้าเป็น สมาชิกของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัด สกลนคร จำนวน 20 ราย
 - 2.4 กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านการทอผ้าย้อม สีธรรมชาติหรือผ้าพื้นเมือง บ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

นิยามศัพท์เฉพาะ

การจัดการกลุ่ม หมายถึง การจัดการด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มทอผ้าข้อม สีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ในด้าน โครงสร้างของการจัดการด้านต่าง ๆ เช่น การจัดการด้านการบริหารกลุ่ม ด้านการผลิต ด้านการตลาด ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการเงิน เป็นต้น และปัจจัยสนับสนุนจากภายนอก

สีจากธรรมชาติ หมายถึง สีที่ได้จากต้นไม้ในป่า โดยได้จากบางส่วนของต้นไม้ เช่น ราก แก่น เปลือก ต้น ผล ดอก เมล็ด ใบ เป็นต้น

การพึ่งพาตนเองของกลุ่ม หมายถึง การที่สมาชิกของชุมชนหรือชาวบ้านสามารถช่วยเหลือตนเองได้ และมีขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาหรือสนองความต้องการของชุมชนได้มากขึ้น สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมได้อย่างเหมาะสมตลอดจนการมีหลักประกันสวัสดิการ และการมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

กระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนร่วมกันดำเนินการ ได้แก่การร่วม คิดค้นหาสาเหตุของปัญหา ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติกิจกรรม ร่วมตรวจสอบ และร่วมรับ ประโยชน์จากการทำกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้าน หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านเกิดขึ้น จากสติปัญญา ความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือดำเนินชีวิตได้อย่าง เหมาะสมกับกาลสมัย โดยมีกระบวนการสั่งสม สืบทอด และกลั่นกรองอันยาวนาน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงการจัดการ และกระบวนการทำงาน แนวทางการพัฒนา รวมถึงแนวทางแก้ไข ปัญหาของกลุ่มทอผ้าข้อม สีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
2. เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับเป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการจัดการของกลุ่ม ทอผ้าข้อม สีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการกลุ่มทอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร” ผู้วิจัยได้พยายามรวบรวม วรรณกรรม แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การจัดการกลุ่ม กระบวนการเรียนรู้ การพึ่งตนเอง และการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้ชี้ประเด็นการนำไปสู่การพึ่งตนเอง และความเข้มแข็งของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ดังต่อไปนี้

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ
2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเอง
3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. การย้อมผ้าคราม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ

การจัดการมีความสำคัญต่อองค์กรสิ่งทีก่อให้เกิดความสำเร็จขององค์กร คือ คุณภาพของการบริหาร หรือจัดการที่มีประสิทธิภาพ องค์กรส่วนมากที่ประสบกับความล้มเหลวจะมีสาเหตุสืบเนื่องจากการขาดประสิทธิภาพในการทำงาน และการจัดการที่ไม่มีประสิทธิภาพแทบทั้งสิ้น

1.1 ความหมายและความสำคัญของการจัดการ

การจัดการ คือ การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงปัจจัยด้านต่าง ๆ และพัฒนาตนเอง รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด

การจัดการนั้นเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อทำงานสนองความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เมื่อมีการทำงานร่วมกันเพื่อจดหมายเดียวกันย่อมมีการบริหาร ดังนั้น การบริหารย่อมควบคู่กับสังคมเพราะมนุษย์ต้องการการอยู่ร่วมกัน เพราะเป็นลักษณะธรรมชาติของมนุษย์ที่มีลักษณะเป็นสัตว์สังคม (social animal) การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มนั้นอาจมีชื่อเรียกกลุ่มต่างๆ กันเช่น ประเทศ โรงเรียน วัด ชนาคกร ชุมชน โรงงาน เป็นต้น ซึ่งก็อาจจะเรียกชื่อเป็นอย่างเดียวกันได้ว่าเป็นองค์กร (organization)

การจัดการ คือ กระบวนการของแผนงาน การจัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุม ความพยายามของสมาชิกในองค์กรและการใช้ทรัพยากรต่างๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่องค์กรกำหนดไว้ (อินทร์ลิตา วชิรจิระ โชติ, 2556)

การจัดการ (management) หมายถึง ขบวนการที่ทำให้งานกิจกรรมต่างๆ สำเร็จลงได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลด้วยคนและทรัพยากรขององค์กร (Robbins and DeCenzo, 2004; Certo, 2003) ซึ่งตามความหมายนี้องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ ได้แก่ ขบวนการ (process) ประสิทธิภาพ (efficiency) และประสิทธิผล (effectiveness) ขบวนการ (process) ในความหมายของการจัดการนี้หมายถึงหน้าที่ต่าง ๆ ด้านการจัดการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การโน้มนำ องค์กร และการควบคุม ซึ่งจะได้อธิบายละเอียดต่อไปในหัวข้อต่อไปเกี่ยวกับ หน้าที่และ ขบวนการจัดการ

หน้าที่ในการจัดการ

นักวิชาการและนักบริหารได้มีการวิเคราะห์ว่า การจัดการเป็นความรู้ที่มีประโยชน์ ดังนั้นจึงได้จัดศึกษาหน้าที่ของการจัดการ โดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท (วิเชียร วิทย์อุดม, 2550 และ วิรัช สวณวงศ์วาน, 2547) ดังนี้คือ

1. การวางแผน (planning)
2. การจัดองค์การ (organization)
3. การจัดหาคนเข้าทำงาน (staffing)
4. ภาวะผู้นำ (leading)
5. การควบคุม (controlling)

ต่อมาในช่วงหลังได้ย่อขบวนการจัดการ 5 ประการนี้ เป็นหน้าที่พื้นฐาน 4 ประการ ได้แก่

1. การวางแผน (planning)
2. การจัดองค์การ (organizing)
3. การโน้มนำ (leading)
4. การควบคุม (controlling)

การวางแผน (planning) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดเป้าหมายขององค์กร สร้างกลยุทธ์ เพื่อแนวทางในการดำเนินไปสู่เป้าหมาย และกระจายจากกลยุทธ์ไปสู่แผนระดับปฏิบัติการ โดยกลยุทธ์และแผนในแต่ละระดับและแต่ละส่วนงานต้องสอดคล้องประสานกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในส่วนงานของตนและเป้าหมายรวมขององค์กรด้วย

การจัดองค์กร (organizing) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดโครงสร้างขององค์กร โดยพิจารณาว่า การที่จะทำได้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้นั้น ต้องมีงานอะไรบ้าง และงานแต่ละอย่างจะสามารถจัดแบ่งกลุ่มงานได้อย่างไร มีใครบ้างเป็นผู้รับผิดชอบในแต่ละส่วนงานนั้น และมีการรายงานบังคับบัญชาตามลำดับชั้นอย่างไร ใครเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ

การโน้มนำพนักงาน (leading/influencing) เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการให้พนักงานทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งต้องใช้การประสานงาน การติดต่อสื่อสารที่ดี การจูงใจในการทำงาน ผู้บริหารต้องมีภาวะผู้นำที่เหมาะสม ลดความขัดแย้งและความตึงเครียดในองค์กร

การควบคุม (controlling) เมื่อองค์กรมีเป้าหมาย และได้มีการวางแผนแล้วก็ทำการจัดโครงสร้างองค์กรว่าจ้างพนักงาน ฝึกอบรม และสร้างแรงจูงใจให้ทำงาน และเพื่อให้แน่ใจว่าสิ่งต่าง ๆ จะดำเนินไปตามที่ควรจะเป็น ผู้บริหารก็ต้องมีการควบคุมติดตามผลการปฏิบัติการ และเปรียบเทียบผลงานจริงกับเป้าหมายหรือมาตรฐานที่กำหนดไว้ หากผลงานจริงเบี่ยงเบนไปจากเป้าหมายก็ต้องทำการปรับให้เป็นไปตามเป้าหมาย ซึ่งขบวนการติดตามประเมินผล เปรียบเทียบ และแก้ไขนี้ก็คือขบวนการควบคุม

2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเอง

มีผู้ให้ความหมายการพึ่งตนเองว่าเป็น ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคงสมบูรณ์ การพึ่งตนเองมีทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน และการพึ่งตนเองตามหลักพุทธศาสนาก็คือ อัตตาหิ อัตตโน นาโถ มีความหมายสูงสุดคือ ความสามารถในการพัฒนาด้วยตนเอง ด้วยการพิจารณาอย่างแยกคาย เห็นความจริงของความไม่เที่ยงแท้แน่นอน การพึ่งตนเองจึงเป็นความสามารถในการพึ่งตนเองในทุกระดับที่ไม่เป็นภาระแก่ผู้อื่นและคณะ การพึ่งตนเองอีกนัยหนึ่งคือ ความสามารถของคนที่จะช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระของคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล มีความพอดีในชีวิต เป็นสภาวะทางกายที่สอดคล้องกับสภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นในปัจจุบัน 4 ที่พอเพียง (พระธรรมปิฎก, 2548, หน้า 93; วิบูลย์ เข็มเฉลิม, 2549, หน้า 7; สุเมธ ตันติเวชกุล, 2536, หน้า 5 ; สัจญา สัจญาวิวัฒน์, 2542, หน้า 63)

สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2538) ได้ดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท และสรุปเป็นแนวคิดว่าตัวกำหนดการพึ่งตนเอง ประกอบด้วยองค์ความรู้ 5 เรื่อง คือ

1. terms model หมายถึง รูปแบบชุมชนที่พึ่งตนเองได้นั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ถึง 5 ด้าน คือ ด้านเทคโนโลยี (T) ด้านเศรษฐกิจ (E) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ (R) ด้านจิตใจ (M) และด้านสังคมวัฒนธรรม (S)

2. balance, ability, networking (BAN) หมายถึง กิจกรรม 3 ประการที่ชุมชนจะต้องทำ เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยการสร้างความสมดุลแต่ละตัวของ TERMS การสร้างความสามารถในแต่ละด้านของ TERMS และความสามารถในการสร้างเครือข่ายการทำงานภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

3. participatory action research (PAR) หมายถึง วิธีการทำงานเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง

4. functional matrix หมายถึง ตารางแสดงการทำงานขององค์ประกอบต่างๆของตัวแบบแต่ละตัวว่าทำงานอย่างไร และส่งผลกระทบต่อตัวอื่นอย่างไร

5. developed self-reliance model หมายถึง การมีตัวแบบสองตัวซ้อนกัน ได้แก่ วงในคือการพึ่งตนเอง และวงนอกคือ การพัฒนา

การพัฒนาที่มุ่งสู่การพึ่งตนเองของชุมชนนั้นต้องทำในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนและมีการรวมตัวเป็นเครือข่าย มีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึก มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน ชุมชนมีความสามารถในการกำหนดทิศทางการพัฒนาโดยผ่านการวิเคราะห์ปัญหาและตัดสินใจแก้ปัญหาโดยขบวนการทางภูมิปัญญาของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดสำนึกรู้ถ่วงแท้ถึงสาเหตุของปัญหา ทำให้ชุมชนลดการพึ่งภายนอกมากขึ้น แนวคิดในการพึ่งตนเองและแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เป็นแนวคิดของการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นพื้นฐานการพัฒนา โดยการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างประสานกลมกลืนให้เป็นไปได้ไปอย่างสมดุลและเน้นการอยู่รอดได้ด้วยตนเอง มีความสุขร่วมกันทั้งในระดับชุมชน สังคม ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเกิดจากฐานทางวัฒนธรรมชุมชนของตนเอง เป็นการเชื่อมโยงเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม จิตวิญญาณ และสิ่งแวดล้อมเป็นแบบองค์รวม เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงกันเป็นแบบบูรณาการทางสังคม ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ในทุกด้าน (ภมรรัตน์ สุธรรม, 2546, หน้า 37)

แนวคิดการพึ่งตนเอง มีจุดกำเนิดมาจากความพยายามที่จะพัฒนาประเทศด้วยพลังและศักยภาพของตนเองหรือชุมชน เพื่อเป็นการลดภาระการพึ่งพาความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ จากภายนอกชุมชน อันจะก่อให้เกิดการไหลออกของปัจจัยผลผลิตที่เป็นส่วนเกินจากการผลิตในชุมชน

และหลีกเลี่ยงการสร้างความเสี่ยงทางวิถีชีวิตของคนในชุมชนจากการเลื่อนไหลเข้ามาและผสมผสานกันของวัฒนธรรมจากชุมชนภายนอก การพึ่งตนเองเป็นความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคงสมบูรณ์ ซึ่งการพึ่งตนเองได้นั้นมีทั้งในระดับบุคคลและชุมชน การพึ่งตนเองต้องสามารถผันเปลี่ยนไปตามเวลาได้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมจึงมีหลักการและแนวทางเพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ตามหลักทางสังคมวิทยามี 5 ประการ ดังนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2544)

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (technology : t) หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพรวมทั้งการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ได้อย่างเหมาะสม

2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (economic : e) หมายถึง ความสามารถในการทำมาหากินเลี้ยงชีพที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควรหรืออย่างมีสมดุล

3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (resource : r) หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เสื่อมเสียไปจนหมดสิ้น หรือไม่ให้เสียสมดุล

4. การพึ่งตนเองทางจิตใจ (mental) หมายถึง การมีสภาพจิตใจที่กล้าแข็ง เพื่อที่สามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ทั้งการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้า การยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา

5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม (social : s) หมายถึง การที่คนกลุ่มหนึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพ สามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ให้ดำเนินการใดๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายด้วยตนเอง และ ทำให้ชุมชนช่วยตัวเองได้

ในขณะที่เดียวกันมีผู้ให้แนวคิดในการพึ่งตนเองมี 6 ประการ ดังนี้

1. การพัฒนาจะต้องเป็นรูปแบบกลุ่ม (collective) ชาวบ้านจะต้องอยู่รวมกันเป็นชุมชนเป็นหมู่บ้าน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่

2. ต้องมีจิตสำนึก มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (mutual aid) พื้นฐานก็คือการพึ่งตนเอง ขึ้นอยู่กับจิตใจ ความสมัครใจที่จะทำอย่างนั้น (กิจกรรมพัฒนา) ของผู้คน

3. จิตสำนึกจะต้องผลิตซ้ำขึ้นมาอีกได้ คือต้องให้มันสร้างขึ้นมาใหม่ให้แจ่มชัดต่อเนื่อง

4. ต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในหน่วยย่อย คือในหมู่บ้าน และสามารถที่จะรวมกันเป็นสหพันธ์

5. การประสานวัฒนธรรม น่าจะส่งเสริมให้ชาวบ้านประสานวัฒนธรรมของตัวเอง

6. ชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2537, หน้า 76)

สรุปได้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่จะทำกิจกรรมใด ๆ ด้วยตนเอง ตัดสินใจด้วยตนเองและมีความเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด โดยไม่เป็นภาระของคนอื่นมากเกินไป มีสภาวะทางกาย จิตใจที่เป็นอิสระ

3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

มีผู้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้หลายลักษณะด้วยกันดังเช่น

พรชัย ปรีชาปัญญา (2544, หน้า 100) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่าไม่หยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์

ส่วน ยศ สันตสมบัติ (2542, หน้า 47) เห็นว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือความรู้ของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่ภูมิปัญญาเกิดขึ้นภายในระบบนิเวศท้องถิ่น ภูมิปัญญาเกิดและพัฒนาขึ้นในกระบวนการที่คนและชุมชนปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศชุดหนึ่ง ด้วยเหตุนี้เองในระบบนิเวศท้องถิ่นที่อาจมีต้นไม้พืช สัตว์ แมลง หรือสิ่งมีชีวิตเฉพาะถิ่น ที่สั่งสมและพัฒนากลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ (2532, หน้า 29) ยังกล่าวเสริมอีกว่า ภูมิปัญญา (wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (people wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) พื้นเพรากฐานของความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตัวเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสมที่สืบทอดกันมา หรือสรุปได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้การแก้ปัญหาเป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ไขปัญหาคำถามวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ลักษณะของภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะเป็นนามธรรมเป็นโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเป็นราวเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกคนในชีวิตประจำวัน และลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่น ๆ โดยภูมิปัญญาทั้งสองลักษณะนี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือ ในชุมชน

3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย โดยตลอดและยอมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งมิได้ขาดตลอดมา ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โยอาคัยศรีทธา ความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อผีต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อและความเคารพในสติปัญญาของบรรพบุรุษเป็นจำแนกรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากอดีตถึงปัจจุบันได้ 2 แบบ คือ

1. แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปของการบันเทิงที่สอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหา หรือคำร้องของบันเทิง เช่น คำร้องลิเก ลำตัดของภาคกลาง โนราและหนังตะลุงของภาคใต้ กลอนลำ คำผญา คำสอของภาคอีสาน คำร้อง จ้อยซอ สะล้อซอซึงของภาคเหนือ เป็นต้น คำร้องเหล่านี้ จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น คติธรรม คำสอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณี เป็นต้น

2. แบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตมีทั้งจารีตกลอนที่เรียกว่า ศิลาดจาริก การสลัก หรือเขียนบนหินต่าง ๆ การจาร หรือการเขียนใส่ใบลานหรือสมุดข่อยซึ่งชาวภาคใต้เรียก บุคคำ บุคขาว การบันทึกลงสมุดหรือพิมพ์เป็นหนังสือคำร่าต่าง ๆ เนื้อหาของบรรดาอักษรเหล่านี้มีหลากหลายทั้งประวัติศาสตร์ เหตุการณ์บ้านเมือง ตำรายา นิทานพื้นบ้าน วรรณคดี คำกลอน คำผญา เป็นต้น

ภูมิปัญญา (wisdom) เป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมขนาดใหญ่ พอคาวและดำรงอยู่ได้ยาวนานย่อมต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่งจึง ปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่จำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้ นอกจากแสดงความเป็นไทย เป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่งแล้ว ยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญและพัฒนาการของคนในชาตินั้น 10 จากการศึกษาความหมายซึ่งครอบคลุมคำว่า ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญา ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย จะมีความหมายในแนวเดียวกันสามารถรวบรวมสรุป ดังนี้

ปรีชา อุตระกุล (2531, หน้า 9) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็น เรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายคือ เพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน หมู่บ้าน และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้น ก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุขเกิดในหมู่บ้านและชุมชน และภูมิปัญญา ยังหมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียนด้วย

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์และวิศนี ศิลาดระกุล (2534 , หน้า 211) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน นั้น หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสม และ

ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษหรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุขเป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

กฤษณา วงษาสันต์ (2542, หน้า 53) ได้กล่าวว่า เป็นการเชื่อมโยงไปถึงประสบการณ์ความรู้ทางตรงของคนในท้องถิ่น ที่ได้จากการสะสมประสบการณ์จากการทำงาน การประกอบอาชีพและการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อมต่าง ๆ และถ้าจะพิจารณาภูมิปัญญาท้องถิ่น เฉพาะด้านที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีแล้วนั้นหมายถึง เทคนิควิทยาพื้นบ้าน ได้ด้วยว่าสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างไร โดยมีองค์ประกอบ 2 ประการ คือ เครื่องมือในการทำสิ่งนั้น ๆ และกระทบกับขั้นตอน ในการทำสิ่งนั้น ๆ ซึ่งสามารถแยกได้ในลักษณะความรู้ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและความจำเป็นในท้องถิ่น หรือชุมชน ในอันที่จะเป็นทางเลือกในการดำรงชีวิตของคนในที่นั้น ๆ

เอกวิทย์ ฌ กลาง (2540, หน้า 11-12) กล่าวว่า ภูมิปัญญาคือ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรม ที่ได้พัฒนาการ

เอี่ยม ทองดี (2539, หน้า 60) กล่าวว่าภูมิปัญญาหมายถึง ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เป็นความรู้ ความคิด ความสามารถ ความเห็น ความเชื่อ ความนิยม ความฉลาดรอบคอบในสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย การทำมาหากิน วิถีชีวิต การป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และการใช้ภาษาที่เกิดขึ้น สั่งสมพัฒนา ใช้ประโยชน์สืบต่อจนเป็นมรดกตกทอดของพื้นบ้านมาแต่โบราณ

จากความหมายของภูมิปัญญาที่กล่าวมาทั้งหมด อาจกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา หมายถึงรากฐานความรู้ ความคิด ค่านิยม ความเชื่อ ความฉลาดไหวพริบทั้งในสิ่งที่เป็นนามธรรมและเป็นรูปธรรมของชาวบ้านในสังคมหนึ่ง ๆ ทั้งที่เกิดจากประสบการณ์ด้วยตัวเอง หรือเป็นประสบการณ์เดิมผสมกับความรู้อื่น ๆ ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาภายในสังคม ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์และช่วยแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตรอด เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติและสภาพสังคม-วัฒนธรรม

ที่มาของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาของมนุษย์ในระดับบุคคลหรือกลุ่ม ประกอบไปด้วย 3 ส่วนคือ (วารี เขียวสระคู 2538, หน้า 46)

1. ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของชีวิตผู้นั้นหรือกลุ่ม
2. ส่วนที่ได้รับจากความรู้ความคิดของผู้อื่นจากประสบการณ์หรือกลุ่มอื่น

3. ส่วนที่ปราชญ์สังเคราะห์ขึ้นใหม่ จากประสบการณ์ตนเองและจากคำบอกเล่าสั่งสอนของผู้อื่น

องค์ประกอบของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญามีลักษณะเป็นนามธรรม อย่างน้อยต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้คือ (เอี่ยม ทองดี, 2542, หน้า 5-6)

1. ความคิด เป็นสิ่งที่ติดตัวมาตัวแต่กำเนิด ที่เรียกว่า cognitive system ซึ่งประกอบ ด้วยระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่าง ๆ ทำหน้าที่คิดให้แก่ร่างกาย และ นักมานุษยวิทยาเชื่อว่าทำงานอยู่นอกเหนือจากบงการของร่างกาย หมายถึง ทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

2. ความรู้ มีการนำมาใช้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น องค์ความรู้ ภูมิรู้ ปรากฏอยู่ในแนวคิด ทฤษฎี หลายที่ เช่น ทฤษฎีญาณวิทยา ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ สืบค้นกำเนิดแห่งความรู้ และความเชื่อ เป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์ มนุษย์แต่ละกลุ่มนั้นมีความเชื่อ แตกต่างกันไป ซึ่งความเชื่อก็คือ ความศรัทธา หรือความยึดมั่นถือมั่นที่เป็นซึ่งแกนสำคัญในการ ดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม ความเชื่อมีอยู่หลายระดับทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันอัน เป็นความเชื่อ โดยทั่วไป และความเชื่อที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณ โลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ บาปบุญคุณโทษ ซึ่งเป็น องค์ประกอบสำคัญยิ่ง

สาเหตุที่มนุษย์สร้างความเชื่อขึ้นมาอันอาจแยกเหตุผลได้ 2 ประการใหญ่ คือ

1. ความเชื่อ อันเกิดจากความไม่รู้ของมนุษย์ หรือบางสิ่งที่ยุมนุษย์หาเหตุผลไม่ได้ แต่มนุษย์ก็ เชื่อว่าผลทั้งหลายต้องมาจากการกระทำของผู้หนึ่งผู้ใด แต่ไม่ทราบว่าเป็นใคร จึงอาจ สมมุติว่าเป็น การกระทำของเทพ ภูตผี ฯลฯ เช่น ฝนตก น้ำท่วม ซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติแต่มนุษย์ สมัยก่อนอยู่ใต้ อิทธิพลของสิ่งเหล่านี้ จึงสมมุติให้มีเทพต่าง ๆ ประจำ เช่น พระพิรุณ พระเพลิง รามสูร เป็นต้น หรือ การเกิดโรคต่าง ๆ ซึ่งมนุษย์ไม่ทราบสาเหตุ เช่น โรคห่า ก็มีการทำพิธีอาพาธพินาศเพื่อให้ โรคภัยไข้ เจ็บนี้หมดไป เป็นความเชื่อเนื่องจากไม่รู้ข้อเท็จจริง

ความเชื่อที่มีสาเหตุจากความกลัวและความไม่รู้นี้ เมื่อวิถยการต่าง ๆ เจริญขึ้น ก็ สามารถอธิบายเหตุผล สืบหาข้อเท็จจริงได้ ความเชื่อบางอย่างอาจเสื่อมคลาย หรือค่อย ๆ เลิกล้างไป ในที่สุด เช่น เรื่องการขอฝน โดยการปั้นเมฆหรือแห่นางแมว โดยผู้คิดวิธีขอฝนเชื่อว่า มีเทพ คือ พระ พิรุณ เป็นผู้บันดาลให้ฝนตก เมื่ออยากให้ฝนตกจึงต้องมีพิธีขอฝน แต่ต่อมาวิถยการเจริญก้าวหน้า มี การทำฝนเทียมได้ จึงไม่ต้องมีการขอฝน แต่ความเชื่อบางอย่างที่เดิมเคยเชื่ออย่างไม่ทราบข้อเท็จจริง หรือ เหตุผลแต่ถึงจะทราบเหตุผลในภายหลังก็ยัง ไม่คลายความเชื่อนั้น เช่น ความเชื่อเรื่อง พระจันทร์

ว่าเป็นเทพ จึงมีการไหว้พระจันทร์ ครั้นภายหลังนักวิทยาศาสตร์พิสูจน์ได้ว่า ดวงจันทร์เป็นเพียงวัตถุธรรมดา ๆ อันประกอบด้วยหินแร่ต่าง ๆ เท่านั้น แต่คนก็ยังไม่ละการไหว้พระจันทร์ ทั้งนี้เพราะความเชื่อเป็นเรื่องของ การสั่งสมกันมานานนับร้อย ๆ ปี เมื่อจะเลิกกราไปจึงเป็นเรื่องยากต้องใช้เวลาาน เช่นกัน

2. ความเชื่ออันเกิดจากมนุษย์ที่มีความฉลาด มีประสบการณ์มากกว่า มีเจตนาที่จะให้คนอื่น ๆ ในกลุ่มชนหรือสังคมนั้นเชื่อฟังปฏิบัติตามจึงตั้งความเชื่อขึ้นโดยแฝงเหตุผลต่างไว้ใน การสร้างความเชื่อในข้อนี้อาจมีจุดมุ่งหมายต่าง ๆ กันไป เช่น

2.1 ประเภทของความเชื่อ

1. เพื่อความเป็นระเบียบของสังคม เช่น ไม่ให้ปีศาจวระดที่ต่าง ๆ อย่างมั่งง่ายก็ อาจมีความเชื่อที่ว่า ถ้าปีศาจวระดจอมปลวกอวร้ายจะเพชจะบวม หรือปีศาจวระดคันไม้ใหญ่ รุกขเทวดา จะโกรธ

2. เพื่อความเป็นผู้มีมารยาท มีความรอบคอบ และประณีต เช่น เวลากินข้าวห้าม นอนกิน ชาติหน้าจะเกิดเป็นงู

3. เพื่อสุขภาพอนามัย การป้องกัน โรค และการรักษาความปลอดภัย เช่น ห้าม กินอาหารกับคนที่เราไม่รู้จักในถ้วยหรือภาชนะเดียวกัน เพราะถือว่าผู้นั้นจะนำเคราะห์มาให้เรา, ไม่นอนตอนเย็นตะวันจะทับตา

4. เพื่อผลทางจิตใจ เช่น เกิดกำลังใจ เกิดความหวัง เกิดความอดสาหะหรือเพื่อ ความมุ่งมั่นที่จะทำความดี เช่น ให้ตัดบาตรร่วมขันจะได้พบกับอีกชาติหน้า ก่อนออกจากบ้านให้สวด มนต์ การเดินทางจะปลอดภัย

5. อื่น ๆ เช่น ต้องการให้เป็นผู้มีเกียรติ มีความหึกห้ามใจอื่น ๆ นอกจากที่ กล่าวมาแล้ว เช่น ไม่ให้ร้องไห้ น้ำตารดศพ จะทำให้วิญญาณของผู้ตายไม่เป็นสุข

ทัศนีย์ ทานตวนิช และคณะ (2522, หน้า 89-99) ได้กล่าวว่าสาเหตุของความเชื่อมาจาก

1. ความเชื่อเกิดขึ้นเพราะสภาพความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม ทำให้เกิดความ กลัว เช่น กลัวลลิต หลูกยากให้ลลิตท้องซ้าง

2. ความเชื่อที่เกิดขึ้นเพราะปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ถ้ามีฝนตั้งเค้าไม่ อยากรให้ฝนตกให้ปลุกตะไคร้ทางปลายให้กอจีฟ้า

3. ความเชื่อเกิดเพราะต้องการขวัญและกำลังใจ เช่น ถ้าเต่าเดินเข้าบ้าน ใครบ้านนั้นจะมีโชค

4. ความเชื่อเกิดขึ้นเพราะศาสนา เช่น ทำบุญพระ 9 รูป เพื่อต้องการ ความก้าวหน้า

5. ความเชื่อเกิดจากสภาพภูมิศาสตร์ เช่น อยู่ใกล้ภูเขา จะมีความเชื่อเรื่อง ภูผา อยู่ใกล้ทะเล จะมีความเชื่อเรื่องทะเล

3. ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ คนปรารถนาอยากจะได้ คนปรารถนาอยากจะมีอยากจะเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ หรือเป็นสิ่งที่บังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ มีความรักและมีความสุขเมื่อได้หรือ เห็นหรือได้สิ่งเหล่านั้นมา ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบแผนพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่

3.1 ค่านิยมของบุคคล คือ การที่บุคคลต้องเลือกตัดสินใจที่จะประพฤติปฏิบัติในสถานการณ์ที่เผชิญหน้า

3.2 ค่านิยมของสังคม คือ ความรู้สึก ความต้องการของคนส่วนใหญ่ที่กำหนด ขอมรับเป็นหลักการพื้นฐานที่จะใช้พิจารณาพิจารณาการประพฤติปฏิบัติของสังคมที่ถูกต้องและสำคัญ

4. ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชนได้พิจารณาและใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้วจึงลงมติตัดสินใจ ว่าควรแสดงออกในลักษณะอย่างไร เช่น เห็นด้วย ทำตาม ขอมรับ ปฏิเสธ ร่วมมือ กระทำหรือดำเนินการ ฯลฯ ด้วยเห็นว่าดี ชั่ว เหมาะสมไม่เหมาะสม เป็นบาปเป็นบุญ เป็นต้น ซึ่งความเป็นไปในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่มีการแสดงออกมาทั้งกาย วาจา และ จิตใจ

5. ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคล หรือชุมชน ในการที่จะจัดการเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในลักษณะเดียวกับสิ่งเรียกว่า “พรสวรรค์” ซึ่งเป็นผลมาจาก ลักษณะทางกายและจิตใจร่วมกัน โดยแต่ละคนหรือแต่ละชุมชนย่อมจะต้องแตกต่างกันไป เป็นต้นว่า การที่บางคนสามารถปาลูกตาได้ดี ลำดับเนื้อความและการแสดงออกทุกอย่างเป็นที่น่าชื่นชม ซึ่งถือว่าเป็นผลมาจากความสามารถที่มีอยู่ภายในของบุคคลนั้น ๆ หรือบางชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนได้ ก็ถือว่าเป็นความสามารถของชุมชนนั้น ๆ ความสามารถจึงเป็นภูมิปัญญาประการ หนึ่ง

6. ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ภายในจิตใจหรือจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไข ป้องกัน ควบคุมและคุ้มครองเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นหรือให้ เป็นไปตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญา

แนวคิดเกี่ยวกับประเภทและลักษณะภูมิปัญญาของมนุษย์ (เอี่ยม ทองดี, 2542, หน้า 10) ได้ สรุปและอธิบายไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาทางปฏิบัติและภูมิปัญญาทางทฤษฎี คือ การที่มนุษย์สามารถนำสิ่งของต่าง ๆ มาใช้และนำไปสู่การสร้างบทสรุปในทางทฤษฎีว่าสิ่งของนั้น ๆ ใช้ประโยชน์ได้อย่างไร

2. ภูมิปัญญาเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ ภูมิปัญญาและวัตถุ เป็นปัจจัย ที่เป็น เหตุผลซึ่งกันและกัน ในทำนองที่เป็นบทสรุป บทตั้ง และบทแย้งหรือเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน

3. เครื่องช่วยให้อุปกรณ์ก้าวหน้า ได้แก่ อุปกรณ์ทางวัตถุ คือเครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงภาพและตัวหนังสือด้วย ซึ่งเป็นอุปกรณ์การสอน อีกประการหนึ่ง การสอน คือ กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยวิธีการต่าง ๆ ของมนุษย์ในสมัยนั้น ๆ

- ภูมิปัญญาทางศาสนา เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องเกี่ยวกับการเกิด การตาย

- ภูมิปัญญาทางปรัชญา นักปราชญ์สมัยเริ่มแรกเริ่มสะกดปัญหาตรงที่ว่าแท้จริง แล้วคนนั้นแหละที่เป็นปัญหาความทุกข์ยากของคนด้วยกัน ความประพุดติของคนคือสิ่งที่นำมาซึ่ง ความทุกข์ยาก จึงเน้นให้มนุษย์ทำดี มีศีลธรรม จริยธรรม เป็นยุคที่ศาสนาเข้มงวดกับเรื่องนี้มาก ซึ่ง ต่อมาก็คลี่คลายสู่ความเป็นวิทยาศาสตร์หลังจากที่พบข้อเท็จจริงต่าง ๆ มากขึ้น เช่น โลกกลม เป็นต้น

ส่วนลักษณะด้านอื่น ๆ ของภูมิปัญญา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ สรุปลักษณะของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) ความเชื่อ (belief) และพฤติกรรม (behavior)
 2. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์กันกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
 3. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
 4. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคลคน ชุมชนและสังคม
 5. ภูมิปัญญาไทยเป็นแกนหลัก หรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
 6. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
 7. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคม
- ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาภูมิปัญญา

สำหรับภูมิปัญญาในกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอด องค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม ในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วพัฒนา เลือกสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะ และความชำนาญที่สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตให้เหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ใหม่ ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบเนื่องภูมิปัญญามี ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541, หน้า 17)

1. ความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
2. การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น
3. ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
4. สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
5. รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์ จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์สืบทอดกันมามิได้ขาด เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง ภูมิปัญญา จึงนับเป็นความคิดทางสังคม (social thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ทั้งในลักษณะที่เป็นนามธรรม คือปรัชญา แนวทางในการ ดำเนินชีวิต และในลักษณะที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี หัตถกรรม และสิ่งอื่น ๆ ซึ่งในสังคมใดที่มีการดำรงอยู่มาช้านานย่อมจะต้องมีภูมิปัญญาดูด้วยกันทุก สังคม ระบบดังกล่าวจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ ความรู้และระบบความรู้ การสั่ง สมและการเข้าถึงตัวความรู้ การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ รวมทั้งการสร้างสรรค์และ ปรับปรุงภูมิปัญญาความรู้ นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสั่งสมระบบความรู้ของ ชาวบ้านจะสะท้อนออกมาในลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

- ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับ โลกสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ สัตว์ และ พืช
- ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันอยู่ในสังคม หรือในชุมชน
- ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ และสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

การถ่ายทอดภูมิปัญญาแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ แบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร และแบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

1. แบบที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นส่วนใหญ่จะใช้จารหรือเขียนใส่ใบลานหรือสมุด ข่อย เพื่อใช้สำหรับเล่าเรียนสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ ปัจจุบันนี้หาได้ยากมาก
2. แบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร สามารถทำได้หลายรูปแบบ คือ
 - โดยการบอกเล่าจากปากสู่ปาก เช่น การเทศนา การสั่งสอนวิชาต่าง ๆ
 - โดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น พิธีแห่ เทียนพรรษา พิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น
 - โดยแฝงอยู่ในรูปแบบของการบันเทิงต่าง ๆ เช่น นิทาน กลอน เพลงเรือ ลิเก เป็นต้น

ปัจจุบันนี้เป็นยุคของข่าวสารไร้พรมแดนเทคโนโลยีการสื่อสารมีความก้าวหน้า ทันสมัยและรวดเร็ว การถ่ายทอดภูมิปัญญาสามารถถ่ายทอดผ่านทางสื่อสารมวลชนได้หลายสื่อ ไม่ว่าจะเป็นสื่อ

หนังสือพิมพ์ สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ และสื่ออื่น ๆ อีกมากมายทำให้เกิดการถ่ายทอด ความรู้และ ภูมิปัญญาสะควก รวดเร็วต่อผู้ที่ศึกษาเรียนรู้

- วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะกระทำทั้งในเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งรูปแบบก็จะแตกต่างกัน ดังนี้

- วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เด็ก จะมีลักษณะแตกต่างจากผู้ใหญ่ เพราะเด็กจะมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น ๆ และเป็นสิ่งที่ใกล้ตัว กิจกรรมและวิธีการถ่ายทอดต้องง่ายสนุกสนาน ดึงดูดใจ และไม่ซับซ้อน วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา โดยจะมุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำเป็นส่วนใหญ่

- วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว จึงมีความตั้งมั่นและสนใจในสิ่งที่กำลังศึกษา จึงมีวิธีการถ่ายทอดได้หลากหลาย รูปแบบมากกว่าเด็ก เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง หรือการถ่ายทอดผ่านทางพิธีกรรมศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นตน รวมทั้งการลงมือสาธิตตัวอย่างให้ดู และการประกอบอาชีพ ตามบรรพบุรุษ ซึ่งวิธีการที่กล่าวมาจะถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

4. การย้อมผ้าคราม

สีครามเป็นสีย้อมธรรมชาติที่เก่าแก่มาก ซึ่งมนุษย์รู้จักกันมามากกว่า 6000 ปี ประชากรที่อาศัยในเขตร้อนของโลกล้วนเคยทำสีครามจากต้นไม้มันชนิดต่าง ๆ ตามภูมิภาคนั้น ๆ แต่สีครามคุณภาพดีผลิตจากเอเชีย ดังเช่น สีครามจากอินเดียเป็นที่นิยมของคนอังกฤษมากกว่าสีครามจากเยอรมันและฝรั่งเศส แต่การใช้สีครามลดลงเหลือเพียง 4 % ของทั่วโลกในปี 2457 ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2535 ประเทศของเราพบกับปัญหา มลพิษจากสิ่งแวดล้อม สาเหตุหนึ่ง เกิดจากสารเคมีสังเคราะห์ซึ่งรวมถึงสีย้อมด้วย สีย้อมผ้าส่วนใหญ่เป็นออกไซด์ของโลหะหนัก ซึ่งโลหะหนักหลายชนิดเป็นสารก่อมะเร็ง ใ้แล้วรู้สีคราม ดังนั้น จึงหันมานิยมสีย้อมธรรมชาติ ซึ่งในขณะ เดียวกันก็ได้้นำภูมิปัญญาเก่า ๆ ที่ได้สืบทอดกันมาแต่สมัยโบราณจากเดิมเกือบสูญหายไปแล้วนั้น กลับมาพัฒนาเป็นอาชีพหลักของลูกหลานในทุกวันนี้

ปัจจุบันถ้าจะกล่าวถึงผ้าย้อมครามในจังหวัดสกลนครนั้น ต้องนึกถึงผ้าย้อมครามของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ต.พันนา อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร ผ้าย้อมครามเป็นที่สนใจและต้องการมาก แต่ผ้าย้อมครามคุณภาพดี ยังออกสู่ตลาดน้อย ขณะที่ผ้าย้อมครามคุณภาพปานกลางออกสู่ตลาดจำนวนมาก ส่วนผ้าย้อมครามหรือสีครามคุณภาพดี สีจะเข้มหรือจาง ก็ต้องสีสดใส่

สะอาด ติดทน สีไม่ตก ซึ่งคุณภาพเหล่านี้เป็นผลมาจาก คุณภาพของวัตถุดิบและความรู้ความชำนาญของผู้ผลิต การเตรียมสีครามและย้อมสีครามมีเทคนิคพิเศษกว่าการย้อมสีธรรมชาติอื่น ๆ

การเตรียมสีครามธรรมชาติจากใบครามสด ประมาณร้อยละ 90 ของผู้ทำสีครามธรรมชาติ จะทำสีครามจากใบครามสด ผู้ทำสีครามต้องระมัดระวัง ตั้งแต่ขั้นตอนการเก็บใบครามจากต้น ต้องเก็บในเวลาเช้ามีดก่อนที่พระอาทิตย์ขึ้นหรือชาวเกาหลีจะเก็บใบครามจากต้นมาแล้วพักไว้ใต้น้ำแข็ง แม้การแช่ใบครามก็แช่ในน้ำแข็ง เมื่อได้ของเหลวสีเขียวสดแล้ว ใช้ย้อมฝ้ายได้ทันที (Kim Ji-Hee 1998 , หน้า 100) นอกจากนี้ชาวเกาหลียังมีวิธีทำสีครามที่น่าสนใจ อีก 2 วิธีดังนี้ แช่ใบครามสดในหม้อน้ำ หมักไว้วัน 1-3 วัน จึงแยกกากใบครามออก เติมน้ำจืดลงในน้ำครามทันทีในอัตราส่วน น้ำคราม : น้ำจืด 1:1 กวนแรงๆ ด้วยพายไม้ใผ่จนกระทั่งเกิดฟองโตขนาดผลมะกอก จึงหยุดกวนพักของเหลวผสมไว้ 1 สัปดาห์ จะได้สีครามสำหรับย้อมผ้า แช่ใบครามสดในหม้อน้ำ หมักไว้ 1-4 วัน แยกกากใบครามออก เติมนุ่นขาว ที่ทำจากการเผาเปลือกหอย ในน้ำคราม อัตราส่วน น้ำคราม : ปูนขาว 10 : 1 ปั่นของผสมด้วยไม้ใผ่รูปตัวทีจนกระทั่งเกิดฟองและแตกอย่างรวดเร็ว พักของเหลวผสมไว้ให้ของเหลวส่วนบนใส จึงแยกที่ใสออกแล้วเติมน้ำจืดในตะกอนคราม หมักไว้จนได้สีครามสำหรับย้อมผ้า

การทำสีครามของชาวชนบทอินโดนีเซียใช้ใบครามสดเช่นเดียวกัน ต่างจากชาวเกาหลีบ้างเล็กน้อย (Kun Lestari WF.1998, หน้า 126) โดยการแช่ใบครามสดน้ำราว 1 สัปดาห์ให้ใบครามเปื่อยจึงแยกกากออก เติมหากาน้ำตาล (molasses) และปูนขาว เพื่อเป็นตัวทำให้เนื้อครามเปลี่ยนเป็นสีคราม จึงย้อมผ้าบาติก ด้วยวิธีการจุ่มผ้าในหม้อน้ำคราม 15 นาที แล้วนำออกผึ่งในที่ร่ม 15 นาที และจุ่มย้อมซ้ำหลาย ๆ ครั้ง จนกระทั่งได้สีน้ำเงินเข้มตามต้องการ ซึ่งอาจต้องย้อม 20-30 ครั้ง จึงล้างด้วยน้ำสะอาด เพื่อกำจัดสิ่งสกปรก เช่น ฟองและเศษปูนขาว ถ้าต้องการผ้าสีเข้มขึ้นอีกให้ผสมเนื้อครามกับปูนขาวและกากาน้ำตาล แล้วพักไว้ 1 คืน จึงทำการย้อมซ้ำอีก และทำอย่างเดิมอีก 3 วัน แหล่งผ้าบาติกที่มีชื่อของอินโดนีเซีย อยู่ที่เมือง Kerek ซึ่งภูมิประเทศเป็นภูเขาหินปูน ชาวบ้านใช้โคลนที่ผสมในหม้อน้ำคราม ทำให้การเกาะติดสีของผ้าแน่นขึ้นและให้สีน้ำเงินเข้มเป็นพิเศษ “a batik kerek” จึงเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียง ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติให้แก่ท้องถิ่นแห่งนี้ ชาวอิหร่านจะใช้แอมโมเนียหรือโซดาไฟอย่างใดอย่างหนึ่งแทนปูนขาว โดยเติมน้ำครามเพื่อให้เนื้อครามตกตะกอน จึงรินของเหลวใสทิ้ง ในการเตรียมสีครามจะใช้โซดาไฟ 7 กรัม กับครามผง 60 กรัม เติมน้ำแล้วกวนให้เข้ากัน เติมน้ำอีกจนครบ 3 ลิตร พักของเหลวไว้ครึ่งชั่วโมงจะได้ของเหลวสีเหลืองอ่อน ถ้าหยดของเหลวนี้นบนแผ่นกระจกมันจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำเงิน ย้อมผ้าในของเหลวสีเหลืองนั้น (Victoria Djahanshahi Afshar 1988, หน้า 116)

สำหรับอินเดียซึ่งถือเป็นแหล่งผลิตสีครามแหล่งใหญ่ในศตวรรษที่ 16 ทำสีครามจากคราม ผงผสมน้ำเย็นพักไว้ 1 คืน จึงเติมโซดาไฟ คนให้เข้ากันแล้วเติมไฮโดรซิงไฟต์ คนให้เข้ากันดี แล้วกรองเอาของเหลวไปย้อมผ้าหลาย ๆ ซ้ำ จึงล้างด้วยน้ำและตากให้แห้ง (Weavers studio, 1998)

ภูมิปัญญาไทยทำสีครามธรรมชาติจากใบครามสดด้วย ด้วยขั้นตอนดังนี้

1. การเตรียมน้ำครามและเนื้อคราม

ให้บรรจุต้น กิ่ง ใบครามสดในภาชนะ ใช้มือกดใบครามให้แน่น เติมน้ำให้ท่วมหลังมือ แช่ไว้ 10-12 ชั่วโมง จึงกลับใบครามข้างล่างขึ้นทับส่วนบน แช่ต่อไปอีก 10-12 ชั่วโมง จึงแยกกาก ใบครามออก ได้น้ำครามใส สีฟ้าจาง เติมน้ำขาว 20 กรัมต่อน้ำคราม 1 ลิตร ถ้าชั่งใบครามสด 10 กิโลกรัม ใช้น้ำแช่ 20 ลิตร จะใช้ปูน 400 กรัม หรือเติมทีละน้อยจนฟองครามเป็นสีน้ำเงิน จึงกวานจนกว่าฟองครามจะยุบ พักไว้ 1 คืน รินน้ำใสทิ้ง ถ้าน้ำใสสีเขียวแสดงว่าใส่ปูนน้อย ยังมีสีครามเหลืออยู่ในน้ำคราม ถ้าใส่ปูนพอดี น้ำใสเป็นสีขาว หากใส่ปูนมากเกินไป เนื้อครามเป็นสีเทา ใช้ไม่ได้ เนื้อครามดี ต้องเนื้อเนียนละเอียด สีน้ำเงินสดใสและเป็นเงา ซึ่งอาจเก็บเป็นเนื้อครามเปียก หรือเนื้อครามผงก็ได้ขึ้นอยู่กับการใช้งานในขั้นตอนก่อนหม้อ อย่าเชื่อว่าแช่ใบครามนานแล้วจะได้สีครามมาก เพราะผลการวิจัยปรากฏชัดว่า เมื่ออุณหภูมิที่สีครามตั้งต้นในใบครามจะถูกสลาย (hydrolyse) ให้สีคราม (indoxyl) ออกมาอยู่ในน้ำครามได้มากที่สุดในเวลาที่เหมาะสมเท่านั้น การแช่ใบครามที่ใช้เวลาน้อยหรือมากจนเกินไป จะได้สีครามเร็วให้แช่ใบครามในน้ำอุ่นไม่เกิน 40 องศาเซลเซียส หรือโหลใบครามสดในครกกระเดื่องและแช่ในน้ำที่อุณหภูมิปกติเพียง 12 ชั่วโมง

2. การค่อหม้อครามเตรียมน้ำย้อม

ชั่งเนื้อครามเปียก (indigo blue) 1 กิโลกรัมผสมน้ำขี้เถ้า 3 ลิตร ในโอ่งดิน โจงน้ำย้อมทุกเช้า-เย็น สักเกต สีกลั่น และฟอง วันที่ 3 ใช้มะขามเปียก 100 กรัมต้มน้ำกับน้ำ 1 ลิตร พักให้เย็น ผสมลงไป โจงน้ำย้อม โจงครามทุกวันและสักเกตต่อไป ซึ่งน้ำย้อมจะใสขึ้น เปลี่ยนเป็นสีเขียวปนน้ำเงิน กลิ่นหอมอ่อน ฟองสีน้ำเงิน โจงครามทุกวันจนกว่าน้ำย้อมจะเป็นสีเหลืองอมเขียวหรือเขียวยอดดอง ชุ่นขึ้น ฟองสีน้ำเงินเข้มวาว ไม่แตกยุบ แสดงว่าเกิดสีคราม (indigo white) ในน้ำย้อมแล้ว ซึ่งใช้เวลาทั้งหมดประมาณ 7 วัน

3. การเตรียมน้ำขี้เถ้า

น้ำขี้เถ้าที่ใช้ ทำมาจากขี้เถ้าของไม้บางชนิดเท่านั้น และต้องเตรียมให้ได้ความเค็มคงที่ หรือ ถ.พ. 1.05 ซึ่งโดยทั่วไปมักใช้เหง้ากล้วยเป็นหลัก เพราะหาง่ายและทำให้สีครามติดผ้าได้ดี เตรียมโดยสับเหง้ากล้วยเป็นชิ้น ๆ ผึ่งแดดพอรอบ นำนามาเผาพร้อมกับทางมะพร้าว เปลือกผลุ่น ๆ ลงจนไหม้เป็นเถ้า ใช้น้ำพรมดับไฟ รอให้อุ่นจึงเก็บในภาชนะปิด ถ้าทิ้งไว้ให้น้ำขี้เถ้าเย็น การละลายของเกลือในขี้เถ้าจะน้อยลง หรือถ้ารดน้ำดับไฟแล้วทิ้งไว้นานสารละลายเกลือจากขี้เถ้าก็ซึมลงดิน

บริเวณที่เผา ทุกอย่างจึงต้องแย่งชิงให้ถูกจังหวะ นำขี้เถ้าขึ้นนั้นบรรจุในภาชนะที่เจาะรูด้านล่างไว้ อดขี้เถ้าให้แน่นที่สุดเท่าที่ทำได้ เติมน้ำให้ไ้ระดับเดียวกับขี้เถ้าก่อนกดอัด กรองเอาน้ำขี้เถ้าครั้งแรก แล้วเติมน้ำอีกเท่าเดิม กรองเอาน้ำขี้เถ้าครั้งที่สอง รวมกันกับน้ำขี้เถ้าครั้งแรก จะได้น้ำขี้เถ้าเต็มพอดีกับการใช้งานต่อไป

4. การย้อมคราม

สีครามในน้ำย้อม (indigo white) แทรกเข้าไปอยู่ภายใน โครงสร้างของเส้นใยฝ้ายได้ดี เมื่อยกเส้นใยพ่นน้ำย้อม สัมผัสกับออกซิเจนในอากาศ สีครามจะถูกออกซิไดส์เป็นสีน้ำเงิน (indigo blue) ซึ่งอยู่ภายในเส้นใย เส้นใยที่ย้อมติดสีครามได้ดีจึงเป็นเส้นใยเซลลูโลสที่มีหมู่-OH ในโครงสร้าง โดยเฉพาะใยฝ้าย ดังนั้นก่อนย้อม ต้องทำความสะอาดฝ้ายและทำให้ฝ้ายเปียกด้วยน้ำสะอาด หากล้างฝ้ายไม่สะอาด เมื่อนำไปย้อมจะทำให้สีครามน้ำย้อมเปลี่ยนไปย้อมไม่ติด หรือหม้อหนี หากทำฝ้ายเปียกน้ำไม่ทั่ว เมื่อนำไปย้อม สีครามแทรกเข้าเส้นฝ้ายไม่สม่ำเสมอทำให้เกิดรอยด่าง เส้นใยเรยอนที่โรงงานอุตสาหกรรมนำเศษฝ้ายและเศษไม้มาปรับแต่งเป็นเส้นใยขนาดเล็กสม่ำเสมอ มันวาว ย้อมติดสีครามได้ดี ให้สีน้ำเงินเข้ม สวยงาม แต่ทนต่อการนึ่งหม้อน้อยกว่าใยฝ้าย

นอกจากสีครามน้ำย้อมและเส้นใยแล้ว น้ำย้อมที่เย็นจะย้อมติดสีครามได้ดีกว่า ดังนั้นจึงควรใช้โถงดินทำหม้อคราม เพราะน้ำที่ซึมจากโถงดินจะช่วยระบายความร้อนทำให้อุณหภูมิของน้ำย้อมเย็นกว่าปกติ หรือตอนเช้าและตอนเย็นเป็นเวลาที่เหมาะสมในการย้อมคราม เมื่อจะย้อมคราม ให้ตักน้ำย้อมประมาณ 1 ลิตร ออกไว้ก่อน จึงนำฝ้ายหมักน้ำลงย้อม ขณะย้อมต้องระวังให้อากาศสัมผัสน้ำย้อมน้อยที่สุด นั่นคือค่อย ๆ กำเส้นฝ้ายใต้น้ำย้อม ให้แน่นแล้วคลายมือให้สีครามแทรกเข้าไปในทุกอณูของเส้นฝ้าย กำและคลายไล่เรียงไปตามวงเส้นฝ้าย สังเกตน้ำย้อม สีเหลืองจากไป สีน้ำเงินเข้ามาแทน ความขุ่นหนึ่ลดลง จึงหยุดย้อม บิดเส้นฝ้ายให้หมาด กระตุกให้ฝ้ายเรียงเส้นและสัมผัสอากาศ แล้วเก็บฝ้ายขึ้นนั้นในภาชนะปิด ถ้าตากฝ้ายที่ย้อมทันทีจะเกิดรอยด่างในเส้นฝ้าย หากต้องการสีเข้มต้องย้อมซ้ำในหม้อครามอื่นอีกต่อไป พักไว้ 3-5 นาที จึงล้างให้สะอาดน้ำล้างใสไม่มีสี ผึ่งลมให้แห้ง นำไปใช้งานต่อไป ส่วนน้ำย้อมที่ตักไว้ใช้เป็นเชื้อ เทกลับคืนหม้อครามเดิมและเติมน้ำครามอีก

5. การดูแลน้ำย้อมในหม้อคราม

การดูแลน้ำย้อมในหม้อครามให้ย้อมได้ทุกวัน เช้า- เย็น ติดต่อกันนาน ๆ เป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดในการทำสีคราม แต่ถ้าช่างย้อมเข้าไปในสีครามและหมั่นสังเกตุ อีกทั้งซื้อตรงสม่ำเสมอในการปฏิบัติ จะสามารถดูแลหม้อครามแต่ละหม้อได้นานหลายปี การดูแลหม้อครามเป็นงานที่ท้าทายและเป็นตัวชี้วัดความชำนาญของช่างย้อม ซึ่งส่วนใหญ่ใช้เวลาฝึกฝน สังเกต และทดลองทุกวัน ตลอด 3-5 ปี ถ้าอยากเรียนลัดเป็นช่างที่ชำนาญการย้อมครามภายใน 1 ปี ต้องรู้จักสีครามให้ดี

หลักการสำคัญ ต้องช่างสังเกต และสม่ำเสมอ ฝึกความชำนาญวิธีใดวิธีหนึ่ง ไม่ควรเปลี่ยนวัตถุดิบที่ เคยใช้ และแต่ละกลุ่ม ไม่ควรเปลี่ยนคนย้อมและดูแลหม้อคราม

กระบวนการผลิตสีครามและย้อมคราม เป็นกระบวนการทางเคมี ดังกล่าวแล้ว ทุกขั้นตอน จึงมีข้อจำกัดในเรื่องส่วนผสม เวลา อุณหภูมิ ความชื้น และความเป็นกรด-ด่าง ปริมาณสารที่เกี่ยวข้องและทักษะปฏิบัติที่กล่าวข้างต้นล้วนสำคัญต่อคุณภาพของสีและฝ้ายย้อมคราม ช่างย้อมต้องช่างสังเกต เข้าใจ ยอมรับ เคารพ และศรัทธา ในธรรมชาติของคราม (เคมีของคราม) ไม่บังคับส่วนเกินเข้มเหงาแต่ได้ ซึ่งคนสกลนครส่วนใหญ่ มีอุปนิสัยเช่นนี้ จึงทำให้เทือกเขาภูพานเป็นแหล่งปฏิบัติธรรมของพระอริยสงฆ์ หลายรูปต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน ท่ามกลางความเคารพ ศรัทธา และเกื้อกูลของชาวชนบทละแวกนั้น)

ไม่ว่าจะก่อหม้อครามด้วยสูตรใดก็ตามสังเกตการณ์เปลี่ยนแปลงสี กลิ่น ฟองและความหนืดของน้ำย้อมทุกวัน โดยทุกเช้าและเย็น ต้องตักน้ำย้อมยกขึ้นสูงประมาณ 1 ฟุตแล้วเทน้ำย้อมกลับคืนลงหม้อเดิม 4-5 ครั้ง เรียกว่าโจกคราม ลักษณะของน้ำย้อม วันแรกสีน้ำเงิน ฟองใสไม่มีสี แดกยวบตัวเร็ว กลิ่นเนื้อคราม น้ำย้อมเหลว วันต่อไปน้ำย้อมใสสีน้ำตาล กลิ่นและฟองเหมือนเดิม ประมาณวันที่ 7 จะได้กลิ่นหอมเฉพาะตัวของสีคราม น้ำย้อมจะเป็นสีเขียว ฟองสีฟ้าใสแตกง่าย ประมาณวันที่ 10-15 กลิ่นสีครามแรงมากขึ้น ผิดหน้าของน้ำย้อมเป็นสีน้ำเงินเข้ม เมื่อปาดผัดหน้า จะเห็นน้ำย้อมสีเหลืองเข้มปนสีเขียวอ่อน เมื่อโจกครามจะเป็นน้ำย้อมหนืด ขุ่นขึ้น เกิดฟองสีน้ำเงินเข้มขุ่น เป็นเงาสีเทาไม่แตก และเห็นริ้วสีน้ำเงินของ Indigo blue ที่เกิดจาก Indigo white น้ำย้อมถูกออกซิไดส์โดยอากาศ การเกิดสีครามเช่นนี้ คนที่ครามเรียกว่าหม้อนิลมา ทำการย้อมฝ้ายได้ แต่มีบางครั้งไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เรียกว่าหม้อนิลไม่มา น้ำย้อมเป็นสีน้ำเงินไม่เปลี่ยนเป็นสีเหลือง ภูมิปัญญาแก้ไข โดยการเติมสิ่งต่อไปนี้อย่างใดอย่างหนึ่ง ผลมะเฟืองทุบ มะขามเปียก ผักสั้มปอย น้ำต้ม ใบโอมง ส่าเหล้าและน้ำอ้อย หากแก้ไขแล้วหม้อนิลยังไม่มา น้ำย้อมอาจนำหมิ่นหรือเป็นสีน้ำตาลแสดงว่าไม่สามารถแก้ไขได้แล้ว คนทำครามเรียกว่าหม้อนิลตาย ต้องเทน้ำย้อมทิ้ง ตั้งต้นก่อหม้อนิลใหม่ (http://www.baanpanna.com/2012_08_01_archive.html)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สิวลดา วงศ์ไพบูลย์ (2443) ได้ศึกษาการดำเนินการธุรกิจผลิตภัณฑ์ผ้าหม้อห้อมของผู้ประกอบการในอำเภอเมืองแพร่ โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อศึกษาการดำเนินงาน ปัญหา และอุปสรรคในธุรกิจและผลิตภัณฑ์ผ้าหม้อห้อมของผู้ประกอบการในอำเภอเมืองแพร่ โดยได้รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามผู้ประกอบการจำนวนทั้งสิ้น 30 ราย สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์

คือ ความถี่และร้อยละ พบว่า ธุรกิจผลิตภัณฑ์หม้อห้อมทุกรายดำเนินการในลักษณะกิจการคนเดียว ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของสหกรณ์หม้อห้อมทุ่งโฮ้ง และดำเนินงานมาเป็นเวลาตั้งแต่ 1-5 ปี การศึกษาด้านการดำเนินงาน สรุปได้ดังนี้ ด้านการจัดการ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่จะมีการวางแผนล่วงหน้าโดยวางแผนระยะสั้น ไม่มีการจัดการองค์คุณ โดยการจัดแบ่งเป็นแผนก การควบคุมและการประเมินผลการปฏิบัติงานคนงานจะรายงานด้วยวาจา เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ด้านการเงินและการบัญชี เงินลงทุนเริ่มแรกในการดำเนินงานส่วนใหญ่ต่ำกว่า 50,000 บาท และเงินหมุนเวียนที่ใช้ดำเนินงานในระยะเวลา 1 ปี 100,001-300,000 บาท ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ไม่มีการทำบัญชี ด้านการผลิต มีการวางแผนการผลิตล่วงหน้า และผลิตตามความต้องการของตลาดในแต่ละช่วงเวลา วัตถุดิบที่ใช้ส่งจากร้านค้าในจังหวัดและ โรงงานผลิตผ้าในกรุงเทพมหานคร ด้านการตลาด ให้ความสำคัญของส่วนประสมด้านราคา ผลิตภัณฑ์ ช่องทางการจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการขาย ตามลำดับ ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ออกแบบผลิตภัณฑ์ด้วยตนเอง การกำหนดราคาขายขึ้นอยู่กับต้นทุนของสินค้า การส่งเสริมการขาย โดยใช้วิธีการลดราคามากที่สุด ปัญหาและอุปสรรค ในการดำเนินงานพบว่า ส่วนใหญ่ไม่ประสบปัญหาด้านการจัดการ อาจมีบางส่วนที่ประสบปัญหาค่าแรงสูง ปัญหาด้านการเงิน ได้แก่ ขอดขายต่ำ เงินทุนหมุนเวียนไม่เพียงพอ การผลิต ได้แก่ การตัดเย็บไม่มีคุณภาพและต้นทุนการผลิตสูง ด้านการตลาดถูกค้าเห็นว่าผลิตภัณฑ์ราคาสูงเกินไป

จุฬาร โชคิช่วงนิรันดร์ (2530, หน้า 34) ได้ศึกษาการทำธุรกิจชุมชนขนาดย่อมของสตรีในจังหวัดขอนแก่น พบว่า ลักษณะของธุรกิจขนาดเล็กมีการจ้างแรงงาน 15-20 คน สตรีประกอบการมีทั้งที่ดำเนินการด้วยตนเอง และเป็นแม่ค้าคนกลาง ไม่มีการจ้างแรงงาน และทุนที่ใช้ดำเนินการเป็นของตนเอง สตรีที่ดำเนินการในลักษณะบุคคลหรือกลุ่มมีความต้องการเงินกู้เพื่อใช้ในการดำเนินธุรกิจ ในจังหวัดขอนแก่น มีแหล่งสนับสนุนทั้งจากรัฐบาลและเอกชนในรูปแบบเงินทุน ความรู้และทักษะต่าง ๆ ในการจัดการกลุ่ม อย่างไรก็ตามการทำธุรกิจกับกลุ่มสตรี จำเป็นต้องมีการติดตามอย่างใกล้ชิด เพราะการดำเนินธุรกิจในรูปกลุ่ม ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ และจิตใจร่วมกัน การสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียน จะต้องดำเนินงานในชุมชนที่ไม่เคยมีการทำงานขององค์กรเอกชนหรือรัฐมาก่อน เพราะชุมชนดังกล่าว คาดหวังการสนับสนุนเงินทุนโดยปราศจากดอกเบี้ย

บริสุทธิ กระแสร์ (2535 , หน้า 42) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของวัดกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษากรณีวัดบุญญานุสรณ์และวัดป่าสุวัฒน์ โฉปมคุณ อำเภอนองว้าวจังหวัดอุดรธานี พบว่า วัดทั้งสองจกจากจะมีบทบาทเป็นผู้นำทางจิตใจ มีหน้าที่อบรมสั่งสอนให้คนประพฤติดี ประพฤติชอบตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว วัดทั้งสองยังมีบทบาทเกี่ยวกับการให้บริการต่าง ๆ แก่ชุมชน เป็นผู้นำชุมชนในด้านต่าง ๆ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

นพ พุทธิศักดิ์แสง (2538 , หน้า 58-59) ได้ศึกษาหัตถกรรมพื้นบ้านอีสาน: ศึกษากรณีงานตีเหล็กบ้านม่วงหวาน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่าวิวัฒนาการงานตีเหล็กบ้านม่วงหวานในด้านกระบวนการผลิตจะใช้แบบดั้งเดิม ที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก ส่วนเครื่องมืออุปกรณ์การผลิตบางชนิดเปลี่ยนแปลงไปตามความสะดวกในการจัดหา เช่น ทัง ค้อน และ ทุบ สำหรับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมจากการประกอบอาชีพตีเหล็กนั้น ถือได้ว่าอาชีพตีเหล็กเป็นอาชีพเสริมอย่างหนึ่งที่สามารถทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีการใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคและการลงทุนของอาชีพตีเหล็ก มีการเก็บออม มีเครื่องอำนวยความสะดวกในครอบครัว มีการใช้แรงงานในครอบครัวไม่ได้จ้างแรงงานเพิ่ม

สร้อยทอง สุวรรณ (2538, หน้า 36) ได้ศึกษาแบบจำลองศูนย์ฝึกรวมชุมชนเพื่อการพัฒนาอาชีพจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตอีสานใต้ พบว่า ศูนย์ฝึกรวมชุมชนเป็นองค์กรการฝึกรวมขนาดเล็ก ผสมผสานแบบคณะที่ปรึกษาและคณะกรรมการการบริหาร มีผู้จัดการทั่วไปดูแลการดำเนินงานที่ประกอบด้วย ฝ่ายบริหารการฝึกรวม ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายวางแผนและพัฒนาโครงการ และฝ่ายบริการ โดยมีปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิกในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมของศูนย์ศูนย์สาธิตการตลาดถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของศูนย์ฝึกรวมชุมชน องค์ประกอบของศูนย์ฝึกรวมชุมชน ครอบคลุมทั้งระบบการบริหาร ระบบวิชาการ และระบบบริการ ระบบอาคารสถานที่ศูนย์ฝึกรวมชุมชนออกแบบเพื่อการประหยัดพลังงานและตามลักษณะภูมิอากาศ ภูมิทัศน์ของศูนย์ฝึกรวมชุมชนออกแบบเพื่อการใช้ประโยชน์หลากหลายทางธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรระบบต่าง ๆ ของศูนย์ฝึกรวมชุมชน คำนึงถึงจุดคุ้มทุนในการลงทุน เพื่อให้เกิดแนวคินำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม และสามารถถ่ายทอดออกมาได้ ในลักษณะการพัฒนาอาชีพของชุมชน โดยใช้มุมมองแบบสหวิทยาการเพื่อการวางแผนพัฒนาหมู่บ้านชนบทในอนาคตด้วย

เบญจลักษณ์ ธารพร (2538, หน้า 38) ได้ศึกษาวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง จากการศึกษาพบว่า ชาวกะเลิงบ้านบัวเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงมีถิ่นฐานเดิมอยู่เมืองภูวานากกระแต้ง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จากหลักฐานของหมู่บ้านชาวกะเลิงอพยพมาฝั่งไทยเนื่องจากเกิดศึกจีนฮ่อ เมื่อปี พ.ศ. 2426 มาอยู่ในเขตอำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนครมากที่สุด สำหรับหมู่บ้านที่ชาวกะเลิงตั้งบ้านอยู่มีอายุมากกว่า 200 ปี มีตั้งอยู่ที่ราบเชิงใกล้หนองขนาดใหญ่ ชื่อลำห้วยทรายและล้อมรอบด้วยป่าไม้ ภูเขาสภาพแวดล้อมดีอุดมสมบูรณ์มีไฟฟ้า การคมนาคมสะดวก มีการติดต่อกับสังคมภายนอก มีเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเอกชนเข้ามาสนับสนุนในการพัฒนาหมู่บ้าน สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมดำเนินไปตามครรลองของบรรพบุรุษ การศึกษาเริ่มเปลี่ยนแปลงไป คน

อายุระหว่าง 30-40 ปี นิยมส่งบุตรหลานเรียนต่อจากชั้นประถมศึกษาภาคบังคับเพิ่มมากขึ้น การปกครองเริ่มการใช้เงินซื้อเสียง มีการเลี้ยงอาหารกับชาวบ้านเพื่อหาเสียงเลือกตั้งมากขึ้นเป็นค่านิยมใหม่

ดุสิต รัศมีทอง (2539, หน้า 24) ได้ศึกษาการอนุรักษ์และพัฒนาหนังตะลุง ตามทรรศนะของนายหนัง สรุปได้ว่า การอนุรักษ์และพัฒนาเกี่ยวกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับหนังตะลุงที่ควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา มีนายหนัง ลูกคู่หนัง ผู้รับหนัง ผู้ชม และผู้ส่งเสริมหนังตะลุง ส่วนในการอนุรักษ์และพัฒนาเกี่ยวกับเครื่องประกอบการแสดง พบว่า นายหนังมีทรรศนะว่าเครื่องดนตรีหนังและหนังหนัง การแสดงหนังตะลุงที่ควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา มีโอกาสเวลาและสถานที่แสดงขนบนิยมในการแสดง เรื่องและบทที่แสดงและศิลปการแสดง การอนุรักษ์และพัฒนาในส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหนังตะลุงดังกล่าวนี้ ย่อมส่งผลโดยตรงต่อการอนุรักษ์และพัฒนาหนังตะลุงเป็นมรดกวัฒนธรรมของชาวภาคใต้ต่อไป

ปรีชา เชาว์ตระกูล (2540, หน้า 36) ได้ศึกษาการดำเนินงานธุรกิจของกลุ่มแม่บ้านหนองบัวน้อย ตำบลหนองทัพไทย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ได้สรุปเอาไว้ว่าการดำเนินงานธุรกิจของกลุ่มแม่บ้าน เป็นการดำเนินงานแบบครบวงจรและมีกิจกรรมดำเนินงานแบบต่อเนื่อง ซึ่งกิจกรรมทุกกิจกรรมจะเกี่ยวเนื่องกันทั้ง 4 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมส่งเสริมการผลิต กิจกรรมการแปรรูปและศิลปะประดิษฐ์ กิจกรรมร้านค้า กิจกรรมออมทรัพย์ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานธุรกิจของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จในการดำเนินงานธุรกิจ ประกอบด้วย ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่ ภาวะกรรมกรของกลุ่มแม่บ้าน มีความสามารถในการดำเนินการ ความสามารถในการประสานงานความสามารถในการดำเนินการ ความสามารถในการวางโครงการและความสามารถในการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและการสนับสนุนจากผู้นำชุมชน ซึ่งการดำเนินงานธุรกิจของกลุ่มแม่บ้านประสบความสำเร็จได้นั้นการช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสนับสนุนจากผู้นำชุมชน นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญ เช่น การสนับสนุนความรู้ด้านวิชาการแผนใหม่ ช่วยเหลือวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นด้านงบประมาณบางส่วนการได้รับข่าวสารของกลุ่ม การตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินงานตลอดจากการจำหน่ายผลผลิตของสมาชิกกลุ่ม เป็นการจำหน่ายให้ถึงมือผู้บริโภคมากที่สุด เพื่อลดขั้นตอนในการถูกกดราคาสินค้า

ประเมษฐ์ กาญจนวรางกูร (2541, หน้า 32) ได้ศึกษาการพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองสำหรับสตรี จากการศึกษาพบว่า หลังกิจกรรมแทรกแซงสตรีกลุ่มตัวอย่างมีความรู้และทักษะในการพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การจัดตั้งร้านค้าสาธิต การจัดระบบการออม การส่งเสริมการขายและประชาสัมพันธ์ สามารถบริหารจัดการและตัดสินใจดำเนินงานด้วยตนเอง ทำให้กลุ่มสตรีมีรายได้เพิ่มขึ้น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

นันทิยา หุตานูวัตร (2541, หน้า 20-25) ได้ศึกษาประสบการณ์และบทเรียนธุรกิจชุมชน : กรณี โรงสีข้าว ชมรมรักธรรมชาติ กลุ่มเกษตรทำนาโนโล่ อำเภอกุดชุม จังหัดยโสธร ศึกษาบทเรียนกระบวนการการบริหารธุรกิจชุมชน ความเป็นมา ภารกิจและหลักการธุรกิจชุมชน การบริหารทรัพยากร การบริหารจัดการคน การบริหารการแปรรูป การบริหารการตลาด ความสำเร็จและปัจจัยรวมทั้งจัดทำแผนกลยุทธ์ ผลการศึกษาพบว่า การสร้างเครือข่ายที่สมบูรณ์ คือ การสร้างระบบการดำเนินธุรกิจ ซึ่งทำให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิก และการกระจายประโยชน์แก่สมาชิกโดยมีการประสานงานระหว่างกลุ่ม ในหลายพื้นที่ การสร้างระบบการทำงานที่ทำให้องค์กรมีธรรภาพ

กุสุมาลย์ รัตนแสง (2542, หน้า 27) ได้ศึกษากระบวนการบริหารจัดการธุรกิจหัตถกรรมเสื่อทอบ้านแพง ตำบลแพง อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ผู้ประกอบการมีอาชีพหลักในการทำเกษตรกรรม ส่วนงานหัตถกรรมเสื่อทอเป็นอาชีพเสริม ทำให้มีรายได้เพื่อใช้จ่ายในครอบครัวมากขึ้น การประกอบธุรกิจหัตถกรรมเสื่อทอบ้านแพงไม่มีการวางแผนการผลิตล่วงหน้า เป็นแต่เพียงการวางแผนเฉพาะหน้าในระยะสั้น ๆ เมื่อมีคำสั่งซื้อจากลูกค้าเท่านั้น สำหรับการจัดการองค์กรนั้น ได้มีการจัดโครงสร้างตามความรู้และความชำนาญในการผลิตให้เป็นแผนกงาน แต่ไม่มีการกระจายอำนาจ ดังนั้นผู้ประกอบการจึงเป็นผู้ตัดสินใจมอบหมายให้สมาชิกดำเนินการตามรูปแบบจำนวนสินค้า และเวลาในการผลิตที่ผู้สั่งซื้อต้องการ การบริหารการผลิตผู้ประกอบการใช้เงินส่วนตัว ร้อยละ 80 ในการลงทุน และกู้ยืมจากธนาคารมาขยายกิจการให้สามารถผลิตได้ทันความต้องการของลูกค้า ผู้ประกอบการแต่ละรายจัดทำบัญชีรับจ่ายด้วยตนเองมีลักษณะเป็นบัญชีอย่างง่าย ธุรกิจ หัตถกรรมจึงเป็นธุรกิจส่วนตัวที่ไม่มีแผนการโฆษณาเพื่อการจำหน่าย ดังนั้นการกระจายสินค้า และ การแข่งขันราคาจึงขึ้นอยู่กับคุณภาพของสินค้าและการบริการเป็นสำคัญ

สุชาติ เกตยา (2542, หน้า 43) ได้ศึกษาการพึ่งตนเองของเศรษฐกิจชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนในเขตอำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร พบว่า ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอโพทะเลมีจำนวนที่ดินทำกินแตกต่างกัน แต่การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจไม่ต่างกันแม้ค่านิยมจากศาสนาธรรมที่แตกต่างกัน แต่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไม่มีความแตกต่างกัน แต่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไม่แตกต่างกันสำหรับสิ่งที่ทำให้สามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ การทำเกษตรผสมผสานให้มีความยั่งยืนประหยัดและมีที่ดินทำกินรวมทั้งมีน้ำเพื่อการเกษตร ปัญหาอุปสรรคของการทำมาหากิจและการครองชีพ คือ ต้นทุนการผลิตสูง ราคาผลผลิตตกต่ำ ศัตรูพืชภัยธรรมชาติและสินค้ามีราคาแพง

โกศล บุตุน (2542 , หน้า 37) ได้ศึกษาการประกอบอาชีพทำหม้อของชาวบ้านตำบลทรายมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการประกอบอาชีพทำหม้อของชาวบ้านตำบลทรายมูล เกิดจากความผูกพันในแบบแผนชีวิตและความศรัทธาในพุทธศาสนามาก่อน และมีแรงจูงใจที่จะหารายได้เสริมเพื่อยกฐานะของตนเองให้ดีขึ้น ขั้นตอนการทำหม้อที่สำคัญเริ่มด้วยการออกแบบเชื่อมต่อ โครงหม้อตีจุ่มใหญ่ จุ่มประดับ แต่งเสียง หรือตีเอาเสียง และการใช้สีลงลายนำออกจำหน่ายที่บ้านและต่างจังหวัด มีรายได้จากการประกอบอาชีพทำหม้อเกิน 100,000 บาท ต่อครัวเรือนต่อปี สภาพเศรษฐกิจของการประกอบอาชีพทำหม้อพบว่า ชาวบ้านมีฐานะและความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่สำคัญคือ มีการนำรายได้มาใช้จ่ายด้านอาคารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและใช้สอยประจำ นอกจากนี้ยังใช้จ่ายเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจของสมาชิกในครอบครัวมีการเก็บออมนำไปลงทุนทำหม้อและทำนา ภาระหนี้สินที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นหนี้สินเดิมที่ผูกพันมาก่อนเข้าสู่อาชีพทำหม้อและสามารถชำระหนี้สินที่เกิดขึ้นได้

รัชชัย ศรีลาภ (2542, หน้า 22) ได้ศึกษาการประกอบธุรกิจชุมชนในช่วงเศรษฐกิจชะลอตัว : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเสียว ตำบลห้วยวัง อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า ชาวบ้านในชุมชนบ้านเสียวซึ่งประกอบอาชีพทำนาเป็นหลักมีรายได้จากการทำนาไม่พอกับค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตจึงซื้อเสื้อผ้าจากโรงงานอุตสาหกรรมที่มีจำหน่ายตามร้านค้าในกรุงเทพมหานครเย็บเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นอาชีพเสริม เริ่มจากปี พ.ศ. 2533-2535 เป็นช่วงเริ่มต้นและขยายกลายเป็นธุรกิจย่อยของชุมชนในปี พ.ศ. 2536-2539 แล้วประสบปัญหาในช่วงเศรษฐกิจชะลอตัวตั้งแต่กลางปี พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน

ชนัญ วงษ์วิภาค (2536, หน้า 115) ได้ศึกษา “ผ้าพื้นเมืองมอญ” จากชุมชนชาวมอญ ได้แก่ ชุมชนวัดนครชุมน์ ชุมชนวัดม่วง ชุมชนวัดหัวหิน ชุมชนคุ้มพะยอม และชุมชนบ้านม่วง ที่ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายและขวาของแม่น้ำแม่กลอง ในพื้นที่เขตอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาพบว่า ในช่วงของระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพนั้น วัฒนธรรมท้องถิ่นได้ก่อรูปอย่างสอดคล้องกับเงื่อนไขสภาพแวดล้อม การผลิตเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มคือตัวอย่างของการรวมพลังจากธรรมชาติประสานเข้ากับศักยภาพของชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อพัฒนาการแห่งชีวิต ความสามารถจัดหาสิ่งจำเป็นในชีวิตได้เองคือนัยที่ชี้ให้เห็นความมีอิสรภาพของท้องถิ่น ซึ่งอยู่เหนือพันธนาการใด ๆ จากภายนอก การศึกษาสามารถระบุมิติทางสังคมได้อย่างชัดเจนว่านอกจากจะสนองความต้องการจำเป็นพื้นฐานของชีวิตแล้ว การผลิตผ้าพื้นเมืองได้สะท้อนให้เห็นถึงการศึกษาย่างไม่เป็นทางการของผู้คนใน

จัวร์ตัน บัวแก้ว และคณะ (2539, บทคัดย่อ) ได้ศึกษา “ผ้ากับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมใน อำเภอหาดขามแดนภาคใต้ของประเทศไทย” จังหวัดสตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ผลการศึกษาพบว่า ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวไทยมุสลิมในห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีหลายชนิดที่สำคัญคือ ผ้าพื้น ผ้ายกตานี (ชอเกาะ) ผ้าปลานิง (ปลานิง) ผ้ายาว (ปาเต๊ะ) ผ้าป้อแร ผ้าสะมารินดา และผ้าไหมลิมาชนิดใหม่ต่าง ๆ เช่น ผ้าลิมาปูเก๊ะ ลิมาบินตัง ลิมาปาปลักต ลิมาจัววา (จวนตานี) สำหรับ ผ้าไหมลิมานั้นเป็นผ้าที่เคยทอในเมืองปัตตานี (คือจังหวัดยะลา นราธิวาส และปัตตานีในปัจจุบัน) มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ มีลวดลาย สีสันและเทคนิคการทอซึ่งเกิดจากการผสมผสานวัฒนธรรม การทอผ้าของท้องถิ่นกับวัฒนธรรมจากต่างแดน เป็นผ้าที่ทอโดยใช้เส้นใยไหมและพบว่ามีกรทอ โดยใช้เส้นใยไหมผสม ใยฝ้ายด้วย แต่เป็นส่วนน้อย ผ้าไหมลิมาแต่ละผืนประกอบด้วย เชิงผ้า (ภาษาถิ่นเรียกหัวผ้า) ล่องจวนและตัวผ้า เชิงผ้ามักใช้สีแดงเสมอ สีสันบทผืนผ้าสไต มักมีสีตัดกับ เชิงผ้าเช่น ตัวผ้าสีเขียวตัดกับเชิงผ้าสีแดง ตัวผ้าสีม่วงตัดกับเชิงผ้าสีแดง ผ้าแต่ละผืนมีล่องจวน ปรากฏระหว่างเชิงผ้ากับตัวผ้า และมีลวดลายประมาณ 3-5 ลาย ลวดลายของผ้าไหมลิมา มักใช้รูปทรงเรขาคณิต ผสมผสานกับลายพรรณพฤกษา สุนทรียภาพบนผืนผ้าบ่งบอกถึงความมีอารยธรรมของชาวพื้นเมืองโดยเฉพาะวัฒนธรรมการทอผ้าขั้นสูงพอที่จะรับวัฒนธรรมจากดินแดน ภายนอกเช่น จีน อินเดีย อินโดนีเซีย เขมร อาหรับ มาเลเซีย เป็นต้น

เมื่อศึกษาเทคนิคการทอผ้าไหมลิมา ได้ใช้โปรแกรมออโต้แคด (auto cad) และ โปรแกรมไซด์คิก (side kick) ถอดแบบลวดลายอย่างดั้งเดิม เพื่อทดลองทอเป็นผืนผ้าขึ้นมาใหม่ จากนั้นจึงนำไปทดลองสอนทอผ้าไหมลิมา แก่วิทยาการต้นแบบที่ศูนย์ฝึกอาชีพวัดช้างให้ อำเภอ โคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี จนประสบความสำเร็จออกมาเป็นผ้าไหมลิมาลวดลายต่าง ๆ

สุมาลัย โทมัส (2529 , หน้า 150-151) ได้ศึกษาเรื่อง “ผ้าและประเพณีการใช้ผ้าไทย” ได้ให้ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับไหมไทย ดังนี้ สัญลักษณ์ของผ้าไหมไทยอันงดงามก็คือการทอด้วยมือ โดยใช้เส้นไหมที่สาวด้วยมือ เว้นไว้แต่บางชนิดซึ่งใช้เส้นไหมจากต่างประเทศผสมบ้างตามความพอใจของผู้ซื้อ ซึ่งโดยมากมักจะเป็นคนไทยเองไม่ใช่ชาวต่างประเทศ และเส้นไหมนี้ใช้ทำเป็นลวดลายต่าง ๆ ด้วย เส้นไหมไทยพื้นเมืองเป็นเส้นไหมดิบที่ไม่มีเกลียว ดังนั้นหลังจากฟอกขาวแล้วจะกลายเป็นเส้นฟู นอกจากนั้นเนื่องจากขาดความพิถีพิถันในการสาวและการกรอ ทำให้ได้เป็นเส้นไหมที่มีลักษณะพิเศษในตัวเองขึ้น โดยไม่ตั้งใจ คือเป็นเส้นฟูมีปุมและปมโดยทั่วไปเหมาะสมสำหรับใช้เป็นเส้นฟุงอย่างยิ่ง ซึ่งเมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้วทำให้ได้ผ้าที่มีลักษณะผิวผ้าสวยงามแปลกตาอย่างยิ่ง

ข้อสรุปเกี่ยวกับลักษณะไหมไทยแท้ๆ ที่จะช่วยในการพิจารณาเลือกซึ่งมีดังนี้

1. เป็นผ้าทอด้วยมือมีปมปมอยู่บนผืนผ้าทั่วไป เพราะเหตุที่ใช้เส้นไหมพื้นเมืองทอ
2. เป็นเงามากบ้างน้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับชนิดของเส้นไหมพื้นเมืองที่ใช้ทอ
3. เมื่อลองกำและขยี้จะรู้สึกนุ่มมือ และเนื้อผ้าจะเสียดสีกันเกิดเสียงเรียกว่า “เสียง สายไหม”
4. เมื่อทดลองเผาเส้นไหมทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่งดู (เพราะการปลอมไหมมักจะปลอม ที่เส้นยืน เพราะดึงออกตรวจดูยากกว่าเส้นพุ่ง) หากเป็นไหมแท้แล้วเวลาลูกไหมจะไต่กลิ้งเหมือน เส้นไหมไฟ และเหลือเถ้าเป็นก้อนสีดำที่ปลายเส้น ถ้าเส้นยืนนั้นเกิดการลูกไหมอย่างรวดเร็วและ เหลือเถ้า น้อยมากและมีกลิ้งเหมือนกระดาษไหมไฟ ก็แสดงว่ามีใช้ไหมแท้
5. ผู้ทอผ้าไหมปลอมบางคนใช้วิธีตบตาผู้ซื้อ โดยการทอด้วยไหมเทียมล้วนเป็นชิ้นสั้น ๆ แต่ละชิ้นทอปิดหัวท้ายด้วยไหมแท้ด้านละ 1 ซม. เมื่อผู้ที่ต้องการทดสอบดึงเส้นไหมตอนหัว ตอนท้ายมาเผาให้ดู ผู้ซื้อจะเห็นเป็นไหมแท้ ผ้าแบบนี้ผู้ทอมักทอจำหน่ายเป็นชิ้นสั้น ๆ และขายเป็น ชิ้น ซึ่งผู้ซื้อต้องระวังเป็นพิเศษ
6. ลักษณะการปลอมแปลงอีกประการหนึ่งที่ผู้ทอนิยมก็คือการใช้ไหมเทียมผสมกับไหมแท้ทำเป็นเส้นด้ายตีเกลียว แล้วทอ ชนิดนี้ทดสอบได้ง่าย คือเมื่อนำมาเผาก็จะพบข้อเท็จจริง

ปราณี วงษ์เทศ (2527, หน้า 152) ได้ศึกษาเรื่อง “ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน: ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม” ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ

ดังนั้น การผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านจึงเป็นการผลิตจำนวนมากเพื่อจำหน่าย ไม่ยึด วัตถุประสงค์เดิมและไม่มียุทธศาสตร์หรือประโยชน์ใช้สอยต่อตัวผู้ผลิตเลย ได้ยกตัวอย่างการผลิต ลินค้าประเภทหัตถกรรมพื้นบ้านที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี และอำเภอโพธิ์ทอง จังหวัด อ่างทอง

สภาพการผลิตแบบใหม่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง รูปแบบทางเศรษฐกิจ ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับระบบทุนนิยม โดยสิ้นเชิง หมู่บ้านทั้งหมู่บ้านขาดอิสระใน การเลี้ยงตัวเอง และต้องผูกพันกับภาวะตลาดในกรุงเทพฯ และบางครั้งสำหรับสินค้าที่ส่งออกก็ต้อง ผูกพันกับตลาดต่างประเทศด้วย

สุดท้ายได้เสนอแนวทางการศึกษาศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านว่า การศึกษาเพื่ออนุรักษ์สิ่งที่ดี งามไว้และการสร้างสรรค์ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าต่อไป ในขั้นตอนการดำเนินงานเสนอให้มี การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และจัดตั้งองค์กรด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อร่วมรับผิดชอบวัฒนธรรม ของตนเอง

ลำแพน จอมเมือง และสุทธิพงษ์ วสุโสภากพล (2545 , หน้า 23-25) ได้ศึกษาเรื่อง “ผ้าทอไทลื้อ : เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง” จากการศึกษาพบว่า แบบแผนการทอผ้าของชุมชนไทลื้อในอดีต ตลอดจนสถานภาพของชุมชนกับการจัดการธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง และบทบาทธุรกิจชุมชนกับการพัฒนาทางเลือกในการพึ่งตนเองของชุมชน โดยมีกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน (interactive learning through action) ทั้งจากการดำเนินงานร่วมกัน การประชุมกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็น การวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ร่วมกัน การเข้าร่วมกิจกรรมประเพณี พิธีกรรม รวมทั้งการสำรวจและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกแล้วนำมาสังเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์บริบทที่เกี่ยวข้องกัน

จากระบบภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อ ซึ่งนับได้ว่าเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดในเชิงวิถีชีวิตควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ดังนั้น “การทอผ้าไทลื้อ” จึงเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (culture reproduction) และมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่ ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้เท่านั้น แต่ยังมีระบบคุณธรรม ศีลธรรมทางศาสนากำกับและแทรกอยู่ด้วย เช่น การเผื่อแผ่แบ่งปันให้ผู้อื่น การนำไปใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา การใช้เป็นเครื่องสักการะสำหรับพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อของคนไทลื้อ นอกจากนี้ยังเป็นระบบภูมิปัญญาที่มีรากเหง้าดั้งเดิมและเป็นจิตวิญญาณของคนในชุมชนไทลื้อ

นอกจากนี้ สถานภาพของชุมชนในอดีตที่ผ่านมามีการทอผ้าในลักษณะการใช้องค์ความรู้เดิมมาผสมผสานแล้วผลิตซ้ำขึ้นใหม่ และมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่ภายใต้กระแสของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแล้วพัฒนาและเลือกนำมาเป็นระบบธุรกิจของชุมชน ซึ่งระบบดังกล่าวนี้ อาจไม่ใช่รูปแบบที่ประสบความสำเร็จในการทำธุรกิจชุมชนในเชิงผลตอบแทนด้านกำไรและการเติบโตของกิจการหรือการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในกระบวนการผลิตหากแต่ต้องอาศัยทุนเดิมและการมีส่วนร่วมในการคิดค้นว่า จะผลิตอะไร จะขายให้ใคร จะขายอย่างไร และชุมชนไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยในการทำธุรกิจชุมชนเพียงอย่างเดียวเท่านั้นและจากการศึกษายังพบว่า ธุรกิจชุมชนที่จะพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องทำควบคู่ไปกับอาชีพอื่น ๆ เช่น อาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของเกษตรกรในชนบทอาชีพช่างไม้ช่างปูนอาชีพรับจ้างอื่น ๆ ไปด้วย โดยอยู่บนพื้นฐานความหลากหลายทางด้านอาชีพ จึงจะเป็นแนวทางหนึ่งสำหรับการพึ่งตนเองของชุมชน อีกทั้ง ธุรกิจชุมชนยังเป็นแนวทางในการยกระดับรายได้ ชีวิตความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของ ชุมชนในชนบทที่เป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศและเป็นรากฐานการพัฒนา หากชุมชนเหล่านี้มี งานทำและมีรายได้ที่สูงขึ้นจะช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ในสังคมได้ และส่งผลกระทบต่อภาวะ เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ โดยในการประกอบธุรกิจชุมชนควรมุ่งเน้นสร้างความเข้มแข็งของ ชุมชนส่งเสริมให้เกิดเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ

ทรัพยากรที่เป็น วัตถุดิบในชุมชน โดยคนในชุมชน เพื่อคนในชุมชนให้คนในชุมชนได้คิดเอง วางแผนและ ตั้งเป้าหมายด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการแก้ปัญหาเศรษฐกิจฐานรากในประเทศได้และ สามารถลด ปัญหาทางสังคมจากการอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองใหญ่เพื่อหางานทำโดยเฉพาะในช่วงที่ว่างจากการ ผลิตในภาคการเกษตร อีกทั้งยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและความยั่งยืน ทาง เศรษฐกิจของไทยในระยะยาวต่อไปอีกด้วย

ดังนั้น การพัฒนาธุรกิจชุมชนจากผ้าทอไทลื้อ จึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่น่าไปสู่สถานะที่ ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและดำรงอยู่ได้อย่างสมดุลและเหมาะสมกับชุมชน ทั้งนี้ โดยมี ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมชุมชนเป็นรากฐานการพัฒนา รวมทั้งการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น 55

กระทรวงอุตสาหกรรม (2525, หน้า 167) ได้ศึกษาเรื่อง “ผลิตภัณฑ์เครื่องทองลงหินและ เครื่องทองเหลือง” ผลการศึกษาพบว่า เครื่องทองลงหินหรือทองม้าพ้อ มีมาตั้งแต่สมัยอียิปต์ สำหรับประเทศไทยนั้นต้องสั่งซื้อวัตถุดิบจากประเทศจีน คือ โลโก้ที่แตกแล้วนำมาหลอมใหม่ เป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ขันลงหินพานรอง ต่อมาเมื่ออารยธรรมตะวันตกแพร่เข้ามา จึงดัดแปลง เครื่องทองลงหินให้เป็น ช้อน ช่อม มีด ฯลฯ ซึ่งเป็นประเภทเครื่องใช้บน โต๊ะอาหารเพราะ ผลิตภัณฑ์เครื่องทองลงหินเป็นภาชนะสำหรับใส่ของบริโภคได้โดยไม่เป็นอันตรายแก่ผู้ใช้ แหล่งที่ ผลิตเครื่องทองลงหินมากที่สุด ได้แก่ ตำบลบ้านบุตำบลบ้านช่างหล่อ ในเขตธนบุรี ตรอกสารพัด ช่าง ตำบลบางขุนพรหม ด้านการตลาด ถ้าเป็นตลาดภายในประเทศเครื่องทองลงหินจะได้รับความนิยม น้อย เพราะมีราคาแพง ซึ่งชาวบ้านจะนิยมใช้เครื่องทองเหลืองที่มีราคาถูกกว่าแทน แต่เครื่อง ทองลงหินนั้นจะนิยมใช้ในหมู่ที่มีฐานะดีและส่วนใหญ่จะจำหน่ายให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ซึ่งช่องทางการจำหน่ายจะมี 3 ลักษณะ คือ

1. การจำหน่ายโดยตรง
2. การขายปลีก
3. ตัวแทนจำหน่าย

เนื่องจากเครื่องทองลงหินเป็นสินค้าที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของงานฝีมือ และ ศิลปหัตถกรรม ไทย และสามารถส่งออกขายในตลาดต่างประเทศได้ รัฐบาลจึงให้ความช่วยเหลือใน ด้านการผลิต เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ และได้มาตรฐานตามความต้องการของตลาดและ รัฐบาลยังได้ ช่วยเหลือด้านการตลาดและด้านการเงินอีกด้วย โดยผ่านหน่วยงานราชการดังนี้ กรม ส่งเสริม อุตสาหกรรม และกรมพาณิชย์สัมพันธ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบปัญหาเกี่ยวกับเครื่องทอง ลงหินดังนี้

1. ปัญหาด้านการผลิต เกิดการผูกขาดวัตถุดิบสำคัญ จากพ่อค้าคนกลาง ได้แก่ ทองแดง ดีบุก
2. ปัญหาด้านแรงงาน เกิดการแย่งแรงงาน เนื่องจากแรงงานการผลิตมีอยู่จำกัด และส่งผลกระทบต่อการขายการผลิต
3. ปัญหาด้านเงินทุน ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นผู้ประกอบการรายเล็กไม่สามารถแข่ง กับผู้ประกอบการรายใหญ่ได้ และทำให้ต้องปิดตัวลง
4. ปัญหาด้านการตลาด เนื่องจากมีอัตราการแข่งขันสูง ผู้ประกอบการรายใหญ่ มักใช้กลยุทธ์การตัดราคาทำให้ผู้ประกอบการรายเล็กสู้ไม่ได้

จากการศึกษาได้มีข้อเสนอแนะสำหรับแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นดังนี้

1. บังคับการผลิต

วัตถุดิบ ให้หน่วยงานของรัฐเข้ามามีหน้าที่ในการจำหน่ายวัตถุดิบ เพื่อลดการเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง

แรงงาน รัฐควรมีการเปิดฝึกรอบรมช่างฝีมือด้านนี้ขึ้น เพื่อสนองความต้องการของตลาดแรงงานซึ่งยังขาดแคลนแรงงานด้านนี้อยู่ทั้งยังช่วยสร้างงาน ให้แก่ผู้ว่างงานได้เป็นอย่างดี คือด้วย

ทุน ผู้ประกอบการรายเล็กควรมีการจัดตั้งกลุ่มผู้ผลิตขึ้นและรัฐจะต้องช่วยเหลือ ด้านเงินทุนในการขยายกิจการของกลุ่ม โดยให้กลุ่มกู้เงินโดยเสียดอกเบี้ยในราคาถูก รูปแบบ ควรมีการจดทะเบียนลิขสิทธิ์เรื่องแบบของเครื่องทองลงหินที่คิดขึ้นมาใหม่

2. การตลาด

ผู้ผลิตควรมีการรวมกลุ่ม โดยการจัดตั้งสมาคมหรือชมรมขึ้น เพื่อตกลงด้านราคาขาย ให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน และรัฐควรเข้ามามีส่วนช่วยในการส่งเสริมการตลาดในต่างประเทศ ด้วย

พยุภพร ไตรรัตน์สิงห์กุล (2538; บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสาน บ้านหนองปลาตอง อ.พนมสารคาม จ.ฉะเชิงเทรา : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์” ผลการศึกษาพบว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานของบ้านหนองปลาตอง มีต้นกำเนิดจากชาวพวนที่อพยพมาจากนครเวียงจันทน์มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านหนองปลาตองในสมัยรัชกาล ที่ 3 และได้นำความรู้การทำเครื่องจักสานที่คิดตัวมา ประกอบกับบ้านหนองปลาตองเป็นหมู่บ้านที่มีไม้ไผ่เป็นทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมาก จึงทำให้เกิดผลิตเครื่องจักสานไม้ไผ่อย่างกว้างขวาง และเป็นหมู่บ้านที่มีการทำเครื่องจักสานมากที่สุดใน อ.พนมสารคาม และยังมีเหลือพอที่จะแลกเปลี่ยนหรือขายให้กับเพื่อนบ้านหรือบุคคลต่างถิ่นที่เข้ามาในหมู่บ้านเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวและท้องถิ่นของตนอีกทางหนึ่งด้วย โดยชาวบ้านจะใช้เวลาว่างหลังจากการงานภาคเกษตร เช่น ทำนา ทำสวน อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุการเกิดหัตถกรรมเครื่องจักสานของบ้านหนอง

ปาดองมี 3 ประการ คือ ความจำเป็นในการดำเนินชีวิต สิ่งแวดล้อมตามสภาพภูมิศาสตร์ และความเชื่อในชนบประเพณี ศาสนา และจากแรงผลักดันเหล่านี้ทำให้หัตถกรรมพื้นบ้านของที่นี่ดำรงอยู่ได้มาจนทุกวันนี้ โดยมีการถ่ายทอดวิธีการทำเครื่องจักสานสืบต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง และกระบวนการถ่ายทอด จะต้องประกอบไปด้วย

1. แหล่งความรู้ ได้แก่ แหล่งความรู้จากครอบครัว โรงเรียน และหน่วยงานราชการ ต่าง ๆ เช่น ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน กรมพัฒนาชุมชน เกษตรตำบล
2. ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ ครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลจากต่าง หมู่บ้าน ที่เป็นผู้ถ่ายทอดและผู้รับการสืบทอด
3. วิธีการถ่ายทอด ได้แก่
 - 3.1 การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นวิธีการถ่ายทอดจากการสังเกต การทดลอง การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการฝึกหัด
 - 3.2 การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากการเคยชินที่พบเห็นทุกวันจนสามารถทำได้เองโดยไม่ต้องมีคนสอน แต่ในบางครั้งก็ใช้วิธีการเลียนแบบ
 - 3.3 การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก ผู้เรียนนำอุปกรณ์ไปเอง และสอนโดยการปฏิบัติจริง
 - 3.4 การถ่ายทอดจากหน่วยงานราชการ โดยพาไปเรียนนอกสถานที่ ผู้สอนจะ อธิบายวิธีการแล้วให้ผู้เรียนทำไปพร้อม ๆ กัน

ทรงศิริ สถาประเสริฐ (2542) ได้ศึกษาเรื่อง “ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน” ภูมิปัญญาชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน โดยวิธีการบอก ทำให้ดูและปฏิบัติด้วยตนเอง แต่วิธีการถ่ายทอดความรู้ที่ใช้เป็นประจำคือ การบอก เน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้ถาม และมีความเห็นว่าวิธีการที่ดีที่สุดในการถ่ายทอดความรู้ คือ เริ่มต้นด้วยการให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง และการได้เป็นที่ยอมรับยกย่องจากสังคม คือ สิ่งทีภูมิปัญญาชาวบ้านภูมิใจมากที่สุดในชีวิต และเป็นเหตุจูงใจให้ภูมิปัญญาชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ แหล่งความรู้ในการถ่ายทอดซึ่งมาจากตัวของภูมิปัญญาชาวบ้านเอง เนื้อหาสาระ คือ ความรู้ในงาน ลักษณะของคนซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านอยากถ่ายทอดความรู้ให้ คือ มีความสนใจอยากรู้ มีความขยัน อดทน เมื่อทำการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน ภูมิปัญญาชาวบ้านจะไม่มีการวางแผนล่วงหน้า ซึ่งสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้คือตัวภูมิปัญญาชาวบ้านเองและระยะเวลาในการถ่ายทอดในแต่ละเรื่องไม่เท่ากัน โดยวิธีการประเมินผลการถ่ายทอดความรู้จะใช้การสังเกต ผลการทำงานของผู้รับการถ่ายทอด

ปฐม นิคมานนท์ (2535, หน้า 279-281) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การค้นหาคำรู้และระบบถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย” พบว่า การจำแนกถ่ายทอดความรู้สามารถทำได้ 5 รูปแบบ คือ

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำเหมือน ๆ กัน และเป็นอาชีพรอง หรืออาชีพเสริมจากการทำนาทำไร่

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ ความชำนาญที่มี ลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ งานช่างฝีมือต่าง ๆ ความสามารถด้านดนตรี การขับร้อง เป็นต้น ความรู้เหล่านี้จะมีการถ่ายทอดภายในครอบครัว และเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับใน สายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญอย่าง เป็นการที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาจากผู้รู้ อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติหรืออาจเป็นผู้อยู่ในหรือนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งมีการถ่ายทอดโดย

3.1 ไปอยู่เป็นลูกมือฝึกงาน บางรายได้รับค่าแรง บางรายไม่ได้ค่าแรง แต่ได้ความรู้ตอบแทน

3.2 ไปขอเรียน โดยเสียค่าเล่าเรียนเป็นการตอบแทน

3.3 มีการรวมกลุ่มกันเรียนภายในชุมชน

3.4 เจ้าหน้าที่จากองค์กรภายนอกมาจัดสอนให้

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วยการคิดค้นดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน หรือผู้สนใจการเรียนด้วยตนเองนี้เกิดขึ้นจาก

4.1 ชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก

4.2 เห็นตัวอย่างคนอื่นทำแล้วสนใจ พยายามเลียนแบบและฝึกฝนจนชำนาญ

4.3 มีผู้ชี้แนะในเบื้องต้น แล้วมาฝึกฝน และคิดค้นด้วยตนเองต่อจนมีความชำนาญ

5. ความรู้ความชำนาญที่เกิดจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ มีความรู้บางอย่างเกิดขึ้น โดยตนเองไม่ได้สนใจ หรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน เป็นต้นว่า มีวิญญาณ หรืออำนาจลึกลับมาเข้าสิง มาบอกกล่าว ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ แม้ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ตามความหมาย ในทางวิชาการทั่วไป แต่ก็ป็นวิธีหนึ่งที่ประชาชนได้รับประสบการณ์ อันเกิดความรู้บางอย่างที่ยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

ซาล์ (Saul. 1994, หน้า 32) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับป่า ใน Mid-Hills ของประเทศ Nepal พบว่า การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการด้านใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเป็นระบบ ซึ่งทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน แต่ยังมี ความขัดแย้งในกิจกรรมนี้ภายในชุมชน

เดวิส (David, 1994, หน้า 3-4) ได้ศึกษาปัจจัยเบื้องต้นของความเข้มแข็งในชุมชนและคุณภาพชีวิตของสาธารณชน พบว่าประชาสังคมที่เข้มแข็งมีองค์ประกอบ 6 ประการ คือ

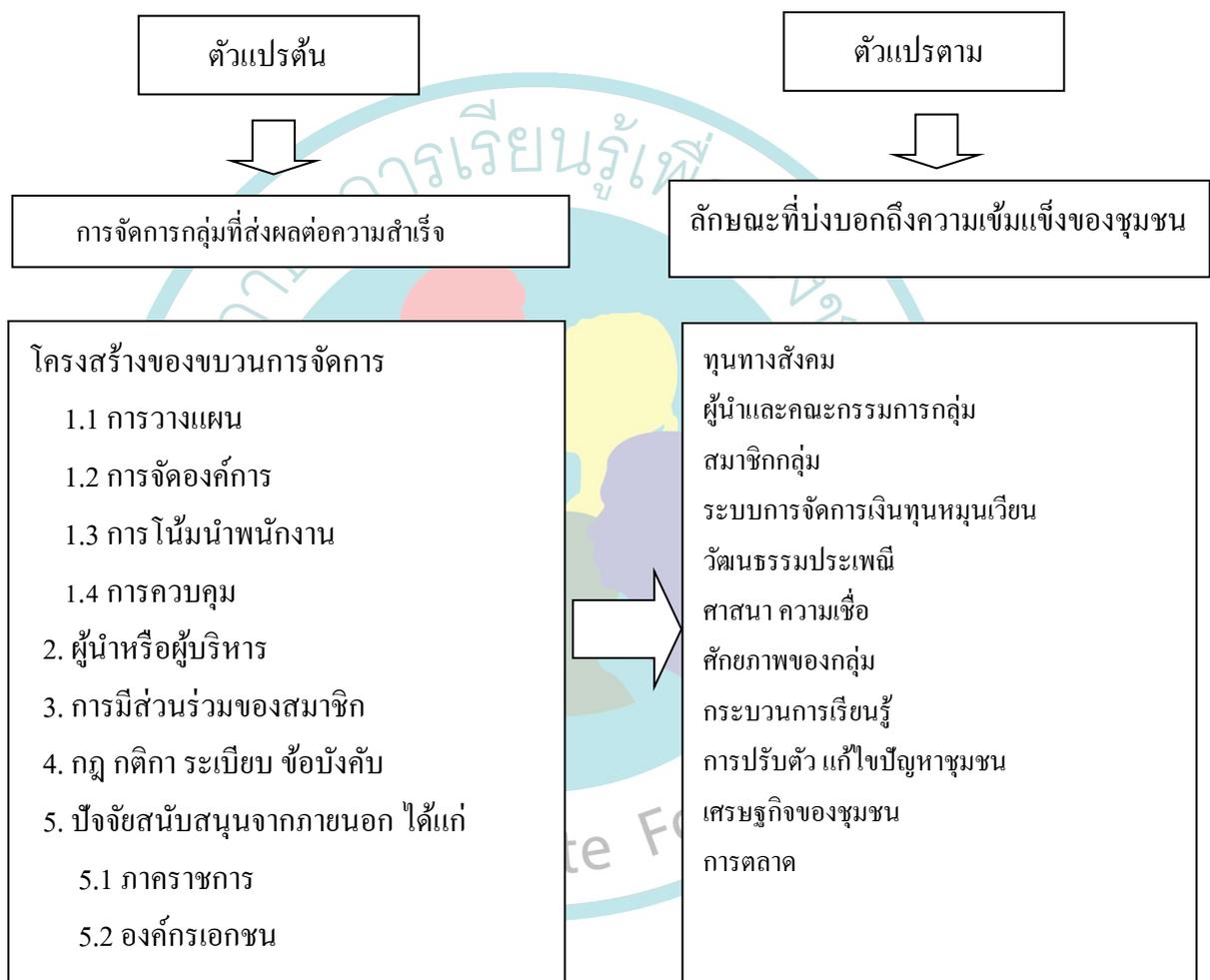
1. โครงสร้างฐานสาธารณะและช่องทางการสื่อสาร คือ ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง
2. กระบวนการสำคัญของชุมชน ประกอบด้วยความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์การ แลกเปลี่ยนของคนในชุมชน
3. ภาวะการนำและผู้นำชุมชน ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมักจะมีผู้นำที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถดึงคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชนได้จำนวนมากมีความจำเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชน และทำคุณประโยชน์ให้แก่ชุมชน
4. กรอบแนวคิดหรือภาพที่อยู่ในหัวใจชุมชน หรือที่เรียกว่า หลักการนำปฏิบัติซึ่งต้องเกิดขึ้นอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และคนในชุมชนเชื่อมั่นในอำนาจที่จะแก้ปัญหาของชุมชนได้
5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน ชุมชนที่เข้มแข็งมีลักษณะความสัมพันธ์ในลักษณะแนวราบ ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
6. สำนักแห่งการเป็นชุมชนและชนบทแห่งการแบ่งปัน เกิดจากการร่วมมือแก้ไขมีปัญหาชุมชนอย่างต่อเนื่องแม้จะมีความหลากหลายทางความคิดของสมาชิกในชุมชน แต่ความหลากหลายนี้กล่อมเกลานี้มีความเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกัน เนื่องจากมีความรู้สึกที่ต้องการพัฒนาชุมชนของตนให้เข้มแข็ง

คาร์ทลีดจ์ (Cartledge, 1996, หน้า 39) ก็มีข้อค้นพบจากงานวิจัย โดยได้ศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน Doko Gamo ในประเทศ Ethiopia พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีผลต่อการจัดการทรัพยากรแบบยั่งยืน มีผลต่อความมั่นคงทางสังคม ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สำคัญ เช่น การมีบรรทัดฐานในการใช้ทรัพยากร (social norms) การให้ความเคารพต่อการใช้ทรัพยากร (respect for the resources) การให้ความเคารพต่อผู้นำชุมชน (respect for leadership) การให้ความตระหนักต่อระบบนิเวศ (ecological awareness) นอกจากนี้ ยังพบว่า สังคมได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ให้กับคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน

แพททีเซีย ซิสแมน แน่นหนาและวิณี พานิชพันธ์ (2536, หน้า 33) กล่าวถึงผ้าอีสานว่า "ผ้าทอที่เป็นลักษณะเด่นของเขตอีสานเหนือและอีสานกลาง คือ ผ้าฝ้ายมัดหมี่สีครามใช้สำหรับเป็นผ้าชั้นนุ่งในชีวิตประจำวัน ส่วนดินชั้นมักเป็นผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมสามตะกอก"

กรอบความคิดของการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้สรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัยการจัดการของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้เสนอหัวข้อดังต่อไปนี้

รูปแบบในการวิจัย
ประชากรและวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล
สถานที่ในการวิจัย
ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย
ปฏิทินการปฏิบัติงาน

รูปแบบในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ในชุมชนบ้านพันทนา ตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ผู้วิจัยนี้ได้เลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เป็นวิธีในการศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากรูปแบบ และวิธีการ การทอผ้า ในชุมชนตำบลพันทนา มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับส่วนอื่น ๆ ในสังคม อยู่หลายระดับ และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์ ผสมกับการสังเกตจากการศึกษาภาคสนาม และแบบสอบถาม ประกอบกับข้อมูลเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและครอบคลุมทุกส่วน ทั้งประวัติความเป็นมาและสภาพทั่วไปของชุมชน วิธีการ การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ การสืบทอดและพัฒนาการการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติของชุมชน รวมถึงปัจจัยที่ส่งเสริมและปัญหาอุปสรรคในการทอผ้า ความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติกับคนในชุมชน

ประชากรและวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วยประชาชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพินนา กลุ่มคณะกรรมการบริหาร ได้แก่ ผู้ที่ได้รับคัดเลือกเป็นกรรมการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพินนา ตำบลพินนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

- กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติที่เป็นสมาชิก ได้แก่ บุคคลที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพินนา ตำบลพินนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร จำนวน 20 ราย

- กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติที่ไม่ได้เป็นสมาชิก ได้แก่ บุคคลที่ไม่ได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพินนา ตำบลพินนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร จำนวน 10 ราย

- กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติหรือผ้าพื้นเมือง บ้านพินนา ตำบลพินนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร จำนวน 2 ราย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้าง และแบบไม่มีโครงสร้าง แบบบันทึกภาคสนาม กล้องถ่ายรูป และตัวผู้วิจัย ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสอบถามข้อมูลแหล่งต่าง ๆ ตามความมุ่งหมายของการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ และเรียบเรียงผลการศึกษาโดยเสนอผลงานการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis)

วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธีประกอบกัน ได้แก่ การเก็บข้อมูลจากเอกสาร (documentary research) และการเก็บข้อมูลภาคสนาม (field research) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. วิธีการวิจัยเอกสาร (documentary research) ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary source) ซึ่งการศึกษาข้อมูลทางเอกสารจะกระทำก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนาม รวมทั้งค้นคว้าเพิ่มเติมในขณะที่เก็บข้อมูลในภาคสนามและหลังจากเสร็จสิ้นการศึกษาภาคสนามประกอบด้วย โดยศึกษาค้นคว้างานเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ จากแหล่งข้อมูล ดังนี้

- 1.1 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- 1.2 อำเภอสว่างแดนดิน
- 1.3 องค์การบริหารส่วนตำบลพันนา
- 1.4 ชุมชน 4 หมู่บ้าน ในตำบลพันนา
- 1.5 อินเทอร์เน็ต

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (field research) ในการศึกษาภาคสนามครั้งนี้ เป็นการเก็บข้อมูลแบบปฐมภูมิ (primary source) ผู้วิจัยจำเป็นต้องสำรวจพื้นที่ภาคสนามเบื้องต้นก่อนลงมือปฏิบัติการวิจัยภาคสนามจริงซึ่งได้กระทำไปแล้วในขั้นเตรียมการ และวิธีการในการเก็บข้อมูลภาคสนามมีดังนี้

2.1 การสังเกต (observation) ใช้วิธีการสังเกต 2 วิธี คือ

2.1.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยผู้วิจัยจะสังเกตแบบมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตและการทำงานของ ช่างทอผ้ารวมถึงการเข้าร่วม กิจกรรมในงาน

2.1.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) เป็นการสังเกตสังเกตเชิงสำรวจสภาพเหตุการณ์โดยทั่วไป เช่น สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อหาหลักฐาน หรือข้อมูลต่าง ๆ โดยผู้วิจัยจะคอยสังเกตอยู่ห่าง ๆ ไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม

2.2 การสัมภาษณ์ (interview)

ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) โดยมีแนวคำถามในการเข้าไปสัมภาษณ์ตามที่ได้ตั้งไว้ล่วงหน้า (interview guide) สำหรับใช้สัมภาษณ์ทุกกลุ่มเป้าหมายที่ได้ระบุไว้แนวคำถามการสัมภาษณ์ สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ทั้งนี้เพื่อจะได้ข้อมูลที่มีประโยชน์ครบถ้วนและตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการสัมภาษณ์จะใช้กับประเด็นเกี่ยวกับประวัติชุมชน ขั้นตอน เทคนิค ขั้นตอนการทำผ้าข้อมคราม ข้อมสีธรรมชาติ การสืบทอดการทอผ้าข้อมคราม ข้อมสีธรรมชาติ และการสืบทอดกิจการ การประกอบกิจการการทอผ้าข้อมสีธรรมชาติ ประโยชน์การใช้งานจากผ้าข้อมสีธรรมชาติ

การตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นจะกระทำไปพร้อมๆกันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัยและหลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้ว โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการบันทึกข้อมูล การถอดเทปสัมภาษณ์ รวมไปถึงภาพถ่ายในแต่ละครั้ง จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามแต่ละประเภทที่ได้ตั้งไว้ และจะตรวจสอบคู่มืออีกครั้งหนึ่งว่าข้อมูลที่ได้มามีครบถ้วนเพียงพอและเหมาะสมแก่การนำไปวิเคราะห์สรุปผลแล้วหรือไม่ หากส่วนใดยังไม่สมบูรณ์จะทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหายไป

สถานที่ในการวิจัย

กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

ระยะเวลาการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระยะเวลาในการศึกษา 1 ปี ตั้งแต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2559 - ตุลาคม พ.ศ. 2560

ปฏิทินการปฏิบัติงาน

ตารางที่ 3.1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน

วัน/เดือน/ปี	กิจกรรม	สถานที่
ต.ค.-ธ.ค. 59	ผู้วิจัยเข้าสำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เพื่อศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง	สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยต่าง ๆ
ม.ค.-ก.พ. 60	ทบทวนวรรณกรรม/งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง/เขียนร่างงานวิจัย/พบประธานกรรมการ กรรมการร่วม เพื่อตรวจงานวิจัยและปรับปรุงหัวข้องานวิจัย	บ้าน/สำนักงานของตนเอง/บ้าน/สรป.สกลนคร
มี.ค. 60	นำร่างงานวิจัยเสนอประธานกรรมการ เพื่อตรวจข้อบกพร่อง และแก้ไขเพิ่มเติม	สรป.สกลนคร
เม.ย.-ก.ค. 60	ผู้วิจัยลงพื้นที่ ที่ทำการวิจัยคือ กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร	บ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
ส.ค. 60	นำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่มาจัดหมวดหมู่ข้อมูล เพื่อใช้วิเคราะห์ข้อมูล	สรป.สกลนคร
ก.ย. 60	เก็บข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำมาให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบและแนะนำ	สรป.สกลนคร
ต.ค. 60	นำเค้าโครง 3 บท ที่ได้รับการตรวจสอบจากอาจารย์ที่ปรึกษานำไปเข้าเล่มและนำเสนอขอสอบเค้าโครง	สรป.สกลนคร

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1. ศึกษาการจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

ในการศึกษาการจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงกับบุคคล หรือกลุ่ม เครือข่ายทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา โดยจำแนกการจัดการออกเป็น ส่วน ๆ ดังนี้

1. การบริหารจัดการกลุ่ม
2. การจัดการกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
3. การจัดการทุน
4. การจัดการด้านการผลิต การตลาด

1. การบริหารจัดการกลุ่ม

จากการสัมภาษณ์ นางกา แก้วกิ่ง อายุ 70 ปี ประธานกลุ่มย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา กล่าวว่า ตนเองเป็นแม่บ้านมีอาชีพทำนา และใช้เวลาว่างจากการทำนามาทอผ้า ซึ่งเรียนรู้และสืบทอดมาจากแม่และยาย จากการทอผ้าขาวม้าผ้าพื้นเมืองมาหลายสิบปีจนมีความรู้ความชำนาญในการทอผ้า จนมีหน่วยงานราชการมาส่งเสริมอาชีพการทอผ้า จึงรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้น และจัดตั้งกลุ่ม “สานฝันคนพันทนา” ขึ้น ในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาช่วงแรกก็เป็นไปแบบง่าย ๆ ไม่เป็นทางการ แล้วต่อมาก็จัดตั้งโดยมีโครงสร้างด้วยการรวมหุ้น ตั้งประธาน รองประธาน คณะกรรมการ สมาชิกทุกคนต้องสมัครเข้ามา ทุกคนรู้สึกมีส่วนร่วมรักใคร่ปรองดองกัน มีกิจกรรม

ร่วมกัน ที่สำคัญสมาชิกทุกคนต่างมีความมุ่งมั่นต่ออาชีพทอผ้าข้อมสี่ธรรมชาติ ตามแนวพระราชดำริของพระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 จากโครงการศิลปาชีพ

นางสมใจ คำสอน อายุ 50 ปี รองประธานกลุ่ม ได้ให้สัมภาษณ์การบริหารจัดการกลุ่มว่า ทางกลุ่มมีสมาชิกในหมู่บ้านที่ทอผ้าข้อมสี่ธรรมชาติ เวลามีการจัดประชุม ผู้ไปประชุมต้องใช้จ่ายเงินกองกลางของกลุ่ม เพราะทางกลุ่มจะเก็บเงินเวลาขายผ้าได้ไว้ขึ้นละ 5 บาท เพื่อไว้ใช้จ่ายทั่ว ๆ ไป ทางกลุ่มมีการประชุมกลุ่มเดือนละครั้ง เพื่อประเมินผลงานและเรื่องอื่น ๆ แต่บางเดือนก็ไม่ได้ประชุมเพราะประธานและกรรมการไม่อยู่ไปทำธุระ หรือคณะกรรมการบางส่วนไปร่วมกิจกรรมการขายสินค้า OTOP ทั้งในจังหวัดสกลนครและกรุงเทพฯ

นางวันทอง หอมสมบัติ หัวหน้างานพัฒนาการผลิต ให้สัมภาษณ์ว่าตนเองได้ดำเนินงานตามบทบาทหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากกลุ่ม จึงต้องคิดค้นหาสี่ธรรมชาติ จากเปลือกไม้ที่ยังมีอยู่ในท้องถิ่นหรือจัดหาจากพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนการติดตามผลงานของสมาชิกกลุ่ม และการสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิต เช่น การเลือกเปลือกไม้ การคัดเลือกเส้นใยฝ้าย การมัดหมี่หรือลายผ้า ความละเอียดของเส้นลายผ้า จะมีการออกไปยังบ้านสมาชิกกลุ่ม และเชิญประชุมกลุ่มย่อย

ในขณะเดียวกัน นางสมพงษ์ อ่อนแก้ว หัวหน้างานพัฒนาตลาด ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ตนเองได้ดำเนินงานจัดหาตลาด โดยการติดต่อกับเพื่อน ๆ และญาติที่อยู่ในตัวจังหวัดและต่างจังหวัดเพื่อนำผลผลิตไปจำหน่าย หรือการจัดสินค้าไปแสดงในงานกาชาดจังหวัดสกลนคร งานแสดงสินค้า OTOP งานเทศกาลวัดพระธาตุเชิงชุมวรมหาวิหาร ส่วนต่างจังหวัดนำไปจำหน่ายที่เมืองทองธานี นอกจากนี้ยังส่งเข้าร่วมแสดงผลผลิตภัณฑ์ผ้าสี่ธรรมชาติกับศูนย์ศิลปาชีพ

ส่วนนางละออง แก้วกิ่ง กรรมการ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ในส่วนความรับผิดชอบในกลุ่มนั้นตนเองจะดำเนินการตามที่ได้รับมอบหมาย และจะรับงานไปทำที่บ้าน ในช่วงเดือนหรือฤดูทำนาตนเองและสมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่ก็จะทำนาเต็มเวลา เมื่อเสร็จหน้านาจึงจะทอผ้า ไม่ได้ทอทุกวัน ยกเว้นหน้าแล้ง หรือมีการสั่งซื้อจำนวนมาก บางครั้งถูกส่งไปพัฒนาด้านฝีมือ หรือฝึกอบรมตามหน่วยงานราชการที่จัดขึ้น

การบริหารเครือข่าย กลุ่มทอผ้าข้อมสี่ธรรมชาติบ้านพันนา ได้มีการขยายกลุ่มทอผ้าออกจากหมู่บ้าน ไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง และสมาชิกเครือข่ายส่วนใหญ่จะเป็นญาติหรือเพื่อน จากการสัมภาษณ์ นางกา แก้วกิ่ง ประธานกลุ่มกล่าวว่า การประสานงานหรือการเดินทางมาพบกัน ทำงานร่วมกัน ไม่ค่อยมีปัญหา สมาชิกกลุ่มเห็นด้วยกับการมีเครือข่าย เพราะเวลาต้องไปออกร้าน หรือถ้ามีการรวมตัวกันก็จะช่วยกันได้ ในด้านการขาย การตลาด วัตถุประสงค์ การผลิต การประชุมเครือข่ายและกลุ่มจะมีส่วนช่วยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พุดคุยกันให้ชัดเจน คุยกันให้มาก ๆ และจัดหาคนรุ่นใหม่เข้ามาทำ และคนรุ่นเก่าเป็นพี่เลี้ยง คอยให้คำปรึกษา จะได้ไม่มีปัญหา

2. การจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

การเรียนรู้มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของบุคคล และชุมชน ทั้งด้านกายภาพ และจิตวิญญาณ ฐานให้การศึกษาเรียนรู้จึงมีอยู่รอบตัว ทั้งในครอบครัว ชุมชน และต่างชุมชน วัด เมือง ธรรมชาติ เช่นเดียวกันกับผู้ให้การเรียนรู้มีมากมาย หลากหลาย ทั้ง พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ น้อง เพื่อน พระ นักบวช ผู้นำศาสนา ครู พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม้กระทั่งต้นไม้ สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง เพื่อให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับบริบท ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาในวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ดังกรณี กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพินนา ได้ให้สัมภาษณ์ถึงการจัดกระบวนการเรียนรู้ในการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติว่า มีการพัฒนาการเรียนรู้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไร เช่น นางตา แต่เต็ง ประธานกลุ่ม ให้สัมภาษณ์ว่า กระบวนการเรียนรู้ที่ถ่ายทอดมาจากแม่และยาย เป็นการเรียนรู้ที่เกิดตามธรรมชาติ โดยการบอกเล่า การฟัง การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง ทำให้ต้องใช้ความจำ และการปฏิบัติตาม หรือเลียนแบบ แต่ในขณะที่เดียวกันตนเองก็ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ มีการปรับปรุงวิธีการ เครื่องมือ เพื่อให้ได้ผลงานที่สวยงามยิ่งขึ้น

นางสมใจ คำสอน รองประธานกลุ่ม ให้สัมภาษณ์ว่า ตนเองเรียนรู้การทอผ้ามาจากแม่และป้าแรก ๆ แม่จะเล่าให้ฟังเรื่องการทอผ้าย้อมครามของยาย ตั้งแต่การปลูกต้นคราม หมักน้ำคราม การเงินฝ้าย (กรอเส้น ใยฝ้าย) การทอผ้า จากนั้นมาสังเกตดูวิธีการทอผ้า โดยใช้หูของแม่ การย้อมสีของฝ้ายด้วยน้ำคราม ต่อมาแม่และป้าได้นำเอาเปลือกไม้ เช่น เปลือกมะเกลือ ประดู่ แดง มาทดลองย้อมผ้าขาวที่ทอออกมา ปรากฏว่าสีเปลือกไม้เป็นธรรมชาติดี ผ้าที่สวมใส่แล้วไม่ร้อน ไม่อับ ไม่ระคายเคืองผิวหนัง จึงพากันนำเอาเปลือกไม้มาย้อมสีผ้า และมีการแสวงหาเปลือกไม้ชนิดอื่น ๆ มาทดลอง สามารถเลือกสีตามธรรมชาติของเปลือกไม้ได้ เมื่อเรียนรู้การย้อมสี การทอผ้าแล้ว ภายหลังได้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านพินนา และร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทอผ้า การย้อมสีธรรมชาติ มาจนถึงปัจจุบัน

นางประวีติ คำสอน อายุ 59 ปี เลขาณูการกลุ่ม ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ตนเองได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม เดิมนั้นไม่ได้เรียนรู้เรื่องการทอผ้ามาก่อน แต่เป็นกลุ่มสมาชิก อสม. มีนางตา แต่เต็ง ชักชวนเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า เนื่องจากตนเองมีความชอบในผ้าพื้นบ้านเป็นทุนอยู่แล้ว จึงเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม และเรียนรู้การย้อมผ้าสีธรรมชาติจากกลุ่ม และไปศึกษาดูงานการย้อมผ้าครามในบ้านถ้ำเต่า อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการย้อมผ้าสีธรรมชาติ สำหรับตนเองแล้ว การเรียนรู้ในการทอผ้าย้อมสีธรรมชาตินั้น คิดว่านอกจากการเลียนแบบบุคคลแล้ว กระบวนการเรียนรู้ด้วยการเลียนแบบธรรมชาติ คือ กลไกสำคัญของการพัฒนาการเรียนรู้ของบุคคลด้วย โดยฝึกให้เป็นคนช่างสังเกต ช่างคิดแปลง ที่สำคัญคือ มีความคิดสร้างสรรค์ และความละเอียด ประณีต

นางสมพงษ์ อ่อนแก้ว อายุ 60 ปี ให้สัมภาษณ์ว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมายนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการจัดการเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้มีผลดี และมีคุณภาพเพิ่มมากขึ้น กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพินนา ได้ส่งตนเองไปร่วมสัมมนาเชิงปฏิบัติการการทอผ้าพื้นเมืองด้วยสีธรรมชาติ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลพิจิตร และกลับมาปรับปรุงยุคที่ใช้กับกลุ่ม เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน จนได้ผลิตภัณฑ์ผ้าทอด้วยสีธรรมชาติ

นางละออง แก้วกิ่ง อายุ 48 ปี กรรมการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ให้สัมภาษณ์ถึงการจัดการกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติด้วยวิธีที่หลากหลาย เช่น การฝึกปฏิบัติ การทดลอง การศึกษาดูงาน

3. การจัดการทุน

นางกา แก้วกิ่ง ประธานกลุ่มได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการทุนว่า กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติมีทุนหลายอย่าง นอกจากทุนที่เป็นเงิน วัสดุอุปกรณ์แล้ว ยังมีทุนธรรมชาติ เช่น วัตถุดิบ (ฝ้าย) เปลือกไม้ การย้อมสีผ้า ทุนทางสังคมวัฒนธรรม เช่น การรวมกลุ่มทอผ้าเครือข่ายชุมชน

ทั้งนี้กลุ่มมีต้นทุน จากการสะสมเงินทุนและการถือหุ้นของสมาชิก และได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล มาเป็นเงินจำนวนหนึ่ง ส่วนวัสดุอุปกรณ์ในการทอผ้า การย้อมสีธรรมชาติได้รับความช่วยเหลือจากคณะกรรมการหมู่บ้าน จัดทำทุก และอุปกรณ์ต่าง ๆ มีการสร้างผลกำไรจากการขายผลผลิต และจัดสรรผลกำไรที่ได้เป็นสัดส่วน และเป็นธรรม ทำให้กลุ่มมีเงินทุนสะสมเพิ่มมากขึ้น มีความคล่องตัวในการจัดหาวัตถุดิบในการผลิต ส่งผลให้กลุ่มมีความสามารถจัดการ และดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาทุนจากภายนอก

4. การจัดการด้านการผลิตและการตลาด

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติในด้านการผลิตว่า ทางกลุ่มจะมารวมกันทอผ้า และย้อมผ้าสีธรรมชาติ ที่บ้านของประธานที่เป็นที่ตั้งของกลุ่ม เพราะสามารถควบคุมคุณภาพ และปริมาณที่ต้องทำให้เสร็จตามการสั่งซื้อของลูกค้าได้ และผลิตให้ทันตามจำนวนที่จะนำไปจำหน่ายในงานต่าง ๆ นอกจากนี้ยังสามารถใช้เป็นสถานที่ในการสอนกันได้ ซึ่งมาได้เร็วกว่าที่บ้านสร้างพลังความสามัคคีเป็นหนึ่งเดียว ช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้ ทำให้มีรายได้ดีกว่า ลวดลายที่ทอก็มีทั้งลายเก่าและลายใหม่ที่คิดขึ้นมาเองได้ และนำมาจากที่อื่นบ้าง แล้วพัฒนาผสมผสานกัน

ในช่วงระยะเวลา 1-2 ปี ที่ผ่านมา ทางกลุ่มได้แบ่งหน้าที่ในการผลิตตามความถนัด และความเหมาะสมให้แก่สมาชิก มีการแบ่งกิจกรรมการทำงานกันเป็นสัดส่วน และมีการจ้างแรงงานจากครัวเรือนในหมู่บ้าน เพื่อเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจของหมู่บ้าน โดยแรงงานที่ใช้นั้นส่วนใหญ่มีความรู้ความสามารถในการทำงาน เนื่องจากมีทักษะ ภูมิปัญญา และประสบการณ์มาบ้าง จึงทำให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพได้มาตรฐาน

ส่วนด้านการตลาด ปัจจุบันทางกลุ่มได้ใช้สถานที่ตั้งของกลุ่ม หรือบ้านของประธานเป็นที่จัดจำหน่ายหลัก เพราะในแต่ละวันจะมีผู้เดินทางมาซื้อถึงกลุ่ม โดยเฉพาะวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ จะมีผู้เดินทางมาซื้อผ้าค่อนข้างมาก นอกจากนั้นจะเป็นการสั่งซื้อจากหน่วยงานราชการในจังหวัดสกลนคร รูปแบบการขายผ้าในหมู่บ้านจะใช้บ้านประธานกลุ่มเป็นร้านค้า และใช้ระบบการฝากขายตามศูนย์วัฒนธรรมอำเภอ และจังหวัดสกลนคร ผลิตภัณฑ์ผ้าทอได้ปรับเปลี่ยนลวดลายไปตามยุคสมัย มีทั้งลวดลายดั้งเดิม และลายประยุกต์ เนื่องจากจะได้มีรูปแบบมากมายหลากหลายให้เลือก ทำให้เข้าถึงตลาดได้ทุกกลุ่มทุกอายุ มีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มทั้ง ปัก และ ส่ง มีผู้รับผิดชอบประสานงานโดยตรงชัดเจน และมีการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์ที่ 2 ศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการของกลุ่มทอผ้าอ้อมสตรีธรรมชาติบ้านพินนา ตำบลพินนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

จากการสัมภาษณ์ นางกา แก้วกิ่ง ประธานกลุ่มได้กล่าวถึงความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่ม พบว่า กลุ่มมีการวางแผนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ มีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในด้านต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของงานอย่างชัดเจน ผู้นำกลุ่มมีความเสียสละ มีความซื่อสัตย์และมีความมุ่งมั่นในการทำงาน สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และมีความสามารถในการผลิต จึงทำให้ผลิตภัณฑ์ออกมามีคุณภาพ และได้มาตรฐาน โดยกลุ่มมีการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลให้มีการขยายตลาดของกลุ่มเพิ่มมากขึ้น กลุ่มจึงมีกำไร และมีการสะสมทุนเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ในขณะเดียวกันมีองค์กรภาครัฐ หน่วยงานราชการ และองค์กรชุมชน ได้ให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์บ้างเป็นบางส่วน

และนางสมพงษ์ อ่อนแก้ว กรรมการและเหรัญญิกของกลุ่ม ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า องค์ประกอบหลักที่สำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มทอผ้าอ้อมสตรีธรรมชาติ ได้แก่ ความเป็นผู้นำกลุ่ม (ประธาน) ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ในการทอผ้า และอ้อมสตรีธรรมชาติ และการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมของกลุ่มและชุมชน ตัวสมาชิกกลุ่มและที่สำคัญที่สุดของแนวคิด การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มคือ หลักแห่งการพึ่งตนเอง นอกจากนี้ยังพบว่า การเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมยังได้รับความร่วมมือร่วมใจ และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันจากชาวบ้านเป็นสำคัญอีกด้วย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว แม้กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพินนา จะประสบผลสำเร็จ มากน้อยเพียงใดก็ตาม หากแต่ยังพบปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่ม พบว่า เนื่องจากกลุ่มไม่รับสมาชิกเพิ่ม และคงไว้เพียงแต่สมาชิกที่มีอยู่เดิมเท่านั้น จึงทำให้กลุ่มมีสมาชิก ลดลงเรื่อย ๆ ในอนาคตอาจทำให้กลุ่มมีความเสี่ยงต่อการยุบตัวลงได้

นอกจากนี้ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก (key informant) พบว่า นอกจากปัญหาและ อุปสรรคดังกล่าวมาแล้ว ยังพบปัญหาของกลุ่มมีดังนี้ (1) ด้านการผลิต ในปัจจุบันสมาชิกกลุ่มบาง ราย หันไปประกอบอาชีพอื่นที่ได้ค่าตอบแทนมากกว่า และกลุ่มที่ช่างมีประสบการณ์ มีความ ชำนาญในด้านการทอผ้า และตัดเย็บเพียงไม่กี่คน จึงทำให้ในบางครั้งต้องใช้เวลาในการผลิต ไม่ทันต่อความต้องการของตลาด (2) ด้านการตลาด ในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม จะมีเพียง ประธานกลุ่มเพียงผู้เดียวเท่านั้นที่เป็นผู้จำหน่ายสินค้า สมาชิกมีเป็นบางรายเท่านั้นที่ช่วยจำหน่าย ทำให้สมาชิกของกลุ่มขาดทักษะ ความรู้ในด้านการตลาด ด้วยเหตุนี้ กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติที่มี ความสำเร็จในกิจกรรม และยังมีปัญหาอุปสรรคควบคู่กันไปอย่างแยกไม่ได้ จึงต้องหาแนวทางใน การพัฒนาการจัดการกลุ่ม เพื่อให้ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์มากยิ่งขึ้น แนวทางในการ พัฒนากลุ่มในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรมีการอนุรักษ์และส่งเสริมสนับสนุนการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ให้คงอยู่ในหมู่บ้านต่อไป และถ่ายทอดให้เยาวชน ผู้ที่สนใจ ได้ศึกษาเรียนรู้ สืบทอด ถึงภูมิปัญญา ท้องถิ่น ไม่ให้สูญหายไปกับกาลเวลาได้ รวมถึงการส่งเสริมและพัฒนาการย้อมผ้าด้วยสีเปลือกไม้ ในท้องถิ่นให้มากขึ้น สีสันลวดลายของผ้าทอให้มีความสวยงามและมีความทันสมัย เพื่อให้เข้ากับ ยุค และวัฒนธรรมต่าง ๆ

2. ด้านการบริหารจัดการ กลุ่มควรเปิดรับสมาชิกเพิ่มเติม และขยายสมาชิกกลุ่มเพื่อเปิด โอกาสให้ผู้ที่มีความสนใจ และผู้ที่มีความรู้ความสามารถได้เข้าร่วมในกิจการของกลุ่ม เป็นการ เพิ่มบุคลากรการผลิตในด้านต่าง ๆ ให้ผลิตผ้าทอได้มากขึ้น เป็นการส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่ได้เข้ามา ทำงานทดแทนคนรุ่นเก่าที่ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ ส่งผลให้กลุ่มมีความยั่งยืน และมีความเข้มแข็งมากขึ้น

3. ด้านการผลิต กลุ่มควรมีการส่งเสริมพัฒนาให้สมาชิกในกลุ่มมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การ ทำงานให้มีความสามารถ มีความชำนาญ และมีทักษะในการผลิตทุกขั้นตอน เพื่อให้สมาชิกแต่ละ คนสามารถทำงานได้ในทุกขั้นตอนได้เหมือนกัน ทำให้ผลิตภัณฑ์ หรือสินค้าที่ออกมาจากช่างแต่ละ คน มีคุณภาพและมาตรฐานที่ทัดเทียมกัน ส่งผลให้กลุ่มไม่ต้องใช้เวลาในการผลิต และ ทันเวลาต่อความต้องการของตลาด

4. ด้านการตลาด กลุ่มมีความส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่มได้เป็นผู้จำหน่ายสินค้าโดยตรงให้ มากขึ้น เพื่อเป็นการเพิ่มทักษะความรู้ สร้างแนวคิดและประสบการณ์ใหม่ ในด้านการตลาด ให้เป็น

ผู้จำหน่ายทดแทนกันได้ในการออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ตามงานแสดงสินค้าต่าง ๆ จะช่วยให้กลุ่มมีการขยายสาขาการจำหน่ายมากขึ้น ส่งผลให้กลุ่มมีรายได้เพิ่มมากขึ้น และยังเป็นการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์กลุ่มให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และเครือข่ายอื่นได้มากขึ้น กลุ่มควรใช้โซเชียลเน็ตเวิร์ค เป็นช่องทางการจำหน่ายสินค้าอีกช่องทางหนึ่ง เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่กลุ่มต่อไป

5. ด้านการเงิน จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า แหล่งเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่มมาจาก 2 แหล่งด้วยกันคือ เงินทุนหมุนเวียนภายในกลุ่ม ได้แก่เงินที่ได้จากการขายผลิตภัณฑ์ (ผ้าทอ) ซึ่งกฎเกณฑ์ของกลุ่มจะทำการหักเงินที่เป็นผลกำไรจากการขายผ้าทอเข้ากลุ่ม เพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนต่อไป ยกเว้นสมาชิกผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ทอจะเป็นผู้ได้รับค่าทออย่างเดียวก่อนไม่เกี่ยวกับกลุ่ม หรือเรียกกันง่าย ๆ ว่าเป็นการที่ ต่างคนต่างซื้อ ต่างคนต่างทำ แต่ขายในนามกลุ่ม ส่วนแหล่งเงินทุนหมุนเวียนที่สองคือ แหล่งเงินทุนหมุนเวียนจากภายนอกชุมชน ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เป็นแหล่งเงินทุนจากภายนอกที่ได้รับความไว้วางใจจากกลุ่มทอผ้าข้อมลีสหประชาชาติมากที่สุด เพราะให้วงเงินที่เพียงพอต่อความต้องการของกลุ่ม รวมทั้งติดต่อกับธนาคารได้สะดวกที่สุด

และส่วนหนึ่งการจัดการด้านการทำบัญชี ส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการทำบัญชีรายรับรายจ่าย ของตนเองและกลุ่มเท่าใดนัก เนื่องจากไม่มีความรู้และเข้าใจถึงหลักเกณฑ์การทำบัญชีที่ถูกต้อง ดังนั้นจึงควรให้มีการฝึกอบรมการจัดทำบัญชีครัวเรือน รายรับ-รายจ่าย แก่สมาชิกกลุ่มทุก ๆ คน

ข้อสังเกตจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข่าวสารทั้งหมด นอกจากจะให้ข้อมูลดังกล่าวมาแล้ว แต่ยังให้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการกลุ่มทอผ้าข้อมลีสหประชาชาติ ที่ส่งผลสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มไว้ที่น่าสนใจมาก มีดังนี้

1. ปัจจัยภายนอก

1.1 ประธานกลุ่ม เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ มีอำนาจการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม เป็นตัวแทนกลุ่มในการติดต่อประสานงาน ในด้านงบประมาณ และสิ่งสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ติดต่อด้านการตลาด และเป็นผู้จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มด้วยตนเอง เป็นผู้มีความมุ่งมั่น ตั้งใจ เสียสละ ทิศตนในการปฏิบัติหน้าที่ และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นแกนนำในการผลิต ดันให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง

1.2 คณะกรรมการกลุ่ม มีความสามัคคี เสียสละ มีความซื่อสัตย์ ได้รับความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีความตั้งใจในการทำงาน ทั้งเรื่องการพัฒนาตนเอง การพัฒนาความรู้เพื่อนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม หากมีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นกับกลุ่ม กรรมการกลุ่มมีความเข้มแข็ง อดทน และจะร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ลุล่วงไปพร้อมกัน

1.3 สมาชิกกลุ่ม เป็นผู้มีความสามารถ มีความชำนาญ และมีทักษะในการผลิตผ้าที่เป็น ภูมิปัญญาที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ มีการแบ่งการทำงานกันเป็นสัดส่วน จึงจะทำให้ผลิตภัณฑ์ หรือผลผลิตที่ออกมามีคุณภาพและได้มาตรฐาน

1.4 การมีส่วนร่วม มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนิน กิจกรรมของกลุ่มทุกกระบวนการ ทั้งร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมจัดการองค์กรกลุ่ม ร่วมกันปฏิบัติงาน ตามที่กำหนดไว้ ร่วมกันแก้ไขปัญหาและอุปสรรค สมาชิกกลุ่มยังมีส่วนร่วมในการเข้าประชุมกลุ่ม เป็นประจำ เพื่อให้สมาชิกมีการแสดงความคิดเห็น และข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อให้เป็นแนวทางใน การดำเนินงานของกลุ่ม

2. ปัจจัยภายนอก

2.1 การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก กลุ่มได้รับการสนับสนุนในการ ดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ทั้งการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มให้ เป็นระบบ การอุดหนุนงบประมาณเพื่อเป็นทุนหมุนเวียน สนับสนุนอุปกรณ์ในการผลิต การ ส่งเสริมด้านการตลาด และการออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในงานแสดงสินค้าต่าง ๆ รวมทั้ง อบรมปฏิบัติการความรู้ในเรื่องของการบริหารจัดการกลุ่ม ส่งเสริมให้กลุ่ม ได้มีโอกาสศึกษาดูงาน เพื่อนำความรู้มาบริหารจัดการภายในกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ และส่งเสริมด้านการประชาสัมพันธ์ ให้ผู้ที่มีความสนใจได้รับทราบข้อมูลของกลุ่ม

2.2 ข้อมูลข่าวสาร/สารสนเทศ กลุ่มได้มีการประชุมเป็นประจำเพื่อปรึกษาหารือ และ ได้มีการนำเสนอข้อมูลข่าวสารใหม่ ๆ ทั้งในด้านการผลิต การพัฒนาผลิตภัณฑ์ ด้านการตลาด การ เชิญชวนให้เข้าร่วมงานจำหน่ายผลิตภัณฑ์ตามงานแสดงสินค้าต่าง ๆ จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การ รับการสนับสนุนงบประมาณจากส่วนราชการต่าง ๆ มารายงานให้สมาชิกในกลุ่มทราบ เพื่อให้ สมาชิกได้ทราบข้อมูล และยังเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนากลุ่มด้วย

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง การจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านปันนา ตำบลปันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาการจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านปันนา และ (2) แนวทางการพัฒนาการจัดการของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านปันนา ตำบลปันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

ในการวิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้กำหนดขึ้นตามกรอบแนวความคิดทฤษฎี โดยมีโครงสร้างครอบคลุม 2 ประเด็นหลัก คือ (1) บริบทพื้นที่บ้านปันนา (2) กระบวนการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านปันนา (3) ศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านปันนา

2. แบบสังเกตหรือแบบบันทึก ผู้วิจัยได้กำหนดขึ้นตามกรอบแนวความคิดทฤษฎี โดยผู้วิจัยได้สังเกตการกระทำของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม หรือการกระทำซึ่งแสดงถึงความสำคัญ การให้ความหมายของการร่วมกิจกรรมตามความเข้าใจ อุดมการณ์ วัฒนธรรม ความเชื่อ และการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลที่ศึกษา ซึ่งบันทึกสิ่งที่ได้จากการสังเกตตามความเป็นจริง

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive research) โดย

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม
2. การจัดระเบียบข้อมูล เป็นการถอดบทเรียนที่ได้มาเป็นหมวดหมู่ โดยใช้ค่าความถี่ในการอธิบายเชิงพรรณนา

3. การหาข้อสรุป และการนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา และนำผลของข้อมูลมาตรวจสอบหาความสมบูรณ์ที่ได้ จากวิธีการเทคนิคสามเส้า (triangulation)

สรุปผลการวิจัย

พบว่า การจัดการกลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา มีกระบวนการจัดการกลุ่มในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การจัดการด้านการบริหารกลุ่ม จากการศึกษาพบว่า กลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนามีการกำหนดเป้าหมายของกลุ่มอย่างชัดเจน มีการก่อตั้งกลุ่ม การจัดการเริ่มต้นจาก การลงหุ้นจากสมาชิกกลุ่ม การลงหุ้นถือเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมให้แก่สมาชิกในกลุ่มในการจัดตั้ง เพื่อให้กลุ่มมีความเข้มแข็งที่ยั่งยืนใช้สำหรับเป็นเงินทุนหมุนเวียนในการลงทุนเพื่อสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม กลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนามีโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่ม มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา มีคณะกรรมการทั้งหมด 15 คน โดยมาจากการเสนอชื่อและให้สมาชิกเห็นชอบว่าเหมาะสมกับตำแหน่งหรือไม่ ดำรงตำแหน่งวาระละ 2 ปี ปัจจุบันการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา มีนางกา แก้วกิ่ง เป็นประธานกลุ่ม ในแต่ละเดือนมีการพบปะกันในสมาชิกกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกันเดือนละครั้ง และจากการศึกษาการบริหารจัดการกลุ่มยังพบว่าองค์ประกอบมีแสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการกลุ่มที่มีประสิทธิภาพสามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มได้ ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม จุดมุ่งหมายของกลุ่ม กฎเกณฑ์ของกลุ่ม กิจกรรมและการวางแผน การติดต่อสื่อสาร และระบบการแบ่งผลประโยชน์ โดยองค์ประกอบเหล่านี้ทำให้สามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่ม สมาชิกกลุ่มและเป้าหมายของกลุ่มได้

2. การจัดการด้านการวางแผนการผลิต มีการจัดทำแผนธุรกิจ (business plan) แต่ก็ยังพบว่ากลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนายังไม่ได้ยึดถือปฏิบัติตามแผนธุรกิจมากเท่าไร ทำให้การวางแผนด้านการผลิตส่วนใหญ่ของกลุ่มจึงเป็นไปตามเทศกาลในแต่ละช่วงปี โดยเริ่มวางแผนก่อนเทศกาลประมาณ 3 เดือน เพื่อให้สมาชิกได้ทำการผลิตสินค้าและผลิตภัณฑ์ทันกับการนำออกจำหน่ายและออกร้านในช่วงเทศกาลต่าง ๆ ในแต่ละช่วงของปี

3. การจัดการด้านการผลิต สมาชิกในกลุ่มทอผ้าข้อมสีธรรมชาติจะมีการจัดการด้านการผลิตออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ 1) สมาชิกผลิตวัตถุดิบไว้ใช้เอง เริ่มตั้งแต่ปลูกครามเอง แล้วนำมาผ่านกระบวนการแปรรูป เพื่อลดต้นทุนการผลิต 2) มีฝ่ายจัดหาวัตถุดิบให้กับสมาชิกในกลุ่มเพื่อใช้ในการผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ โดยซื้อจากแหล่งจำหน่ายต่าง ๆ ที่ได้มีการติดต่อร่วมทำภาควิธีระหว่างกัน ในการจัดซื้อวัตถุดิบนั้นจะใช้เงินที่มาจากเงินกองกลางที่เก็บไว้เป็นเงินทุนหมุนเวียนนำมาใช้ในการจัดซื้อวัตถุดิบ แล้วนำมาขายต่อให้แก่สมาชิก เมื่อต้องการจัดทำสินค้าหรือผลิตภัณฑ์

สามารถเบิกวัตถุดิบจากกลุ่มเพื่อไปทำการทอสินค้าและผลิตภัณฑ์ได้ การออกแบบผลิตภัณฑ์ ซึ่งรวมถึงการย้อมสีและการเลือกกลวดลาย ในการย้อมสีทางกลุ่มจะใช้สีธรรมชาติในการย้อมผ้า

4. การจัดการด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากอดีตค่อนข้างมาก พบว่ากลุ่มมีโครงการต่อยอดผลิตภัณฑ์เดิมที่มีอยู่โดยร่วมกับกรมพัฒนาชุมชนจังหวัดสกลนครคือประเภทผ้าและเครื่องนุ่งห่ม ด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ กลุ่มมีการคิดค้นประดิษฐ์และออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าและความสวยงามของผลิตภัณฑ์อย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของตลาด ด้านพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ กลุ่มร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ได้รับการรับรองอย่างถูกต้องเหมาะสม ต่อผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้รับการรับรองเครื่องหมายมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน และกลุ่มยังได้รับการคัดสรรเป็นผลิตภัณฑ์ระดับ 5 ดาว

5. การจัดการด้านการตลาด การกำหนดราคาสินค้ามี 2 แบบ คือ 1) การกำหนดราคาจะเป็นการกำหนดโดยผู้ทอสินค้าเอง เมื่อทอเสร็จให้ทางกลุ่มเป็นผู้ขายผลิตภัณฑ์ให้ โดยมีข้อตกลงร่วมกันว่า เมื่อสามารถขายสินค้าได้ทางกลุ่มจะได้กำไร 30 เปอร์เซ็นต์ของชิ้นงานผ้า และ 2) การกำหนดโดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกลุ่ม สำหรับในรายที่ลูกค้ามีการสั่งโดยเฉพาะหรือผลิตตาม “ออร์เดอร์” ตามความต้องการของลูกค้า การกำหนดราคาจะขึ้นอยู่กับความพอใจของทางกลุ่มและทางลูกค้า ในการทำข้อตกลงในด้านราคา และช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ จากการศึกษาพบว่า ช่องทางการจำหน่ายมีดังนี้ 1) ตลาดในชุมชน 2) ตลาดนอกชุมชน และ 3) ตลาดในระดับประเทศ

6. การจัดการด้านประชาสัมพันธ์ ในอดีตการประชาสัมพันธ์จะเป็นลักษณะ “ปากต่อปาก” ปัจจุบันกลุ่มได้รับรู้และเข้าใจถึงความสำคัญการประชาสัมพันธ์ กลุ่มจึงใช้การประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ในการประชาสัมพันธ์ให้ผู้คน ได้รู้จักผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมากขึ้น

7. การจัดการด้านการเงิน แหล่งเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่มมาจาก 3 แหล่ง ได้แก่ (1) เงินค่าหุ้นของสมาชิกในกลุ่ม (2) เงินค่าธรรมเนียม เงินบริจาค เงินที่ได้จากกิจการของกลุ่มและรายได้อื่น ๆ และ (3) เงินสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ โดยกลุ่มจะตั้งเกณฑ์การแบ่งผลประโยชน์เพื่อเป็นเงินออมทรัพย์และการจัดสรรผลกำไรให้แก่สมาชิก การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มมีการออกสมุดบัญชีให้สมาชิกคนละ 1 เล่ม เพื่อให้สมาชิกสามารถกู้ยืมเงินได้เพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในการผลิตหรือเพื่อการอื่น โดยให้เป็นไปตามที่คณะกรรมการดำเนินการเห็นสมควร

8. การจัดการด้านทำบัญชี ในอดีตการจัดทำบัญชีของกลุ่มค่อนข้างยุ่งยากและลำบาก เพราะสมาชิกส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เพียงพอต่อการจัดทำบัญชีให้เป็นระบบ ทำให้กลุ่มประสบกับปัญหาการขาดทุน กลุ่มจึงได้ขอคำแนะนำจากเกษตรอำเภอสว่างแดนดินในการขอความช่วยเหลือในการจัดหาผู้เชี่ยวชาญในการอบรมการจัดทำบัญชี ปัจจุบันกลุ่มสามารถจัดการด้านบัญชีได้อย่าง

ถูกต้องเป็นระบบและสรุปยอดบัญชีต่าง ๆ เป็นรายปีได้ สามารถตรวจสอบบัญชีได้ตลอดเวลา และมีความคล่องตัวในการบริหารเงินมากขึ้น

แนวทางการพัฒนาการจัดการของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

จากการสัมภาษณ์ นางกา แก้วกิ่ง ประธานกลุ่มได้กล่าวถึงความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่ม พบว่า กลุ่มมีการวางแผนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ มีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในด้านต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของงานอย่างชัดเจน ผู้นำกลุ่มมีความเสียสละ มีความซื่อสัตย์และมีความมุ่งมั่นในการทำงาน สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และมีความสามารถในการผลิต จึงทำให้ผลิตภัณฑ์ออกมามีคุณภาพ และได้มาตรฐาน โดยกลุ่มมีการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลให้มีการขยายตลาดของกลุ่มเพิ่มมากขึ้น กลุ่มจึงมีกำไร และมีการสะสมทุนเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ในขณะเดียวกันมีองค์กรภาครัฐ หน่วยงานราชการ และองค์กรชุมชน ได้ให้การสนับสนุนในด้านงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์บ้างเป็นบางส่วน

และนางสมพงษ์ อ่อนแก้ว กรรมการและเหรัญญิกของกลุ่ม ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า องค์กรประกอบหลักที่สำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ได้แก่ ความเป็นผู้นำกลุ่ม (ประธาน) ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ ในการทอผ้า และย้อมสีธรรมชาติ และการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมของกลุ่มและชุมชน ตัวสมาชิกกลุ่มและที่สำคัญที่สุดของแนวคิด การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มคือ หลักแห่งการพึ่งตนเอง นอกจากนี้ยังพบว่า การเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมยังได้รับความร่วมมือร่วมใจ และความป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันจากชาวบ้านเป็นสำคัญอีกด้วย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว แม้กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา จะประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใดก็ตาม หากแต่ยังพบปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินงานของกลุ่ม พบว่า เนื่องจากกลุ่มไม่รับสมาชิกเพิ่ม และคงไว้เพียงแต่สมาชิกที่มีอยู่เดิมเท่านั้น จึงทำให้กลุ่มมีสมาชิกลดลงเรื่อย ๆ ในอนาคตอาจทำให้กลุ่มมีความเสี่ยงต่อการยุบตัวลงได้

นอกจากนี้ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก (key informant) พบว่า นอกจากปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวมาแล้ว ยังพบปัญหาของกลุ่มมีดังนี้ (1) ด้านการผลิต ในปัจจุบันสมาชิกกลุ่มบางราย หันไปประกอบอาชีพอื่นที่ได้ค่าตอบแทนมากกว่า และกลุ่มที่ช่างมีประสบการณ์ มีความชำนาญในด้านการทอผ้า และตัดเย็บเพียงไม่กี่คน จึงทำให้ในบางครั้งต้องใช้เวลาในการผลิตไม่ทันต่อความต้องการของตลาด (2) ด้านการตลาด ในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม จะมีเพียงประธานกลุ่มเพียงผู้เดียวเท่านั้นที่เป็นผู้จำหน่ายสินค้า สมาชิกมีเป็นบางรายเท่านั้นที่ช่วยจำหน่าย

ทำให้สมาชิกของกลุ่มขาดทักษะ ความรู้ในด้านการตลาด ด้วยเหตุนี้ กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติที่มีความสำเร็จในกิจกรรม และยังมีปัญหาอุปสรรคควบคู่กันไปอย่างแยกไม่ได้ จึงต้องหาแนวทางในการพัฒนาการจัดการกลุ่ม เพื่อให้ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์มากยิ่งขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษา การจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพินนา ตำบลพินนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร สามารถอภิปรายผลการค้นพบ ได้ดังนี้

1. การบริหารจัดการกลุ่ม

การจัดตั้งกลุ่มพบว่า กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติก่อตั้งขึ้นมาได้นั้น จะต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแกนกลางในการประสานคนที่สนใจ และมีทักษะเข้าร่วมกลุ่มกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สมแก้ว รุ่งเลิศเกรียงไกรและคณะ (2547) และการมรณรงค์ภาครัฐ เอกชน ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมสำคัญอย่างยิ่งในการจัดตั้งกลุ่ม เมื่อพิจารณาถึงกลุ่มอาชีพที่ได้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในลักษณะของ “กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร” และจัดตั้งเป็นกลุ่มของตนเอง เรียกว่า “กลุ่มสานฝันคนพินนา” ต่อมา มีการเสริมโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ขึ้น หน่วยงานภาครัฐก็ได้เข้ามาส่งเสริมให้กลุ่มดำเนินงานภายใต้โครงการดังกล่าว

หลังจาก ได้มีการจัดตั้งกลุ่มแล้ว ขั้นตอนต่อมา ก็คือการระดมทุนในชุมชน มีทั้งทุนที่เป็นเงิน และทรัพย์สิน ทุนทางภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนทางสังคมวัฒนธรรม ที่สำคัญ ได้มีการระดมเงินหุ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม และใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนกลุ่ม ในการลงทุน เพื่อเริ่มกิจกรรมกลุ่ม และมีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่ม รวมทั้งมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบของสมาชิกกลุ่มในกระบวนการผลิต ซึ่งเป็นข้อค้นพบที่คล้ายคลึงกับงานวิจัยของ บุศรินทร์ คะโยธา (2545)

การจัดหาวัตถุดิบที่สำคัญในการผลิต เช่น ฝ้ายหรือด้าย ที่กลุ่มเลือกซื้อจากตลาดเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุผลที่สำคัญคือ การหาซื้อวัตถุดิบที่มีจำหน่ายอยู่มากมายในท้องตลาดนั้น เป็นการลดขั้นตอนการผลิตเพื่อประหยัดเวลา ซึ่งสามารถตอบสนองวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์ ที่เต็มไปด้วยการแข่งขันภายใต้การขับเคลื่อนด้วยระบบทุนนิยม ทำให้ผู้ประกอบการต่างหันมาให้ความสนใจกับความเร่งรีบในกระบวนการผลิต เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของการบริโภคได้ทันทั่วถึง ซึ่งก็เป็นสิ่งที่สร้างความเคยชินให้กับกลุ่มผู้ทอผ้า จนต้องผันตัวเองเป็นผู้บริโภคด้วยการ

ซื้อหาวัตถุดิบจากท้องตลาดแทนการผลิตขึ้นเองในท้องถิ่น ที่เป็นการช่วยลดเวลาในขั้นตอนการผลิตที่ซับซ้อน

นอกจากนี้การผลิตตามการสั่งซื้อ หรือการผลิตตามออร์เดอร์ (oder) โดยเฉพาะการผลิตผ้าทอจำนวนมากตามการสั่งซื้อของลูกค้า เพื่อนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ (วิสาหกิจชุมชน) เช่น กระเป๋า และเสื้อผ้า สำหรับการตลาดที่แน่นอนเป็นส่วนที่ผู้สั่งซื้อจำนวนมาก ส่งผลให้กลุ่มไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับการจำหน่ายผลิตภัณฑ์หลังจากที่ได้ทอเสร็จแล้ว

ดังนั้นการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ไม่ว่าจะเป็นด้านการดำเนินงานด้านการผลิต ด้านการตลาด ด้านทุน กลุ่มจะมีการบริหารจัดการกลุ่มที่เป็นระบบชัดเจน จนประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่งที่มีการแบ่งแยกหน้าที่ ความรับผิดชอบชัดเจน คณะกรรมการมีความเสียสละ สมาชิกมีทักษะในการผลิตเป็นอย่างดี ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่ได้ จึงมีคุณภาพได้มาตรฐานพร้อมกันนั้นกลุ่มก็มีกระบวนการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ของการดำเนินงานอยู่ตลอดเวลา มีการเชื่อมโยงเครือข่ายในการผลิต การตลาด ตลอดจนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน

2. แนวทางการพัฒนาการจัดการของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา

สืบเนื่องมาจากการพัฒนาการของชุมชนที่ประสบภาวะการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ทำให้เกิดแนวคิดของแกนนำหมู่บ้าน ที่จะอนุรักษ์ป่าชุมชนที่ยังคงเหลือไว้ คือ ป่าดอนปู่ตา ซึ่งมีไม้ธรรมชาติ ได้แก่ ไม้มะเกลือ ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้ยางนา และมีการปลูกป่าชุมชน โดยการชักชวนชาวบ้านมาช่วยกันอนุรักษ์ป่า ลดการตัดไม้ทำลายป่า หันมาทำการเกษตรแบบยั่งยืนแทน และเกิดกลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มเกษตรอินทรีย์ จึงทำให้เกิดกลุ่มอื่น ๆ ตามมา เช่น กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ กลุ่มตัดเย็บผ้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มหมอยาพื้นบ้าน ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้นับเป็นกลุ่มที่สามารถพึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง

จากจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ที่นำโดยนาง ที่เป็นผู้นำได้มองเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นการเสริมสร้างรายได้จากการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยอาศัยภูมิความรู้ที่ชาวบ้านมีอยู่แล้ว ไปกระตุ้นให้กลุ่มแม่บ้านมารวมกลุ่มกัน ด้วยการชี้ให้เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ และฟื้นฟูการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อให้เป็นมรดกสืบไปชั่วลูกชั่วหลาน นอกจากนี้การรวมกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ยังมีเรื่องของวิสาหกิจชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งในระดับครัวเรือน กลุ่มและชุมชน ปัจจัยที่เป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมในกลุ่มทอผ้า จะมีทั้งในส่วนที่เป็นเรื่องของคุณค่าที่เห็นความสำคัญในเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ถือว่าเป็นมรดกของชุมชน และเป็นเรื่องของมูลค่าเพิ่มที่เกี่ยวกับรายได้เสริมจากการทอผ้า นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมทั้งกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ มีความเข้าใจกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่ง

เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มทอผ้ามีภูมิปัญญาความรู้ในการแปรรูปทรัพยากรป่าไม้มาสร้างมูลค่าเพิ่มในผลิตภัณฑ์ผ้าทอจากสิทธรรชาติได้ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มทอผ้าย้อมสิทธรรชาติยังใช้การนำทุนชุมชนหรือทุนเดิมมาใช้ในกระบวนการทอผ้าของกลุ่มหลากหลายมิติ ทั้งที่เป็นทุนที่เป็นบุคคล เช่น แกนนำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำสตรี แม่บ้าน ทุนทางด้านภูมิปัญญา/สังคมวัฒนธรรม เช่น ความรู้เรื่องการใช้สีจากธรรมชาติ จากเปลือกไม้ ใบไม้ รากไม้ ผลไม้ ต้นไม้ ที่ให้สีต่าง ๆ รวมทั้งดินที่สามารถใช้ในการย้อมสีได้

ผลจากการศึกษาพบว่า กลุ่มทอผ้าย้อมสิทธรรชาติ มีการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มในลักษณะที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นการบอกสอนด้วยปากเปล่า สาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง และการลงมือปฏิบัติจริง เป็นการถ่ายทอดที่มีลักษณะซับซ้อน เป็นการเรียนรู้จากผู้หญิงรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง หรือระหว่างสมาชิกที่มีความรู้กับสมาชิกที่ไม่มีความรู้ เป็นกระบวนการทอผ้าและย้อมสิทธรรชาติ อันเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ของสังคมวัฒนธรรมอีสานมอบให้ผู้หญิงเพื่อผู้หญิงจะได้ใช้ต้นทุนหรือมรดกนี้ แสดงออกถึงบทบาทและสถานภาพของความเป็นผู้หญิงตามแบบแผนที่ชุมชนคาดหวังไว้

อย่างไรก็ตามจากกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ในสมัยก่อนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีพ และมีเงินทุนทางสังคมสูง เมื่อมีการพัฒนาเข้ามาทำให้ชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งหมด ทุนชุมชนอ่อนแอลง และไม่มีบทบาทมากเหมือนแต่ก่อน จำเป็นต้องมีปัจจัยหนุนเสริมให้การสร้างพลังขับเคลื่อนชุมชน และกลุ่มทอผ้าอยู่ได้

ดังนั้นจึงต้องแสวงหาแนวทางการพัฒนากลุ่มทอผ้าย้อมสิทธรรชาติในมิติต่าง ๆ ดังนี้

1. การสร้างรูปแบบกิจกรรมทางสังคมเพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ และเสริมทุนเดิมที่มีอยู่แล้วในชุมชน หรือที่เรียกว่าทุนชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกชุมชน เช่น การใช้ผ้าทอย้อมสิทธรรชาติ เป็นกลไกหรือเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนของตน เป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยง คนแก่ คนหนุ่มสาว และเด็ก ให้มาเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้กิจกรรมการทอผ้า/ย้อมผ้าสิทธรรชาติ เป็นสื่อเพื่อสร้างค่านิยม และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จะเกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็จะนำไปสู่การเกื้อกูล ช่วยเหลือกันมากยิ่งขึ้น

2. การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการทอผ้าย้อมสิทธรรชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ควรสร้างความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นกับสมาชิกของกลุ่ม และในชุมชนในความเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอบ้านพื้นนา มีการส่งเสริมให้เยาวชนและคนหนุ่มสาวหรือผู้สนใจทั่วไปได้เข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้อย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป เพราะในสภาพปัจจุบันชุมชนดูเหมือนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ทั้งหมดเหมือนเช่นในอดีต ดังนั้นหน่วยงานที่

เกี่ยวข้องน่าจะเข้าร่วมเรียนรู้กับชาวบ้านในกระบวนการสร้างการเรียนรู้ การถอดรหัสภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับภาวะปัจจุบัน และพร้อม ๆ กับการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ในการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งเป็นพื้นฐานการสร้างกระบวนการทางสังคม ที่จะต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยการต่อยอดจากกิจกรรมที่ชาวบ้านมีอยู่แล้ว ให้เป็นสื่อในการเรียนรู้ของชุมชน เช่น เรื่องมาตรฐานของผ้าทอ หรือ ผ้าย้อมสีธรรมชาติ ที่ชาวบ้าน/สมาชิก ยังสวลงอยู่นั้น ควรมีการส่งเสริมคุณภาพในการผลิต และเทคนิคในการย้อมสี การทอ ตลอดจนพัฒนาทักษะฝีมือลวดลายต่าง ๆ ให้แก่สมาชิกเพิ่มมากขึ้น โดยการสร้างความเข้าใจกับผู้ผลิต และผู้บริโภคว่าสินค้าจากชุมชน เป็นผลิตภัณฑ์ขึ้นเดียวที่มีในโลก ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น ไม่ซ้ำแบบใคร ถ้าใครได้ครอบครองก็จะเกิดความภาคภูมิใจ ชุมชนควรจะรักษาเอกลักษณ์ของตนเองไว้ มากกว่าจะไปตามกระแสของตลาดภายนอก จนละทิ้งความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งนี้ผ้าทอย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา สามารถบอกเล่าเรื่องราว วิถีชีวิตของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี เมื่อสมาชิกกลุ่ม/ชุมชน เข้าใจในความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองแล้ว ย่อมส่งผลต่อผลิตภัณฑ์ผ้าทอของชุมชน เวลาทอก็จะใช้ความประณีต ลวดลายผ้าก็จะคำนึงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของตน เมื่อมีผู้มาพบเห็นก็อยากเป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่ม และมีคุณค่า กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติก็จำเป็นต้องแข่งขันกับการตลาดภายนอก แต่จะเป็นการแข่งขันกับตัวเองมากกว่า จึงจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน จึงจะบังเกิดผลขึ้นมาได้

4. การบริหารการพัฒนาจากภาครัฐและเอกชน ที่ผ่านมามีถือว่าเป็นการพัฒนาระยะสั้น และไม่ไปตามความต้องการของสมาชิก หรือชาวบ้านที่แท้จริง ดังนั้นหน่วยงานทางภาครัฐและเอกชน ที่จะเข้าไปพัฒนาหมู่บ้าน และชุมชน จำเป็นต้องเรียนรู้พัฒนาการของชุมชน เพื่อให้ทราบความต้องการที่แท้จริงของชุมชน หรือก่อนการพัฒนาจากภาครัฐราชการ/เอกชน จะต้องจัดทำ “ประชาพิชญ์และพัฒนา” โดยใช้แผนแม่บทชุมชน จะทำให้การพัฒนาไม่สูญเปล่า เหมือนเช่นปัจจุบัน ดังนั้นควรสนับสนุนการทำงานในลักษณะพหุภาคี เพื่อให้เกิดพลังชุมชนที่จะพัฒนาตนเองพึ่งตนเองได้ ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง และเกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1. ควรสนับสนุนให้มีการจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น ในสถานศึกษาอย่างจริงจัง เพื่อเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ และการปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชน ได้สืบทอด และมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง

2. ควรสนับสนุนและส่งเสริมในเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เพราะเกี่ยวข้องกับระบบคิดของคนในชุมชน โดยตรง ควรมีระบบการสื่อสารของชุมชนเอง เพื่อเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติไม่ให้สูญหาย และเป็นการเผยแพร่ให้บุคคลภายนอก รวมทั้งหน่วยงานที่จะเข้ามาสนับสนุนให้ทราบข้อมูลของชุมชนอย่างแท้จริง

3. สามารถนำไปเป็นข้อมูลในการวิจัย หรือใช้ประโยชน์ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องอื่น ๆ ได้

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานของกลุ่มอาชีพที่สำเร็จ และไม่สำเร็จ เพื่อชี้ให้เห็น ถึงประเด็นที่มีผลต่อความสำเร็จได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินงานด้านอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยคนในชุมชนสามารถดำเนินการได้เอง สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้อย่างยั่งยืน

3. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนากลุ่มอาชีพ ให้เป็นกลุ่มอาชีพต้นแบบ และการพัฒนากลุ่มอาชีพอื่นต่อไป

บรรณานุกรม

- การทำอากาศยานแห่งประเทศไทย. (2540). **ช่างสิบหมู่**. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2532). **ศิลปหัตถกรรมไทย**. (ม.ป.ท.)
- กุศล เอี่ยมอรุณ. (2542). **คู่มือนักท่องเที่ยวฝั่งธนบุรี**. กรุงเทพฯ: แปลนพริ้นติ้ง.
- กฤษณา วงษาสันต์. (2542). **วิถีไทย**. กรุงเทพฯ: เชิร์คเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.
- เกื้อ วงศ์บุญสิน. (2545). **ประชากรกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2543). **รูปแบบการดำเนินเชิงธุรกิจของกลุ่มอาชีพพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: เพาเวอร์พริ้นท์.
- โกศล บุตณ. (2542). **การประกอบอาชีพทำห้องของชาวบ้านตำบลทรายมูล อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- กุสุมาลย์ รัตนแสง. (2542). **กระบวนการบริหารจัดการธุรกิจหัตถกรรมเลื้อทอบ้านแพง ตำบลแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม**. รายงานการศึกษาปัญหาพิเศษ บข.ม.มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สถาบันไทยคดีศึกษา ฝ่ายวิจัย. (2535). **เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในมหา มงคลสมัยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงพระเจริญพระชนมายุครบ 5 รอบ เรื่อง หัตถกรรมกับวิถีชีวิตไทย วันที่ 16-17 พฤศจิกายน 2535**. กรุงเทพฯ: ณ ห้องประชุมสารนิเทศจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุรีรัตน์ เครือแก้ว และคนอื่นๆ. (2543). **รายงานเรื่องผ้าก๊วยวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้ ของประเทศไทย**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- จุฬาพร โชติช่วงนิรันดร์. (2530). **การทำธุรกิจขนาดย่อมของสตรีในจังหวัดขอนแก่น**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ไจมนัส พลอยดี. (2541). **แนวคิดธุรกิจชุมชนในหนึ่งคร้วเรือน สองวิถีการผลิต: ทางออกวิกฤตเศรษฐกิจไทย**. กรุงเทพฯ : เอคิสันเพรส โปรดักส์,
- จุรีรัตน์ บัวแก้วและคณะ. (2539-2543). **ผ้าก๊วยวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย**. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2524). การละเล่นพื้นเมืองของเด็กอีสาน. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2537). วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์การพิมพ์.
- ชลทิศย์ เอี่ยมสำอางค์ และ วิศนี ศิลตระกูล. (2533). “ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยีพื้นบ้านและ แหล่ง วิทยาการในชุมชน” หน้าที่ 1-8. นนทบุรี: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. (2535). รายงานการวิจัยผ้าพื้นเมืองมอญ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชวลิต การรื่นศรี. (2542). การส่งเสริมและพัฒนากาการประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผา. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชมนาด แก้วนิมิตร. (2542). บทบาทผู้นำชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ดุสิต รักษ์ทอง. (2539). การอนุรักษ์และพัฒนาหนังตะลุง ตามทฤษฎีของนายหนัง. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทรงศิริ สาประเสริฐ. (2542). ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาชาวบ้าน. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง บัณฑิต วิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล.
- ทัศนีย์ ทานตวนิช และคณะ. (2522). การรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านตะวันออก (ระยะต้น). ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.
- ธวัช ปุณโณทก. (2531). “ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน: ทศนะของอาจารย์ ปรีชา พิณทอง” ในทิศทาง หมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- นิยม ออไอศูรย์. (2539). การศึกษาการสืบทอดงานศิลปะผ้าทอของกลุ่มชนไทยทรงดำ ในจังหวัด เพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาศิลปศึกษา จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- นิรันดร์ ละม้ายศรี. (2541). ความสัมพันธ์ระหว่างงานหัตถกรรมพื้นบ้านกับการพึ่งตนเองในระดับ ครัวเรือนของชาวบ้าน อ.บ้านเขว้า จ.ชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นิตาพร วัฒนศัพท์. (2542). บทบาทของวัดที่มีต่อการดำรงอยู่ของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

- นภาพกรณ์ หะวานนท์ และพิณมัย รัตนโรจน์สกุล. (2541). แหล่งโบราณคดี. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- นันทิยา หุตานุกัฏ. (2540). **ประสบการณ์และบทเรียนธุรกิจชุมชน : กรณีโรงเรียนข้าวชมรมรักษ์ธรรมชาติกลุ่มเกษตรกรทำนาโน้ อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร.** อุบลราชธานี: ม.ป.พ.
- เนื้ออ่อน ขรวิฑูรย์. (2539). **ความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยของ นักศึกษาระดับปริญญาตรี สถาบันราชภัฏ. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**
- เบญญา ยอดคำเนิน-แอ็ดติกต์. (2536). **การศึกษาเชิงคุณภาพ : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม. พิมพ์ครั้งที่ 3.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บริสุทธิ์ กระแส. (2535). **บทบาทของวัดกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดบุญญานุสรณ์และวัดป่าสุวิไลยมลคุณ อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.**
- เบญจลักษณ์ ธารพร. (2538). **วัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.**
- ประไพ ทองเจริญ. (2548). **วิวัฒนาการของมนุษย์.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ปรีชา อุยตระกูลและคณะ. (2531). **รายงานการดำเนินงานวิจัย : บทบาทหอพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสาน. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.**
- ปราณี วงษ์เทศ. (2527). **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน. วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่3 ฉบับที่ 3 กันยายน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.**
- ประสาน ต่างใจ. (2548). **เสวนาพุทธศาสตร์กับโลกอนาคตและอนาคตโลก. กรุงเทพฯ: โครงการผู้จัดการสุขภาพ.**
- ปรเมษฐ์ กาญจนวรการ. (2541). **การพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองสำหรับสตรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.**
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2543). **คุณภาพชีวิตของประชาชนตามแนวคิดของ OECD).**
- ปรีดี โชติช่วง. (2541). **บทความเรื่องเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ทางรอดของชุมชนในอนาคต. คู่มือวิทยากร อบต. เสนอวิธีคิด วิธีทำ ใหม่ เสริมสร้างความเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมาธรรม.**
- พยุภร ไตรรัตน์สิงห์กุล. (2538). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านเครื่องจักสานบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

- พิสิษฐ บัญไชย. (2541). การพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านอีสาน. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. (2531). ศิลปะถ้ำในประเทศไทย. กรุงเทพฯ. สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.
- พัฒนา กิติอาษา. (2546). ท้องถิ่นนิยม: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- พระธรรม ปิฎก, ประเวศ ะสี, เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). วัฒนธรรมเสวนา ณ วัดญาณเวศกวัน. กรุงเทพฯ: บริษัท ภัคธรรมศ จำกัด.
- พระปิฎก (ประยูรศักดิ์ ปยุตโต). (2546). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโมลคิมทอง.
- พรพิไล เลิศวิชา. (2544). มัลติมีเดียเทคโนโลยีกับโรงเรียนในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พรชัย ปรีชาปัญญา. (2544). ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เกี่ยวกับระบบนิเวศวนเกษตรบนแหล่งต้นน้ำลำธารในภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.
- พรทิพย์ จันทา. (2542). การศึกษาพัฒนาการหัตถกรรมไทยเฉพาะกรณีการทอผ้าไหมของจังหวัดสุรินทร์. รายงานการศึกษา. สุรินทร์: กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม.
- ผาสุข อินทรารุข. (2547). กำเนิดผ้าไหมและเส้นทางสายไหม. กรุงเทพฯ.
- ภมรรัตน์ สุธรรม. (2546). พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก. กรุงเทพฯ: สถาบันวชิรธรรม.
- มาริสสา โกเศษะโยธิน. (2543). การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพึ่งตนเองของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประชาชนบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาตะวันออก : ศึกษากรณีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์วัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด. ศูนย์ฝึกพัฒนาอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดนจังหวัดสระแก้ว. กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ และวิฑูรย์ ปัญญากุล. (2536). ความหลากหลายทางชีวภาพมิติทางสังคมและนิเวศ. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนคนท้องถิ่นพัฒนา กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์.
- รัชชัย ศรีลาภ. (2542). การประกอบธุรกิจชุมชนในช่วงเศรษฐกิจชะลอตัว: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านเสี้ยว ตำบลหัวงัว อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- ลำแพน จอมเมือง. (2545). **ผ้าทอไทลื้อ เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง**. กรุงเทพฯ: เอดิสัน เพรส โพร ดักส์ จำกัด.
- วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเธอร์สัน. (2520). **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน**. วารสาร โบราณคดี ปีที่ 7 ฉบับที่ 2, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วาริ เขียวสระคู. (2538). **การสร้างชุดการสอนสำหรับครูกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเครื่องจักรสาน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. (2532). **สู่สังคมวนเกษตร มีกินตลอดชีวิต**. กรุงเทพฯ. เจริญวิทย์การพิมพ์.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ และคณะ. (2530). **ผ้าไทย**. กรุงเทพฯ: อักษรกิจเจริญทัศน์.
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. (2532). **สู่สังคมวนเกษตรมีกินตลอดชีวิต**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2535). **ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สมหญิง ชูประยูร. (2546). **ไหม : ราชนิแห่งเส้นใย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สุมาลย์ โทมัส. (2529). **ผ้าและประเพณีการใช้ผ้าไหม**. รายงานวิจัยสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สามารถ จันทร์สุร. (2534). **“ภูมิปัญญาชาวบ้าน คืออะไร อย่างไร” ในเอกสารการสัมมนาทางการศึกษา เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). **แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา**, กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2548). **แนวคิดและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554)**, เอกสารประกอบการ สัมมนาระดมความคิดเห็นระดับภาค. กรุงเทพฯ.
- สัมพันธ์ เตชะอริก และคณะ. (2540). **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สุวารีย์ ศรีปฐะ. (2545). **ทฤษฎีและกระบวนการทัศน์การพัฒนาสังคม**. เลข: สถาบันราชภัฏเลย.
- _____. (2541). **ทฤษฎีและกระบวนการทัศน์การพัฒนาสังคม เอกสารประกอบการสอนวิชา ทฤษฎีการพัฒนาสังคม**. เลข: สถาบันราชภัฏเลย.
- สร้อยทอง สุวรรณิ. (2538). **แบบจำลองศูนย์ฝึกรวมชุมชนเพื่อการพัฒนาอาชีพจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตอีสานใต้**. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช.

- สุชาติ เกตยา. (2542). การพึ่งตนเองภาวะเศรษฐกิจของชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนในเขต
อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2544). เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินใต้เบื้องพระยุคลบาท. พิมพ์
ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เสรี พงศ์พิศ. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1-2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์
พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2547). ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- _____. (2549). แผนแม่บทชุมชน : ประชาพิสัยและพัฒนา. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- สุทธิพงษ์ วสุโศกภาพล. (2545). เศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์การพิมพ์.
- สิวลดา วิวรรณวรรณ. (2545). การดำเนินงานในธุรกิจผลิตภัณฑ์ผ้าหม้อห้อมของผู้ประกอบการใน
อำเภอเมืองแพร่. การค้นคว้าแบบอิสระบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2549). กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง: จากยุคชุมชน
ถึงยุคพัฒนาความทันสมัย. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2542). ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของ
ชาวบ้านไทย. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- เอี่ยม ทองดี. (2542). ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น. เอกสารประกอบการบรรยายวิชา วทพช.
_____. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัด
ชลบุรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- Cory, Joseph. (1993). Matters of Compromise : An Ethnographic Study of Culture-bearers in
Elementary Music Education Conservation,” Dissertation Abstracts International.
57(5): 43-94-A ; November.
- Schuler, R.S., P.J. Dowling and Cieri. H. De. (1993). “Integrative Framework of Strategic
International Human Resource Management,” in International Journal of Human
Resource Management. p. 20-21. Bangkok: Asian Institute of Technology.
- Saul, Rebecca Leigh. (1994) . Who Knows the Forest? Indigenous Knowledge and Forest
Management in Mid-hills Nepal. Canada: University of Alberta Canada.

- Davies, John R. (1994). **Life in a Lisu Village**. Britain: Footleese Books, Great Britain.
- Jampanit, R. (1996). “**Who Knows the Forest?** Indigenous Knowledge and Forest Management in Mid-hills Nepal,” *Dissertation Abstracts International*. 25(3): 48-A ; May.
- Cartledge, Daniel M. (1996). **Taming the mountain : Human Ecology**, Indigenous Knowledge, and Sustainable Resource Management in the Doko Gamo Society of Ethiopia. Florida : University of Florida.
- Moore, George Wyatt. (2000). “**The Supervision and Evaluation of High School Principals as Described by Central Office Administrators,**” *Dissertation Abstracts International* 61(5): 1698-A ; November.
- Chris, C. and D. Jacqui. (2005) . “**Taming the mountain: Human Ecology**, Indigenous Knowledge, and Sustainable Resource Management in the Doko Gamo Society of Ethiopia,” *Dissertation Abstracts International*. 29(5): 443-449-A; May.

ภาคผนวก ก.

แบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 1 ข้อมูลสภาพทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

1. เพศ

- ชาย หญิง

2. อายุ.....ปี

3. ศาสนา

- พุทธ คริสต์ อิสลาม

4. การศึกษา

- ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น
 มัธยมศึกษาตอนปลาย ปวช./ปวส. หรือเทียบเท่า
 ปริญญาตรี สูงกว่าปริญญาตรี

5. อาชีพ

- เกษตรกร (ทำนา ทำไร่ ทำสวน) ค้าขาย
 พนักงาน/ลูกจ้าง อิสระ/เจ้าของกิจการ
 รับจ้างทั่วไป/ช่างฝีมือ พ่อบ้าน/แม่บ้าน
 รับราชการ อื่นๆ.....

6. ท่านเป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพंना ตำบลพंना อำเภอสว่างแดนดิน
จังหวัดสกลนคร หรือไม่

- สมาชิก
 ประชาชนทั่วไปในชุมชน

7. รายได้โดยรวมของครอบครัวต่อเดือน.....บาท

8. รายจ่ายในครอบครัวต่อเดือน.....บาท

9. ระยะเวลาอาศัยอยู่ในชุมชน.....ปี

ตอนที่ 2 การจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน
จังหวัดสกลนคร

1. กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา รวมกลุ่มกันมาอย่างไร.....
เมื่อไหร่.....
2. ประธานกลุ่มคือ.....รองประธานกลุ่มคือ.....
และมีคณะกรรมการบริหารกลุ่ม.....คน มีสมาชิก.....คน
3. สภาพการดำเนินงานของกลุ่มมีลักษณะอย่างไร.....
มีระบบการทำงานอย่างไร.....
4. ผู้นำและคณะกรรมการกลุ่มมีลักษณะอย่างไร.....
5. สมาชิกกลุ่มเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติอย่างไร.....
6. การบริหารจัดการกลุ่ม มีการจัดการด้านต่าง ๆ อะไรบ้าง อย่างไร.....
เช่น การจัดการด้านการบริหารกลุ่ม.....
7. การจัดการด้านการผลิต ทางกลุ่มมีการดำเนินการอย่างไร.....
8. การจัดการด้านการตลาด นอกจากจำหน่ายในชุมชนแล้ว ยังนำไปจำหน่ายตลาดภายนอกหรือไม่
อย่างไร.....
9. ทุนในการดำเนินการ ได้มาจากไหนบ้าง อย่างไร.....
10. โครงสร้างระบบการจัดการของกลุ่ม มีหรือไม่ อย่างไร.....
มีการกำหนดบทบาทหรือหน้าที่มากน้อยเพียงใด.....

**ตอนที่ 3 แนวทางการพัฒนาการจัดการของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา
อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร**

1. ท่านมีแนวคิดในการพัฒนาการจัดการของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติของท่านอย่างไรบ้าง
.....
2. กลุ่มมีการเปิดรับสมาชิกกลุ่มหรือไม่อย่างไร.....
ต้องมีคุณลักษณะอย่างไร.....
3. ท่านคิดจะส่งเสริมฟื้นฟู อนุรักษ์ การทอผ้าย้อมสีธรรมชาติหรือไม่.....
อย่างไร.....
4. ในกลุ่มมีการส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่ม ไปเรียนรู้ดูงานเกี่ยวกับการผลิต ทอผ้า หรือย้อมสีธรรมชาติ
หรือไม่ อย่างไร.....
5. ประชาชนชาวบ้าน หรือผู้รู้ภูมิปัญญา ที่ยังคงอยู่ในชุมชนของท่านมีในเรื่องใดบ้าง.....
โดยเฉพาะการทอผ้าได้แก่.....
6. ท่านคิดว่าควรจะพัฒนากลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ เรื่องใดมากที่สุด.....
7. มีองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน เข้ามาส่งเสริมและพัฒนากลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ ของ
ท่านบ้างหรือไม่ อย่างไร.....
8. ท่านคิดว่าผ้าย้อมสีธรรมชาติ มีส่วนสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติอย่างไรบ้าง.....
9. ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความยั่งยืนของผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ให้คงอยู่คู่กับชุมชนของท่าน
ควรทำอย่างไร.....
10. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอื่น ๆ เข้ามาเป็นเครือข่ายกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติของท่านบ้างหรือไม่
อย่างไร.....

แบบสังเกต/บันทึก

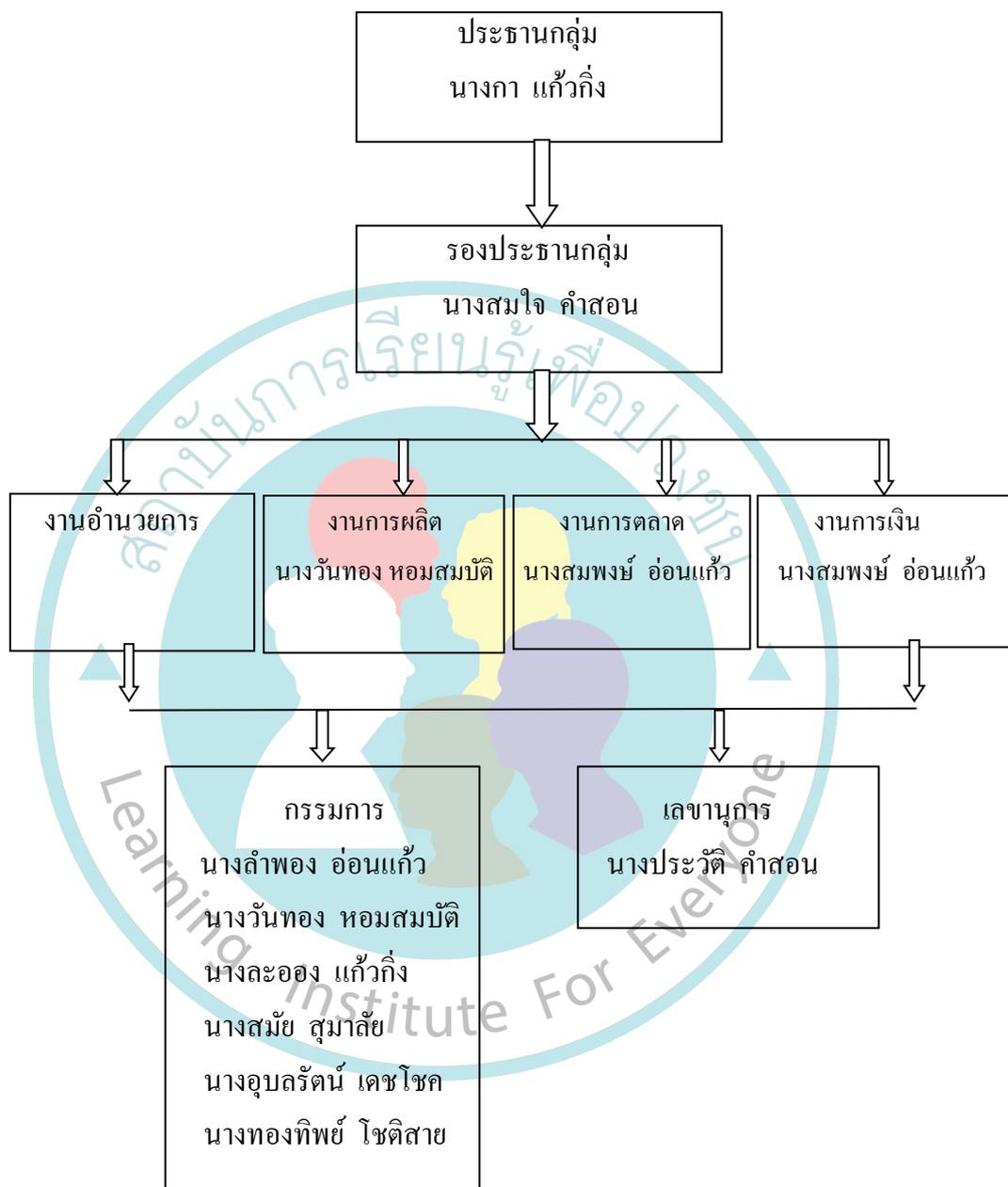
ตารางที่ 2 แบบบันทึกการจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา

ลำดับ	หัวข้อที่บันทึก	กิจกรรมที่บันทึก
1	การจัดการกลุ่มด้าน -การบริหารกลุ่ม -การผลิต -การมีส่วนร่วม -การตลาด -การจัดการทุน	
2	ปัญหา/อุปสรรค การจัดการกลุ่มด้าน -การบริหารกลุ่ม -การผลิต -การมีส่วนร่วม -การตลาด -การจัดการทุน	
3	แนวคิด/แนวทาง การพัฒนา -การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น -การอนุรักษ์และฟื้นฟู -การส่งเสริมการเรียนรู้ -การพึ่งตนเอง -วิสาหกิจชุมชน	

สังเกตสิ่งที่ได้พบเห็นตามความเป็นจริง (observation note)

.....ผู้สังเกต

โครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญหลัก

การจัดการกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันทนา ตำบลพันทนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

1. นางกา แก้วกิ่ง	อายุ 70 ปี	ประธานกลุ่ม
2. นางสมใจ คำสอน	อายุ 50 ปี	รองประธานกลุ่ม
3. นางสมพงษ์ อ่อนแก้ว	อายุ 60 ปี	ற்றுணிக (การเงิน)
4. นางประวดี คำสอน	อายุ 59 ปี	เลขานุการ
5. นางลำพอง อ่อนแก้ว	อายุ 55 ปี	กรรมการ
6. นางวันทอง หอมสมบัติ	อายุ 59 ปี	กรรมการ
7. นางละออง แก้วกิ่ง	อายุ 48 ปี	กรรมการ
8. นางสมัย สุมาลัย	อายุ 47 ปี	กรรมการ
9. นางอุบลรัตน์ เดชโชค	อายุ 48 ปี	กรรมการ
10. นางทองทิพย์ โชติสาย	อายุ 51 ปี	กรรมการ

ภาคผนวก ข
รูปภาพประกอบ

ภาพที่ 1 ต้นคราม

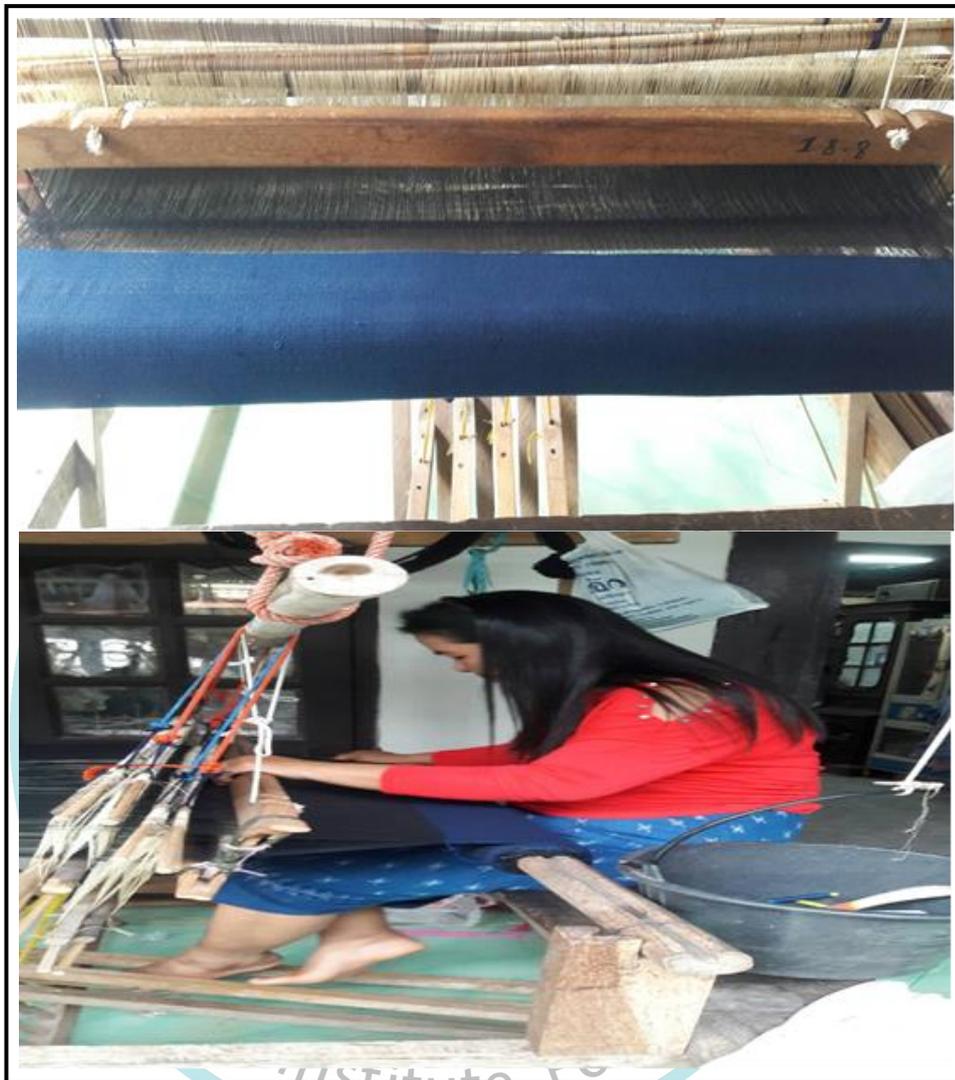
ภาพที่ 2 การทำสีจากธรรมชาติ

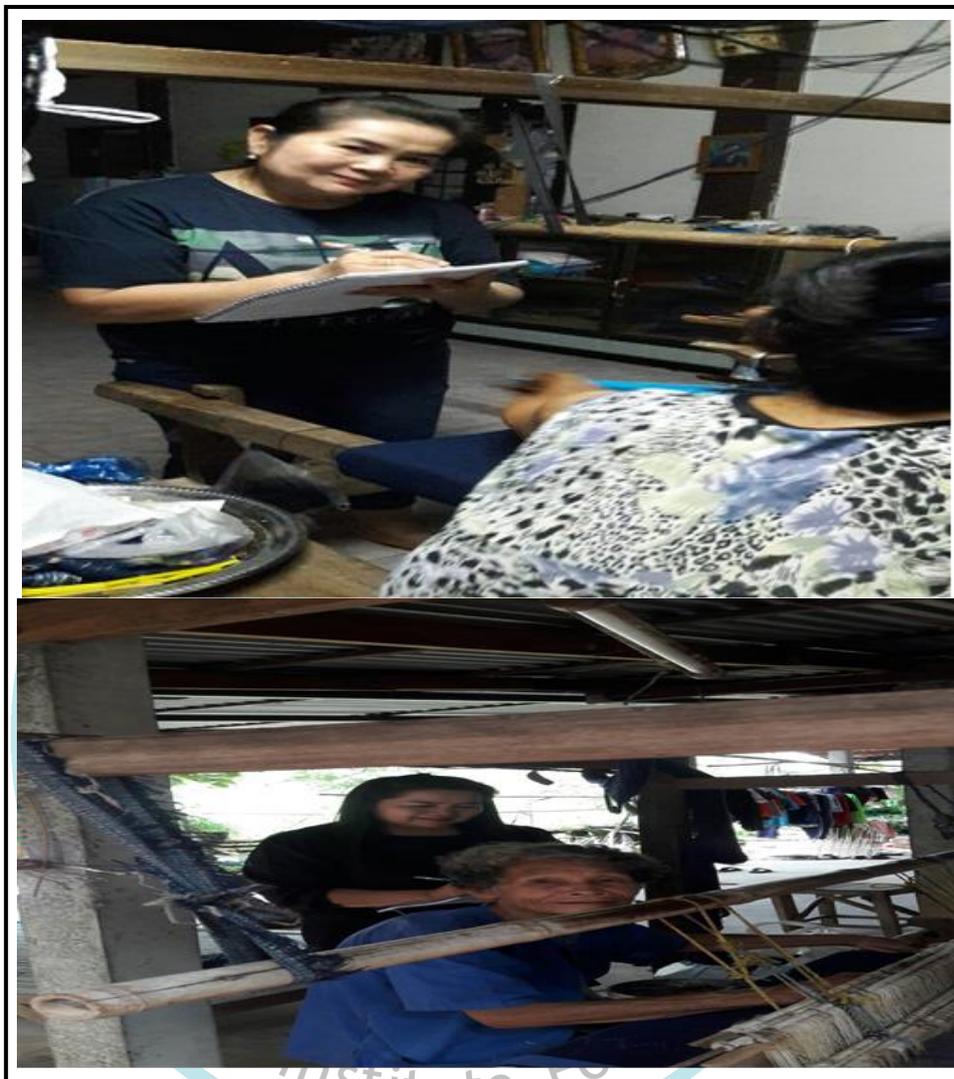
ภาพที่ 3 การช้อปปิ้งด้วยสิทธรมชาติ

ภาพที่ 4 บนการเส้นฝ้าย (กรอด้วย)
ถ่าง คั้นหูก (มัดหมี่)

ภาพที่ 5 การทอผ้า

ภาพที่ 6 การสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่ม

ภาพที่ 7 ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

ภาพที่ 8 การร่วมกิจกรรม และการประชุมกลุ่ม

